

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ABDULLAH B. AVN'IN HADİSÇİLİĞİ
VE BASRA HADİS HALKALARIYLA İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

SALİH ZEKİ GENEL

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ABDULLAH B. AVN'IN HADİSÇİLİĞİ
VE BASRA HADİS HALKALARIYLA İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

SALİH ZEKİ GENEL

DANIŞMAN: PROF. DR. HASAN CİRİT

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Salih Zeki GENEL

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı: Hadis

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan CİRİT

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans Tezi – 2023

ÖZET

İbn Avn Basra'da doğup yetişti ve ilmî hayatının önemli bir bölümünü bu şehirde geçirdi. 85 yıl yaşayarak Emevî ve Abbasî dönemlerine tanıklık etti. Döneminin önde gelen ilim merkezlerine seyahat etti ve buralarda pek çok hocadan istifade ederek elde ettiği rivayet birikimini kendi memleketinde nakletti. Bu çalışmada İbn Avn'ın hadis ilmi ve tarihinin önemli meselelerini içeren birçok konudaki görüşleri, yakın hocaları ve talebeleri, rihleleri, rivayetleri gibi ilmî durum ve konumuna ilişkin muhtelif yönleri incelenmiştir. Bu sayede hicrî II. asırda ilmî yaşantısını sürdüren İbn Avn'ın hadisçi kişiliği, ilmî çevresi, Basra hadis halkalarıyla ilişkileri, şahsî ilgileri ve rivayet birikiminin kimler aracılığıyla daha sonraki nesillere aktarıldığı hakkında bilgi sahibi olunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Avn, Basra, Hicrî II. asır, Basra Hadis Halkaları

ABSTRACT

Ibn Avn was born and raised in Basra and spent a significant part of his scientific life there city. He lived 85 years and witnessed the Umayyad and Abbasid periods. He also traveled to the leading scientific centers of his time and transferred the narrations he had obtained by benefiting from many teachers in his hometown. In this study, various aspects of Ibn Avn's scientific status and position, such as his views on many issues including the important issues of hadith science and history, his close teachers and students, his journeys, and the narrations he conveyed were examined. In this way, it is aimed to have information about Ibn Avn's muhaddith personality in Hijri II. century, his scientific environment, his relations with the hadith circles in Basra, his personal interests, and through whom his narration accumulation were transferred to the next generations.

Key Words: Hadith, Ibn Avn, Basra, Hijri II. Century, Hadith Circles of Basra

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

KONU, METOT VE KAYNAKLAR

I. KONU.....	2
II. METOT	3
III. KAYNAKLAR.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AVN'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

I. YAŞADIĞI BÖLGE VE ASIR.....	8
A. Siyasî Durum.....	8
B. Sosyal ve İlmî Durum.....	11
II. HAYATI.....	15
A. İsmi ve Nesebi.....	15
B. Doğumu ve Ailesi.....	16
C. Zühd ve Ahlakı.....	19
D. Kişisel ve Fiziksel Özellikleri.....	22
E. Vefatı	24
F. Tabakası.....	25
G. İbn Avn'a Yönelik Tenkitler	27
1. Muhaddislerin İbn Avn Hakkındaki Değerlendirmeleri	28
2. Osmânî Olarak Nitelenmesi	29
III. İLMÎ ÇEVRESİ.....	32
A. İlmî Yolculukları.....	33
B. Bilgi Kaynakları.....	36
1. Basra	37
a. Muhammed b. Sîrîn.....	37
b. Hasan el-Basrî.....	40
2. Kûfe.....	43
a. İbrahim en-Nehâî	43
b. Âmir eş-Şa'bî	44
3. Medine.....	47
a. Nâfi' b. Hürmüz	47
b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir	48
c. Umeyr b. İshak.....	50
4. Şam.....	52
Recâ b. Hayve el-Kindî	52
5. Değerlendirme	54

C. Bilgisinin İntikali.....	56
1. Hadis Halkası.....	57
2. Halkanın Yakın Üyeleri	62
a. İsmail b. Uleyye	63
b. Ezher b. Sa'd es-Semmân el-Basrî.....	64
c. Muhammed b. Ebû Adî es-Sülemî el-Basrî.....	65
d. Muâz b. Muâz b. Nasr et-Temîmî el-Basrî.....	66
e. Yezîd b. Hârûn el-Vâsitî.....	67
f. Vekî' b. el-Cerrâh.....	67
g. Hüseyim b. Beşîr el-Vâsitî.....	68
h. Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kûfî	68
i. Süleym b. Ahdar el-Basrî	69
3. Halkanın Uzak Üyeleri.....	71
4. Değerlendirme	73

İKİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AVN'IN HADİS İLMİYLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ VE RİVAYETLERİ

I. HADİS İLMİYLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ VE RİVAYETLERİ.....	77
A. Lafzen Rivayet	77
B. Hadislerin Yazımı	80
1. Hadis Yazımına Bakışı.....	80
2. Hadis İmlasına Bakışı	84
C. İsnâd Kullanımına Yaklaşımı	86
D. Bid'at Ehline Karşı Tavrı.....	88
1. Kaderîlere Karşı Tavrı	88
2. Mürcîilere Karşı Tavrı	90
E. Reye Bakışı	93
F. Siyasilere Karşı Tavrı	95
G. Değerlendirme.....	98
II. RİVAYETLERİ	101
A. Rivayetlerin Kaynaklarına Göre Analizi	101
B. Rivayet Aktarım Formları.....	103
1. An “عن” Rivayet Sigasıyla Aktarımı	103
2. Diğer Rivayet Sigalarıyla Aktarımı	106
3. Değerlendirme	109
C. Rivayetlerin Muhtevası	111
1. Ana Konular	112
2. Alt Başlıklar	115
3. Değerlendirme	120
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	127
EK-1.....	140

ÖN SÖZ

Hadis alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde şahıs merkezli çalışmaların fazlaca ilgi gördüğü ve bu alana yönelik araştırmaların her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu tarz çalışmaların yaygın hâle gelmesi, yani bir muhaddisin hayatının, rivayetlerinin, eserlerinin, hoca-talebelerinin; kısacası biyografik ve ilmî hayatının detaylıca incelenmesi pek çok yönden gereklidir. Zira şahıs eksenli çalışmaların belirli plan dahilinde sistematik olarak tetkiki, hadis ilminin yorumlanması ve derinlikli manada anlaşılmasına ciddi katkılar verecektir. Tabiri caizse hadis ilmini bir yapboz ve bu ilmin inşa edilip bir bilim dalı hâline gelmesine katkı sağlayan her bir muhaddisi ve râviyi de bu yapbozun parçaları olarak kabul edecek olursak, her bir parçanın ayrı ayrı incelenip işlenişi bize resmin bütününe verecektir. Resmin tamamı görüldüğünde ise kuvvetle muhtemeldir ki inisiyatif alarak hadis ilmî ve tarihi konusunda isabetli yorumlara ulaşılabilecektir. Bu çalışmada büyük resmin küçük parçalarından birini oluşturan Basralı bir muhaddis olan İbn Avn'ın hadisçiliği konu edinmektedir.

Araştırma Giriş, İki Bölüm ve Sonuç kısmından müteşekkildir. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, metodu ve kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölüm'de ise genel anlamda İbn Avn'ın hayatı ve ilmî kişiliğine ilişkin bilgilere değinilmiştir. Yani nisbesi, künyesi, ailesi, kişisel-fiziksel özellikleri, ilmî seyahatleri ve ilmî çevresi gibi hem yaşamı hem de ilmî hayatına dair incelemelere yer verilmiştir. Özellikle bu bölümde Giriş kısmındaki metod uygulanarak İbn Avn'ın en yakın hoca ve talebelerinin belirlenmesine gayret edilmiş ve onu ciddi manada etkileyen ve kendisinden etkilenen muhaddisler tespit edilmiştir.

İkinci Bölüm'de de onun, hadis usûlüne ilişkin temel kanaatleri, Basra hadis halkalarıyla ilişkileri ve rivayetleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Tez çalışmam süresince bilgi ve engin tecrübelerini paylaşan, ayrıca araştırmamı dikkatli bir şekilde karşılıklı benimle okuyarak teze önemli katkılar sunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan Cirit'e müteşekkirim. Tez savunma jürimde yer alan, tezin hazırlanma sürecinde akademik birikimi, ufuk açıcı fikirleri ve yapıcı tenkitleriyle çalışmama ciddi katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Muhammed Enes Topgül'e, ayrıca kıymetli görüş ve önerileriyle tezin son şeklini almasına katkı sağlayan Dr. Fahreddin Yıldız'a çok teşekkür ederim. Tezi okuyarak bilgi ve desteklerini benden esirgemeyen Ömer Faruk Maden ve Kadir Sekmen'e, değerli katkılarından dolayı

Mustafa Avni Gökdoğan'a ve beni destekleyen tüm dostlarıma şükranlarımı arz ederim. Son olarak hayatım boyunca her zaman yanımda bulunarak maddi ve manevi destekleriyle daima bana yardımcı olan canım annem Ayşe Genel ve babam İsmail Genel'e, ailemin her bir üyesine, Ayşe Yasin ve Safiye Uygur'a da çok teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Salih Zeki GENEL

Eskişehir, 2023

KISALTMALAR

a.g.m.	adı geçen makale
a.g.md.	adı geçen madde
b.	ibn
bnt.	binti
bk.	bakınız
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	editör
haz.	hazırlayan
Hz.	hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
krş.	karşılaştırınız
MÜ	Marmara Üniversitesi
nşr.	neşreden
ö.	ölüm yılı
trc.	tercüme eden
ts.	tarihsiz
s.	sayfa
sy.	sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
vd.	ve devamı
v.dğr.	ve diğerleri.
Yay.	yayımları
yy.	yayın evi belirtilmemiş

GİRİŞ

KONU, METOT VE KAYNAKLAR

I. KONU

Hadis ilminin oluşumu ve gelişiminde öncü rol oynayan muhaddisleri detaylı yönleriyle incelemenin hadis tarihi meselelerini daha doğru ve anlaşılır kılacağı söylenebilir. Muhaddislerin yakın hoca-talebe ilişkileri, rihleleri, rivayetleri, eserleri, meşguliyetleri, siyasî görüşleri, mezhebî kimlikleri, hadis halkalarıyla münasebetlerini tespit etmek ilk dönem hadis tarihi anlatılarını ve tartışmalarını anlamaya katkı sağlayacak, hadis ilminin iç sorunlarına ve çözümlenmesi gereken problemlerine çare sunacaktır. Ayrıca bu tarz kişi eksenli çalışmaların sistematik bir şekilde yürütülmesi ve birbirine bağlı olarak belli amaçlarla sürdürülmesi ilgili bölgenin isnâd ağlarını, râvi-rivayet ilişkilerini ve ilim meclislerini tespit etmeye de imkân sağlayacaktır.

Öte yandan dönemin seçkin muhaddislerinden ders almış, onlara talebelik yapmış kimi âlimler, hocalarının çeşitli görüş ve yaklaşımlarından etkilenmiş, bunu hadis algı ve anlayışlarının genel bir kuralı hâline getirmişlerdir. Muhaddislerin bu düşünce ve davranışlarına yön veren telakki biçimleri, önde gelen talebeleri tarafından da benimsenmiş, bir öğreti haline gelerek nesilden nesilde intikal etmiştir. Belli anlayışlara ve düşüncelere dayanan bu görüşlerin oluşmasında hadislerin yazıldığı, aktarıldığı ve müzakeresinin yapıldığı hadis halkalarının payı yüksektir. Zira bu halkalar belli ortak görüşleri paylaşan ve savunan hoca-talebelerin oluşturduğu bir organizasyon biçimine benzetilebilir. Bundan dolayı bir muhaddisi yaşadığı tarih ve bağlam içinde bütüncül bir şekilde tanıyıp değerlendirmek, aynı zamanda kendisinde öne çıkan belirgin özellikleri ve ötekilerden ayrılan yönlerini tespit etmek, yakın hoca ve talebelerini yani bulunduğu halkalarla irtibatını tesis etmek, hadis ilminin oluşum çağını anlamak bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma, Basralı bir muhaddis olan Abdullah b. Avn'ı (ö. 151/768) yukarıdaki anlatı çerçevesinde ilmî seyahatleri, yakın-hoca talebeleri, hadis halkalarıyla ilişkileri, hadis ilmiyle ilgili temel görüşleri ve rivayetlerinin içeriği gibi birçok yönüyle incelemeyi; kısacası İbn Avn'ın hadis ilmiyle ilişkili yönlerini ve özelliklerini bir bütün içerisinde ele alarak, hadisçi kimliği ve kişiliği hakkında etraflı bir araştırma yaparak bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir.

Bu noktada çalışmanın ana soruları şunlardır: 1- İbn Avn rivayet bilgisini daha çok kimden ve hangi bölgeden elde etmiştir? 2- Gündelik hayatta çok samimi olduğu birçok yakın hocasından aynı seviyede hadis rivayet etmiş midir, etmemişse bunun sebepleri nelerdir? 3- İbn Avn'ın elde ettiği rivayet birikimi kimler aracılığıyla daha sonraki kuşaklara nakledilmiştir? 4- O, hadis ilmiyle ilgili hangi temel görüşlere sahiptir

ve Basra hadis halkalarının hangisine dahildir? 5- İbn Avn'ın naklettiği rivayetlerin içerik bilgisi nelerden müteşekkildir ve özelde daha çok hangi ana ve alt başlıklar altında hadisler rivayet etmiştir? Bu temel soruların yanında başka tali suallere de araştırmanın ilgili bölümlerinde cevap aranacaktır.

Araştırma İki Bölüm dışında Giriş ve Sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci Bölümde İbn Avn'ın hayatı, zühd ve takvası, vefatı, tabakası, bilgi kaynakları, halkası ve ilmî mirasının hangi öğrenciler vasıtasıyla daha sonraki kuşakları aktarıldığı konuları üzerinde durulacak, İkinci Bölümde ise hadis ilmine ilişkin temel kanaatleri, Basra hadis halkalarıyla ilişkisi, kaynaklardaki rivayetleri ve aktardığı rivayetlerin içerikleri detaylı bir şekilde ele alınarak hadisçi kimliğiyle ilgili sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

II. METOT

Bu araştırmada özellikle İbn Avn'ın ilmî çevresi, yani yakın ve uzak hoca-talebeleri tespit edilirken belirli bir yöntem izlenmiştir. Bu yönüme göre bir muhaddisin en yakın hoca-talebeleri isnâd ve ricâl verilerden hareketle tespit edilebilmektedir.¹ Öncelikle burada isnâd verileriyle bir muhaddisin hocalarından aktardığı rivayet sayıları kastedilir. Bu sayılar Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/827) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'leri ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i gibi çok sayıda hadis içeren kitaplardan hareketle tayin edilir.² Ricâl verileriyle ise hoca-talebe ilişkisinin süresi ve mahiyeti ile ilgili bilgilerin kaynaklardan elde edilerek bunun makul ve anlamlı bir çerçeveye yerleştirilmesiyle³, gündelik ve sosyal hayatta hoca-talebe arasındaki sıkı veya zayıf ilişkiler rivayet sayıları üzerine ek karine olarak değerlendirilir. Bu iki bilginin, yani isnâd ve ricâl verilerinin birbirleriyle uyum arz edip etmemesine göre bir muhaddisin yakın/uzak hoca ve talebelerine bu şekilde ulaşılabilir. Bu çalışmada da uygulanan yöntem çerçevesinde hareket edilerek İbn Avn'ın en yakın hocalarının ve öğrencilerinin tespit edilmesine gayret edilmiştir. Ancak İbn Avn'ın rivayet sayıları daha çok kaynağı incelemeyi imkan sağlayan ve merfû, mevkuf ve

¹ Söz konusu metodun işletilme tarzı ve bir muhaddisin yakın hoca ve talebelerinin nasıl tespit edilebileceği meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Topgül-Maden, "Ehl-i Hadis Ders Halkalarının Tespitine Dair Bir Metot Teklifi: II. (VIII.) Asrın İlk Yarısı Basra Örneği", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2021, sy. 45, s. 37-63.

² Topgül-Maden, "Ehl-i Hadis Ders Halkalarının Tespitine Dair Bir Metot Teklifi", s. 43.

³ Topgül-Maden, "Ehl-i Hadis Ders Halkalarının Tespitine Dair Bir Metot Teklifi", s. 50.

maktû gibi hadis türlerini de tarayan Câmîu Hâdimî'l-Haremeyn adlı dijital hadis programından⁴ hareketle tespit edilmiştir. Bunun yanında İbn Avn'ın *el-Musannef*'ler ve *el-Müsned*'de naklettiği rivayet sayıları da tespit edilerek bu sayede mezkûr üç kaynaktan aktardığı hadis miktarı ile Câmîu Hâdimî'l-Haremeyn'deki sayılar mukayese edilmiştir. Dolayısıyla bu yöntemde yani isnâd ve ricâl verilerindeki bilgiler vesilesiyle İbn Avn'ın sadece rivayette bulunduğu muhaddislerden yakın hocalarının, aynı şekilde ondan nakilde bulunan râvilerden de yakın öğrencilerinin ayırt edilmesi hedeflenmiştir.

Yukarıda zikredildiği gibi Câmîu Hâdimî'l-Haremeyn'den İbn Avn'ın hocalarından, öğrencilerinin de kendisinden sayısal olarak ne kadar hadis naklettiği tespit edilmiş, ardından ricâl kaynaklardaki bilgilerden hareketle iki verinin birbirini destekleyip desteklemediğine ilgili bölümlerde dikkat çekilmiştir. Yalnız iki verinin birbirini desteklememesi durumunda, örneğin bir râvinin İbn Avn'dan çok fazla hadis aktarmasına rağmen ricâl verilerinde İbn Avn'la birebir ilişkisinin zayıf olması veya hiç olmaması durumunda, bu râvi bazen İbn Avn'ın yakın öğrencileri içerisinde değerlendirilebilmiştir. Dolayısıyla bu anlamda hoca-talebe yakınlığının farklı derecelerinin olduğu söylenebilir. Bunun için yukarıdaki bilgileri daha anlaşılır hale getirebilmek için “tek taraflı yakınlık”⁵ kavramını kullanmak gerekir. Bu kavram ilk defa Yücedağ tarafından kullanılmış olup bir talebenin hocasıyla olan farklı yakınlık derecesine dikkat çekmektedir.⁶ Fakat bu çalışmada ise ilgili kavram muhtelif manada “bir talebenin hocasıyla birebir ilişkisi kaynaklarda olmamasına rağmen, ondan fazla rivayet eden öğrenciler için” kullanılmıştır. Zira İbn Avn'ın -bilgisinin intikali bölümünde değinileceği üzere- bazı yakın talebelerinin kendisinden fazlaca hadis aktarmalarına rağmen ricâl verilerinde ikili ilişkilere dair güçlü karineler mevcut değildir. Yani İbn Avn'ın talebelerinin hepsinin kendisiyle aynı derecede yakın olmadığı tespit edilmiştir. Bunun için bu tür öğrencilerine işaret etmek amacıyla “tek taraflı yakınlık” kavramı istimal edilmiştir.

Ayrıca yukarıda ifade edilen durumun tam tersi de kaynaklarda gözlemlenebilir. Yani bir muhaddisin İbn Avn'la çok sıkı ilişkisi olmasına rağmen ondan az hadis

⁴ Bu programın hadis alanındaki işlevselliği ve içerdiği bazı teknik kusurlar için ayrıca bk. Topgül, “Cevâmiu'l-Kelim ve Câmîu Hâdimî'l-Haremeyn Adlı Dijital Hadis Veri Tabanları Üzerine Notlar”, s. 167-176.

⁵ Yücedağ, 2./8. *Asır Medine Hadis Halkaları*, s. 9.

⁶ Bu kavram hakkında detaylı bilgi için bk. Yücedağ, 2./8. *Asır Medine Hadis Halkaları*, s. 9-10.

nakletmesi durumunda da belli karineler esas alınarak bu kişi İbn Avn'ın yakın hocaları veya talebeleri içinde kabul edilebilmiştir.

Öte yandan İbn Avn'ın rivayetlerinin muhtevası incelenirken sadece İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki nakiller esas alınarak değerlendirme yoluna gidilmiştir. Zira İbn Avn'ın en çok rivayetinin bulunduğu kaynak 659 rivayetle *el-Musannef* olduğu için rivayetleri toplu ve bütünsel bir şekilde incelemek bu açıdan daha doğru görünmektedir. Nitekim İbn Avn'ın Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*'inde 39, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ise 116 rivayeti nakledilmiştir. İbn Avn'ın bu iki kitaptaki rivayet sayısı toplamının İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki rivayet sayısından oldukça az olduğu görülmektedir. Bunun için İbn Avn'ın rivayetleri İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i esas alınarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda zikredilen bilgilerden anlaşılacağı üzere bu çalışmada verilerin toplanması ve değerlendirilmesi anlamına gelen dökümantasyon (belge tarama) metodu kullanılmıştır.⁷ Dolayısıyla kaynaklarda İbn Avn hakkında aktarılan farklı rivayetler, bu manada anlam bütünlüğü çerçevesinde kurgulanmış ve bu sayede onun hakkında doğru izah ve çözümlenmeler yapılmaya çalışılmıştır.

III. KAYNAKLAR

Tespit edilebildiği kadarıyla İbn Avn hakkında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki ilgili madde⁸ dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bundan dolayı onun hakkında detaylı araştırmanın ilk olarak bu araştırma ile yapıldığı anlaşılmaktadır.

İbn Avn'la ilgili bilgiler derlenip analiz edilirken birçok farklı kaynaktan istifade edilmiştir. Bunların en başında erken dönem suâlât, ilel, tabakât, tarih ve ricâl alanında yazılmış muhtelif eserler gelir. Özellikle İbn Avn'a ilişkin en detaylı bilgilerin tarih ve tabakât kitaplarında bulunduğu belirtilmelidir. Nitekim İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dımaşk*'ında kendisiyle ilgili yaklaşık 50 sayfalık bilgiye yer verilir. *Târîhu Dımaşk*'ta çokça tekrar eden bilgiler bulunmakla birlikte, İbn Avn'ın doğum ve vefatıyla ilgili farklı bilgileri içermesi bakımından da bu eser fazlasıyla dikkat çekmektedir. Zira İbn Avn'ın sadece vefat tarihi hakkında 8 sayfa bilgi nakledilir. Bu

⁷ Dökümantasyon metodu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zeki Arslantürk- E. Hamit Arslantürk *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler*, s. 80-4.

⁸ Yücel, Ahmet, "İbn Avn", *DİA*, XIX, 340-1.

yüzden etraflı bilgiler içermesi bakımından en çok yararlanılan kaynaklardan biri mezkûr eserdir.

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakât*'ı da İbn Avn'la ilgili önemli bilgiler içerir. Bilhassa kendisinin ailesi, hizmetçileri, kılık kıyafeti, karakter ve fiziksel özellikleri gibi gündelik hayatına ilişkin bilgileri bir arada görebilmek açısından bu eser mühimdir. Yine Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*'sı da İbn Avn'la ilgili detaylı nakiller içeren bir diğer kaynak eserdir. Bu eser özelliği itibariyle daha ziyade onun edebi, ahlakı, zühd ve takvası gibi özelliklerine yönelik bilgilere ağırlık vermiştir. Çalışmamızın en önemli kaynakları arasında yer alan mezkûr eserlerden çalışma boyunca istifade edilmiştir. Bunun yanında yararlanılan diğer tabakât tarih ve biyografik kaynaklar arasında İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Maârif*'i, Fesevî'nin (ö. 277/890) *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh*'i, İbn Ebî Hayseme'nin (ö. 279/892-93) *et-Târîhu'l-kebîr*'i, Ebû Zür'a'nın (ö. 281/894) *et-Târîh*'i, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*'ı, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Sıfatü's-safve*'si, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm*'ı gibi eserler sayılabilir.

Bunun dışında İbn Avn'ın hocaları ve talebeleriyle birebir ilişkilerini tespit etmede yardımcı olan ilel, suâlât ve ricâl kaynaklarından da azamî ölçüde istifade edilmiştir. Örneğin Yahya b. Maîn'in (ö. 233/848) öğrencilerinin sorularına verdiği cevapları içeren *Ma'rifetü'r-ricâl, Suâlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Maîn, et-Târîh*'ine (Dûrî rivayeti), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) öğrencilerinin sorularına verdiği yanıtları ihtiva eden *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl, el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl li-Ahmed rivâyetü'l-Merrûzî ve gayrihî*'ne, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*'ine, İclî'nin (ö. 261/875) *Ma'rifetü's-sikât*'ına, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'ine, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü's-Sikât ve Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*'ına, İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*'ine, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*'ine, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru-a'lami'n-nübelâ, Tezkiretü'l-huffâz ve Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*'ine, İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Şerhu İleli't-Tirmizî*'sine, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb ve Takrîbü't-Tehzîb*'ine müracaat edilmiştir.

Yukarıdaki kaynaklar kronolojik bir sıra takip edilerek tetkik edilmiştir. Bunun dışında kaynaklarda çelişkili bilgilerin olması durumunda genel olarak erken dönem kaynakları veya mevcut bilginin referans olarak gösterildiği ilk kaynaktaki rivayetler tercih edilmiştir. Zira muahhar kaynaklarda ilk dönem eserlerinden azamî ölçüde alıntı

yapıldığı için, zaman olarak önce yazılmış kitaplardan bazen yanlış iktibaslar yapılabilmektedir.

Öte yandan bu çalışmada, Ömer Faruk Maden'in hazırlamış olduğu *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadîs Halkaları (Basra Örneği)*⁹ isimli tezinden yöntem ve muhteva açısından büyük ölçüde istifade edilmiştir. Nitekim İbn Avn'ın Basra hadis halkaları ile ilişkisini tesis ederken Maden'in tespit ettiği dört ana halkadan hareketle bu ilişkilendirme yapılabilmektedir.

⁹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AVN'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

I. YAŞADIĞI BÖLGE VE ASIR

Basra'da doğup büyüyen İbn Avn, hayatının büyük bir bölümünü burada geçirmiştir. Uzun bir hayat süren, Emevî ve Abbâsî yönetimlerine tanıklık eden İbn Avn'ın, yaşadığı ortamı, bulunduğu şartları ve ilişkili olduğu toplumu bilmek, kendisini daha iyi tanımak açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı öncelikle aşağıdaki bölümde İbn Avn'ın vefatına kadarki önemli birtakım siyasî, sosyal ve ilmî gelişmelere yer verilmiş, yaşadığı dönem hakkında belli bir fikir edinilmesi hedeflenmiştir.

A. Siyasî Durum

Basra Müslümanlar tarafından Irak'ta kurulan ilk İslâm şehridir.¹⁰ Kuruluşunun akabinde birçok sahâbî buraya gelmiş, şehrin siyasî yapısına, dinî yaşantısına ve ilmî hayatına canlılık vermiştir. Değişik görüş ve inançların metropolü¹¹ olarak nitelenen şehir, bu çeşitliliğini yaşanan birtakım siyasî ve kritik olaylara borçludur. Nitekim şehrin kuruluşundan kısa bir süre sonra hicretin 36. yılında Müslümanlar arasında ilk iç savaş olarak kabul edilen Cemel Vakası meydana gelmiş ve binlerce kişi bu savaşta vefat etmiştir.¹² Bu hadiseye Basralı birçok kimsenin katılması ve aynı zamanda savaşın orada vuku bulması, Basra siyaset tarihinde derin izler bırakmış, müslüman toplumun inanç ve siyaset dünyasını etkilemiştir.¹³ Ayrıca müslümanlar arasında meydana gelen Cemel ve Sıffîn gibi savaşlar sonu gelmeyen akidevî tartışmaların çıkmasına da sebep olmuş, bunun sonucunda farklı bölgelerde Hâriciyye, Mürcie, Şia, Kaderiyye gibi firkalar ortaya çıkmıştır. Basra da bu farklı grup ve ekolleri bünyesinde barındırmış hatta bazılarının doğumuna ev sahipliği yapmıştır.¹⁴

¹⁰ Nâdiye Nuri, "Neş'etü Medineti'l-Basra", s. 197. Kûfe'nin daha önce kurulduğu da söylenmiştir. Ancak Kûfe'nin inşasının genellikle kaynaklarda hicrî 17 yılında olduğu belirtilirken (Avcı, Casim, "Kûfe", *DİA*, XXVI, 339) Basra'nın da hicrî 14 yılında kurulduğu zikredilir (Nâdiye Nuri, Neş'etü Medineti'l-Basra, s. 198). Basra'nın daha önce kurulduğu bilgisi için ayrıca bk. Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 127; Belâzürî, *Fütûhü'l-büldân*, s. 483; Taberî, *Târîh*, III, 590.

¹¹ Özafşar, M. Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, s. 88.

¹² Savaş sonucunda 13.000 (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 30), 7.000 veya 20.000 (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 186) diğer bir görüşe göre ise 10.000 (Taberî, *Târîh*, IV, 539) kişinin öldüğü kaydedilir.

¹³ Süt, Abdulnasır, *Basra ve Mu'tezile*, s. 44-5.

¹⁴ Mu'tezile'nin Basra'da doğduğu söylenir (Işık, Kemal, *Mutezile'nin Doğuşu Ve Kelami Görüşleri*, s. 50; Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, s. 44). Ayrıca Hâricîler içerisinde en ılımlı kol olarak bilinen, bunun yanında Hodgson tarafından "en az eylemciler" şeklinde nitelenen İbâzîler'in de Basra'yı merkez edindikleri belirtilir. (Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, I, 332). Nitekim Basra İbâdîliği gibi bir grubun varlığından söz edilmesi önceki cümledeki ifadelerin doğruluğunu teyit etmektedir. (Fığlalı, Ethem Ruhi, "İbâziyye", *DİA*, XIX, 256). Üstelik İbâziyye mezhebinin büyük imamlarından olan,

Diğer yandan Emevîler döneminde siyasi çekişme ve mücadelelerin zirveye ulaşmasıyla şehir farklı kişi ve grupların baskısına ve istilasına maruz kaldı. Âdeta hemen herkesin girip çıktığı ve egemenlik altına aldığı bir kente dönüştü. Söz gelimi Hz. Hasan (ö. 49/669) 41 yılında Hz. Muâviye (ö. 60/680) ile sulh yaptığında Hümrân b. Ebân (ö. ?) Basra'ya akın edip şehri hâkimiyeti altına aldı. Bunun üzerine Muâviye de Büsr b. Ertât'ı (ö. 86/705) yollayarak şehri geri almaya çalıştı.¹⁵ Aynı şekilde şehir bazen Hâricîler'in baskınlarına da maruz kaldı. Ubeydullah b. Ziyâd'ın (ö. 67/686) ölümü akabinde şehirde ciddi sorunlar yaşandı. Bu kargaşa döneminden sonra ise Abdullah b. ez-Zübeyr'e (ö. 73/692) bağlı birlikler Basra'nın kontrolünü ele aldı.¹⁶ Yaklaşık dört-beş yıl süren bu egemenliğin ardından 71 veya 72 yılında Basra Valisi Mus'ab b. ez-Zübeyr (ö. 72/691) Abdülmelik b. Mervân'a (ö. 86/705) yenilerek Irak'ın hakimiyetini Emevîlere kaptırdı.¹⁷ Yaklaşık 10 yıl boyunca Emevîler'in kontrolünde kalan şehir, İbnü'l-Eş'as'ın (ö. 85/704) Basra ve Kûfe'yi ele geçirmesiyle de¹⁸ farklı durumlarla karşılaştı. Nitekim İbnü'l-Eş'as Basra'ya girdiğinde insanlara konuşma yaparak Abdülmelik b. Mervân ile Haccâc b. Yusuf'un (ö. 95/714) azledilmesi konusunda onlarla anlaşarak kendilerinden biat aldı.¹⁹ Ayrıca birçok Basralı âlim İbnü'l-Eş'as'a destek verdi.²⁰ İsyana destek ve iştirak noktasında Basralılar yalnız değildi, onlara Kûfeli halk ve âlimler de eşlik etti.²¹ Hatta Kûfeli meşhur kârî İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702) savaş öncesi konuşmalar yaparak insanları savaşa teşvik etti.²² İbnü'l-Eş'as salih, âbid ve kârî kimselerin de bulunduğu Basralı ve Kûfelilerden oluşan büyük

Müsned sahibi Rebî' b. Habîb'in (ö. 175-180 hicrî) küçük yaşta Basra'ya gelerek burada birçok âlimden ders alması, en yakın hoca ve talebelerinin Basralı olması, ömrünün önemli bir kısmını burada geçirerek ilmi faaliyetlerde bulunması (Erul, Bünyamin, *Hadis Tetkikleri*, s. 213, 214, 219, 225), İbâzîlerin Basra'da ilmî ve fikrî alanlarda da etkin olduklarına işaret etmektedir.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 278.

¹⁶ Bakır, Abdulhalik, "Basra", *DİA*, V, 110.

¹⁷ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 268; Taberî, *Târîh*, VI, 160; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 104.

¹⁸ Yiğit, İsmail, "Emeviler", *DİA*, XI, 91.

¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 310.

²⁰ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 286.

²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 203. İbnü'l-Eş'as'a savaşta 500 kurrânın katıldığı nakledilir (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 287). Bu savaşta kurrâ adıyla anılan bir taburun var olduğu, Haccâc'ın askerlerine karşı saldırılarda bulunduğu ve aynı şekilde bu taburdakilerin Haccâc'ın hücumlarına ciddi mukavemet gösterdikleri de kaydedilir. (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 205-6). Ayrıca kurrânın diğer bütün savaşlarda özellikle Haccâc'a karşı mücadelede hep ön planda olduğu söylenir (Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, s. 13).

²² Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 287. Ayrıca bk. Aydın, Abdullah, "İbn Ebû Leylâ", *DİA*, XIX, 436.

ordusuyla Deyrulcemâcim'e geldi.²³ Burada Haccâc'a karşı yenilip geri çekildi; ancak Haccâc kendisini takip ederek arkasından gitti ve Meskîn bölgesine gelip ikinci kez onu yenerek yanındakilerin çoğunu etkisiz hâle getirdi.²⁴ Toplumda ciddi akisler uyandıran ve Emevîler döneminin en önemli isyanı²⁵ kabul edilen bu olay korkunç bir fitne olarak değerlendirildi.²⁶ Ayrıca bu hadise, isyana katılan kimi âlimlerin gözden düşmesine, katılmayan bazı âlimlerin ise sevgi ve itibar kazanmasına sebep oldu.²⁷

Emevîler döneminde Irak'ta meydana gelen bir diğer önemli gelişme ise Yezîd b. el-Mühelleb (ö. 102/720) isyanıdır. Yezîd hicrî 101 yılında isyan çıkararak Basra valisi Adî b. Ertât'ı öldürerek Basra'yı ele geçirdi.²⁸ Basra halkı Yezîd'e destek verip onun etrafında kenetlendi. Ayrıca Yezîd mescitte hutbe verip dinleyenleri Allah'ın kitabına, Resûlü'nün sünnetine davet ederek cihada teşvik etti.²⁹ Hutbeyi dinleyenler arasında yer alan İbn Avn'ın yakın hocalarından Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Yezîd'e destek vermediği gibi halkı ona yardımcı olmaktan men etmeye de çalıştı ve bu yüzden hapse atıldı.³⁰ Ardından Yezîd b. el-Mühelleb kalabalık bir orduyla Basra'dan çıktı ve Akr denilen mevkide halifenin kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'e (ö. 121/739) yenilerek ortadan kaldırıldı.³¹ Özellikle bu dönemde yaşanan Basra merkezli İbnü'l-Eş'as ve İbn Mühelleb isyanları Basra halkını ciddi manada etkilemiş, ayrıca mezkûr iki olay Emevîlerin yıkılışını tetikleyen sebepler arasında zikredilmiştir.³²

Emevîlerin hicrî 132 yılında yıkılmasından sonra Abbasî yönetimi içerisinde de yaklaşık 20 yıl hayat süren İbn Avn, bu dönemdeki bazı çalkantılı olaylara da şahitlik etmiştir. Nitekim Muhammed el-Mehdî'nin (ö. 145/762) imâmet iddiasını öldükten sonra sürdürmeye çalışan kardeşi İbrahim b. Abdullah (ö. 145/763) Basra'ya gelerek

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 318.

²⁴ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 283.

²⁵ Bakır, "Basra", *DİA*, V, 110.

²⁶ Zehebî, *el-İber*, I, 127; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, II, 121.

²⁷ İsyandan önce Müslim b. Yesâr insanlar nezdinde Hasan el-Basrî'den daha faziletli kabul edilirken, İbnü'l-Eş'as isyanına katılması sebebiyle insanların gözünden düşmüş, Hasan el-Basrî ise bu konuda ihtiyatlı davranıp isyana destek vermediği için saygınlık kazanmıştır (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 165; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 146; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 477).

²⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 332.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamîl*, IV, 337.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamîl*, IV, 337.

³¹ Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 310. Ayrıca bk. Odabaşı, Fatma, "Yezîd b. Mühelleb", *DİA*, XLIII, 522.

³² Yiğit, "Emeviler", *DİA*, XI, 95.

halkı kendisine biat etmeye davet etti. Birçok kişinin kendisine tabi olmasıyla Basra'yı ele geçirdi.³³ Fakat onun isyan çağrısına İbn Avn destek vermediği gibi bu konuda etkin rol oynayarak insanları bu ayaklanmadan menetmek içinde gayret etti.³⁴ Bunun yanında İbrahim'e Basra dışında Ehvaz, Vâsıt ve diğer çevre beldelerden çok kişi biat etti.³⁵ Daha sonra İbrahim savaş için Basra'dan hareket etti ve yerine oğlunu vekil bırakarak Bâcmirâ bölgesine geldi. Burada Abbâsî ordusuyla çarpışarak yanındakilerle birlikte öldürüldü.³⁶

Özetle Basra'da, Cemel Savaşı'ndan sonra siyasi açıdan büyük nüfuz mücadeleleri gerçekleştirmiş, bu ayaklanma ve savaşlarda birçok insan vefat ederek toplum oldukça fazla etkilenmiştir. Özellikle Emevî yönetiminin bazı politikaları isyanların fitilini ateşlemiş, bu isyanlara hem halk hem bazı âlimler iştirak ederek yönetimle mücadele etmişlerdir. Özel olarak yukarıda zikredilen İbnü'l-Eş'as ve İbn Mühelleb isyanları Basra'yı ciddi manada meşgul edip örseleyen ve Emevîlerin yıkılışını tetikleyen en önemli iki harekettir. Bunun yanında Abbasîler döneminde meydana gelen İbrahim b. Abdullah isyanı da bölgede ciddi akisler uyandıran, halk ve alimler tarafından destek bulan hadiselerdendir. Dolayısıyla bu bağlamda İbn Avn'ın yaşadığı zaman diliminde Basra'nın siyasi anlamda oldukça çalkantılı ve karmaşık bir konum arz ettiği ve bölgeyi politik açıdan etkileyen önemli olayların yaşandığı dikkat çekmektedir.

B. Sosyal ve İlmî Durum

Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde Utbe b. Gazvân (ö. 17/638) tarafından kurulan Basra, kısa süre içerisinde birçok açıdan gelişim kaydetmiş ve şehre çok sayıda göçler gerçekleşmiştir.³⁷ Nitekim başlangıçta ordugâh şehir olan, asayişi ve fetihlerin devamını sağlamak için kurulan mezkûr şehir³⁸, demografik olarak hızla değişim göstererek büyük bir şehre inkılâb etmiştir. Şehrin kuruluş yıllarında 1000'den az olan nüfus sayısı

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 373.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 264.

³⁵ Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 328; Öz, Mustafa, "İbrâhim b. Abdullah", *DİA*, XXI, 283. Ayrıca Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) de Irak'ta İbrahim'in hareketini açıkça desteklediği ve müslümanların ona yardım etmesi gerektiği yolunda fetva verdiği nakledilir (Öz, "a.g.md.", XXI, 284). Hatta Ebû Hanîfe'nin Abbasi yönetimi tarafından işkenceye maruz kalmasının asıl sebebi olarak kendisinin İbrâhim b. Abdullah'la mektuplaşarak ona destek verdiği söylenir (Özafşar, *İdeolojik Hadisçilik*, s. 21).

³⁶ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 422.

³⁷ Nâdiye Nuri, "Neş'etü Medineti'l-Basra", s. 198, 209.

³⁸ Nâdiye Nuri, "a.g.m", s. 198-9.

hicrî 36'da 50.000'i aşmış, Emevîler döneminde ise bu sayı 190.000'e kadar ulaşmıştır.³⁹ Nüfusun artmasına paralel olarak Basra'da çok farklı etnik grup ve azınlıklar ortaya çıkmış, bu durum farklı grupların bazı siyasi olaylarda kendi taraflarını tutmasını sağlayarak ihtilafları kızıştırmıştır. Söz gelimi Cemel Savaşı'nda Bekir b. Vâil, Benî Dabbe ve Beni Nâciye gibi kabilelerin Hz. Âişe, Benî Temîm kabilesinin ise Hz. Ali'nin tarafını tuttuğu, mevcut kabilelerin savaşın şiddetli bir hâle gelmesinde kilit rol oynadıkları anlaşılmaktadır.⁴⁰ Diğer yandan ilk dönemlerde Basra'da hâkim olan topluluk Müslüman Araplar olup bunlarda birçok kabileden oluşmaktadır.⁴¹ Basra'daki bu çeşitli Arap kabilelerin muhtelif dönemlerde farklı yoğunluklarda oldukları anlaşılır. Örneğin hicrî 1. asrın ilk üç çeyreğinde Kinâne, Müzeyne, Süleym, Sakîf, Huzeyl, Huzâa ve Ensar gibi Hicazlı kabilelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiş, İbn Avn'ın hayatta bulunduğu⁴² hicrî 80-160 seneleri arasında ise Ezd, Temîm, Bekir b. Vâil, Ensar, Kureyş gibi kabilelerin daha yaygın hâle geldikleri belirtilmiştir.⁴³

Öte yandan dinî mezheplerin çoğu Basra'da türemiştir.⁴⁴ Birçok farklı ekol ve inançları bünyesinde barındıran şehir, Mu'tezile'nin doğuşuna ev sahipliği etmiştir.⁴⁵ Ancak Basra'da Müslümanların ekseriyetini teşkil eden ana akımın ise ilk dönemde *Osmânîlik* şeklinde *sünnîlik* olduğu görülmektedir. Zira mezkûr şehrin, Şîi Kûfeliler karşısında ilk dönemde *Osmânîlik* olarak Sünnîliğin merkezi vasfını yüklenmesi, hatta bu yüzden *Osmânî* olarak nitelenen kişilerin çoğunun Basra kökenli olmasına dikkat çekilmesi bunu teyit etmektedir.⁴⁶ Bununla birlikte bir çalışmada 717 kişilik Basralı râvî örneklem kümesinde İbn Avn'ın içinde bulunduğu beş kişi Osmânî, 12 kişi Şîi, altı kişi Hâricî, dört kişi Mürçî ve 46 kişinin de Kaderî olmakla itham edildiği tespit edilmiştir.⁴⁷ Özellikle diğer gruplara nazaran Kaderîlerin Basra'da daha fazla bulunduğu belirtilmiş ve bundan dolayı Kaderiyye'nin merkezi olarak birinci sırada Basra

³⁹ Bakır, "Basra", *DİA*, V, 109-110.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463-4, 481.

⁴¹ Çelik, Ali, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 17.

⁴² İbn Avn hicrî 66'da doğup 151 yılında vefat etmiştir. 151 yılında vefat etmesine rağmen Hicrî 80-160 yılları arasında yaşadığının belirtilmesi çoğunlukla bu yıllar arasında hayatta olduğu içindir.

⁴³ Maden, *Ehl-i Hadis Halkaları*, s. 26-7.

⁴⁴ Ahmed Emîn, *Fecrî'l-İslâm*, s. 259.

⁴⁵ Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 44.

⁴⁶ Dündar, M. Mücahid, "Ehl-i Sünnet'in Siyâsî Temâyülü Olarak Osmânîyye ve Osmânîler", s. 97.

⁴⁷ Maden, *Ehl-i Hadis Halkaları*, s. 28-32.

zikredilmiştir.⁴⁸ Bunun dışında Kûfe'den sonra Şiîlik ithamına maruz kalan râvilerin çoğunluğunun da Basralı oldukları görülmektedir.⁴⁹ Anlaşılacağı üzere şehir birçok değişik görüş ve inançların bulunduğu bir hüviyete sahiptir. Ayrıca yukarıdaki tespitler kabilevi ve etnik durumu dışında mezhebî anlamda da Basra'nın heterojen ve ayrışık yapıya sahip olduğunu gösterir.

Basra'nın farklı yönlerdeki gelişim seyri ilmî alanda da kendini göstermiştir. Nitekim Hicaz Bölgesinin iki kardeş şehri olan Mekke ve Medine'ye mukabil Irak Bölgesinin ikiz kardeş şehri olan Basra ve Kûfe'nin, İslam dünyasının en canlı ve hareketli fikri ve ilmi faaliyet merkezi olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Bunun yanında Kûfe ile beraber gelişen Mezopotamya Bölgesinin merkez şehri Basra, İslâm alemine değerli ilim adamları hediye etmiş, Hz. Ali (ö. 40/661) devrinde hükümet merkezinin Medine'den Kûfe'ye nakledilmesinden sonra bu bölge İslam'ın ikinci ana merkezi haline gelerek dikkatleri üzerine çekmiştir.⁵¹ Ayrıca erken dönemlerden itibaren buraya birçok sahâbînin yerleşmesi⁵², bölgenin ilmî anlamda gelişip zenginleşmesinde ve Basra'nın ilim yuvası hâline gelmesinde etkilidir. Bilhassa Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63), Ebû Bekre (ö. 51/671), İmrân b. Husayn (ö. 52/672), İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) gibi sahâbîlerin şehrin ilmî manada terakkisinde etkin rol oynadıkları görülmektedir.⁵³

Yine Basra, hem bazı ilimlerin neşet ettiği hem de farklı ilmî branşlarda ekol şahsiyetlerin yetiştiği bir şehirdir. Nitekim nahiv ilminin temelleri Basra'da Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) ve talebeleri tarafından atılmış, Basra şehri Emevîlerin son zamanlarına kadar bu ilmin yegâne merkezi olarak kalmıştır.⁵⁴ Bunun dışında fıkıh ve tefsir ilmini temsil eden başlıca âlimler arasında Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729),⁵⁵ Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735)⁵⁶ gibi Basralı şahsiyetler bulunmaktadır. Ayrıca Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn, İbn Avn'ın farklı alanlarda

⁴⁸ Öztürk, Mustafa, "Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri", s. 106.

⁴⁹ Topgül, *Hadis Râvilerinde Şiîlik Eğilimi*, s. 310.

⁵⁰ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 379.

⁵¹ Yardım, Ali, *Hadîs I-II*, s. 140.

⁵² Kuzudişli, Bekir, *Hadis Tarihi*, s. 67.

⁵³ Çetin, Büşra, *Hicrî I. Asırda Basra Kaduları*, s. 29-36.

⁵⁴ Yiğit, "Emeviler", *DİA*, XI, 97.

⁵⁵ Karaman, Hayrettin, "Fıkıh", *DİA*, XIII, 6.

⁵⁶ Birışık, Abdulhamit, "Tefsir", *DİA*, XL, 284.

kendilerinden istifade ettiği en önemli iki hocasıdır. Ayrıca Hasan el-Basrî'nin zühd, ahlak, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, akaid gibi birçok farklı disiplinde ekol seviyesinde ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.⁵⁷ Nitekim Hasan el-Basrî'nin yetiştirmiş olduğu öğrenciler daha sonrasında Basra'da İslâmî ilimler alanında görüşleriyle, eserleriyle, kısacası ilmî ve fikrî hareketleriyle bu anlamda büyük çığır açmışlardır.⁵⁸

Diğer taraftan Basra hadis ilmî açısından da önemli bir konuma sahiptir. Nitekim Basra'da İbn Sîrîn, Hasan el-Basrî, Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744) ve Yahya b. Ebî Kesîr (ö. 129/747) gibi tâbiî âlimlerin ana hadis halkalarının olduğu belirtilir.⁵⁹ Mezkûr bölgede dört farklı hadis halkasının bulunması, Basra'nın hadis ilminin gelişimi açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu gösterir. Zira hadislerin daha sonraki nesillere rivayetinde ve bunun sistematik bir şekilde devam ettirilmesinde hadislerin yazıldığı, aktarıldığı ve müzakeresinin yapıldığı hadis halkalarının payı yüksektir.⁶⁰ Öte yandan Basra, hadis uydurma faaliyetlerinin icra edildiği önemli merkezlerden biridir. Bunda kozmopolit bir yapıya sahip olmasının yanı sıra birçok farklı fırka mensuplarının burada bulunması da etkilidir. Dolayısıyla mevcut sosyolojik olgu bu bölgede çokça hadis uydurulmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Ebü'l-Aliye'nin (ö. 90/709) “Biz Basra'da hadis işitirdik, fakat buna razı olmaz, bizzat onların ağızlarından bunları dinlerdik”⁶¹ diyerek dolaylı olarak burada işittiği her rivayete itimat etmediğini belirtmesi, Basra'nın bu açıdan Mekke ve Medine'ye nazaran hareketli bir yerleşim merkezi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca hadis araştırması yaparak az da olsa ricâl tenkidinde bulunan ilk muhaddisler arasında İbn Sîrîn, Eyyûb es-Sahtiyânî ve İbn Avn gibi birçok Basralı alimin oluşu⁶², bunun yanında sistematik ricâl tenkidinin kurucusu kabul edilen⁶³ Şu'be b. el-Haccâc'ın (ö. 160/776) Basra'da sistemli ricâl tenkidine dair bilgi toplama ve değerlendirme faaliyetiyle meşhur oluşu⁶⁴, bu merkezde hadis uyduran kişilerin bulunduğunu gösteren bir diğer işarettir. Bu bağlamda Basra'nın sosyal ve

⁵⁷ Uludağ, Süleyman, v.dğr., “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI, 291-307.

⁵⁸ Bakır, “Basra”, *DİA*, V, 111.

⁵⁹ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 124.

⁶⁰ Basra halkalarındaki sıkı hoca-talebe ilişkileri ve hadis ilmiyle ilgili temel görüşlerdeki ortaklık veya kısmî farklılıklar bunun göstergesidir. Basra halkaları hakkında detaylı bilgi için bk. Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 60-120.

⁶¹ Kudât, Emin, *Medresetü'l-hadis fi'l-Basra*, s. 465.

⁶² İbn Receb, *Şerhü İlel*, I, 52.

⁶³ Turhan, H. İbrahim, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu*, s. 53-4.

⁶⁴ Hatiboğlu, İbrahim, “Şu'be b. el-Haccâc”, *DİA*, XXXIX, 225.

siyasi yapısının bir sonucu olarak bu şehir, hadis ilminin önemli bir dalı olan cerh-ta'dîl ilminin oluşumuna hizmet etmiş ve bu alanda büyük muhaddisler yetiştirmiştir.

II. Hayatı

Bu bölümde İbn Avn'ın şahsiyetine özgü belirgin vasıfları ele alınacak, kendisinin maddi, manevi, ahlaki ve ailevi durumuyla ilgili hususiyetleri ortaya konularak kimliği ve kişiliği hakkında bilgi edinilmeye çalışılacaktır.

A. İsmi ve Nesebi

İbn Avn'ın (ö. 151/768) tam ismi bazı kaynaklarda “Ebû Avn Abdullah b. Avn b. Ertabân el-Basrî”⁶⁵ olarak geçmekle birlikte bazı kaynaklarda el-Basrî ile birlikte el-Müzenî nisbesi de zikredilir.⁶⁶ Bu nisbe ile zikredilmesinin sebebi Müzeyne kabilesinin mevlâsı olduğu içindir.⁶⁷ İsmi Abdullah, künyesi Ebû Avn olan, el-Müzenî ve el-Basrî şeklinde iki nisbesi bulunan İbn Avn'ın tam ismini “Ebû Avn Abdullah b. Avn b. Ertabân el-Müzenî el-Basrî”⁶⁸ olarak vermek daha uygun gözükmektedir.

⁶⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, V, 163; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 130; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik*, III, 1438.

⁶⁶ İlk dönem kaynaklarında “Müzeyne'nin mevlâsıdır” anlamındaki ifadeler daha sonraki bazı kaynaklarda el-Müzenî şeklinde kullanılagelmiştir (İbn Mencüye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, I, 352; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XXXI, 330; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 394-5; Zehebî, *Siyer*, VI, 364; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398). Öte yandan İbn Hacer bu nisbenin yanında el-Hazzâr veya el-Harrâz nisbesini de İbn Avn'a izafe etmiştir. Ancak bu nisbe kendisine sehven atfedilmiş olmalıdır. Zira dört tane Abdullah b. Avn'ın olduğu nakledilir ve bunlardan birinin de Abdullah b. Avn el-Harrâz (ö. 232/847) olduğu belirtilir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik*, III, 1438-39). Dolayısıyla İbn Hacer'in bu kişiyi İbn Avn el-Basrî ile karıştırdığı görülmektedir.

⁶⁷ İbn Maîn, *et-Târih* (Dûrî), IV, 162; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, V, 163; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 130; Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, I, 419. Dedesi Ertabân'a nisbetle bu nisbeyi taşır. Yoksa bizatihi kendisi Müzeyne'nin mevlâsı değildir. Ayrıca kaynaklarda bu nisbeyi almasının sebebi olarak iki ayrı mevlâsından (efendisinden) bahsedilir. Bunlar Abdullah b. Zerre el-Müzenî ile Abdullah b. Mugaffel'dir (ö. 59/679). Ancak Abdullah b. Zerre el-Müzenî'ye nispet edilmesi daha doğru gibidir. Zira İbn Avn'ın babası aracılığıyla dedesinden naklettiği “Ben Meysân kilisesinde din görevlisiydim. Sonrasında Abdullah b. Zerre'nin payına (hissesine) düştüm” (Halîfe b. Hayyât, *Târih*, s. 128; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XXXI, 334) ifadesi Ertabân'ın mevlâsını kendisinin belirtmesi açısından önemlidir. Ayrıca Ertabân'ın Destimeysân'ın olduğu (Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* [Abdullah] II, 467) ve Meysân'ın fethedilmesi sonucunda esir düştüğü (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, s. 817) bilgisi mezkûr rivayeti desteklemektedir. Bu sebeple kendisinin Müslüman gaziler tarafından esir alındığı ve Abdullah b. Zerre el-Müzenî'nin payına düşerek köleleştirildiği düşünülebilir.

⁶⁸ İbn Mencüye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, I, 352; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XXXI, 330; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 394-5; Zehebî, *Siyer*, VI, 364; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398.

B. Doğumu ve Ailesi

İbn Avn'ın hicrî 66 yılında doğduğuna dair kaynaklar nerdeyse ittifak hâindedir.⁶⁹ Bununla birlikte 64 yılında doğduğu da nakledilir.⁷⁰ Ancak İbn Avn'ın, Cârif Taûn'undan⁷¹ üç yıl önce doğduğunun belirtilmesi⁷² ve akranlarıyla olan yaş farkında Cârif Taûnu'nun esas alınarak doğum yılının tespitine gidilmesi⁷³ 64 yılında doğduğu ihtimalini zayıflatır. Ayrıca kendisinin 151 yılında 85 yaşında vefat ettiği dikkate alınırsa⁷⁴ 66 yılında doğduğunu söylemek daha doğru görünmektedir.

Öte yandan İbn Avn'ın nerede doğduğu kaynaklarda açıkça zikredilmez. Fakat kendisinin Basra'da yaklaşık 60 ya da 70 yıl kaldığının belirtilmesi⁷⁵ ve Basra'daki vebâ olayından önce doğduğu nakledilerek doğumunun vebâ hadisesiyle ilişkilendirilmesi, Basra'da doğduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Yine el-Müzenî ve el-Basrî dışında kaynaklarda kendisine herhangi bir nisbenin verilmemesi onun Basra'da dünyaya geldiğini düşündürmektedir.

Kaynaklarda İbn Avn'ın bazı aile fertlerinin ve akrabası olduğu kişilerin kimliğiyle ilgili nakiller bulunmakla birlikte hayatları ve meşguliyetleri hakkında detaylı bilgiler mevcut değildir. Nitekim babası Avn'ın (ö. ?), Ertabân aracılığıyla Hz. Ömer'den (ö. 23/644), İbn Avn'ın da kendisinden rivayette bulunduğu açıklanması⁷⁶ dışında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak dedesi Ertabân (ö. ?) hakkında

⁶⁹ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 264; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 328; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 400; Zehebî, *Siyer*, VI, 364. Ayrıca İbn Avn'ın Cârif taun'undan üç yıl önce doğduğu zikredilir (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 402; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 642) Cârif taun'u hicrî 69 yılında meydana geldiğine (Varlık, Nükhet, "Tâun", *DİA*, XL, 175) göre ilgili müelliflerin de doğum yılını 66 olarak kabul ettikleri görülmektedir.

⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 329.

⁷¹ Hicrî 69 yılında Basra'da meydana gelen ve her gün binlerce kişinin ölümüne sebebiyet veren vebâ olayı (bk. Varlık, "Tâun", *DİA*, XL, 175).

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 402; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 642; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3.

⁷³ Nitekim Eyyûb es-Sahtiyânî'nin (ö. 131/749) Cârif Taun'undan bir yıl önce İbn Avn'ın ise üç yıl önce doğduğu, Yunus b. Ubeyd'in (ö. 139/756) de bu iki yıl arasında doğduğu belirtilerek Yunus'un Eyyûb'den büyük İbn Avn'dan ise küçük olduğu belirtilir (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 402).

⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 334.

⁷⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 337.

⁷⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 16; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 386; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 280.

babasına nispetle daha fazla bilgi rivayet edilir. Nitekim Ertabân'ın Destimeysân⁷⁷ ehlinden olduğu⁷⁸ ve oradaki kilisede görevli olarak çalıştığı bildirilir.⁷⁹ Bunun dışında Ertabân'ın Meysân fethinde Abdullah b. Zerre⁸⁰ el-Müzenî'nin payına düşerek köleleştirildiği ve Müslüman olduktan sonra da Hz. Ömer'den rivayette bulunduğu nakledilir.⁸¹ Ayrıca Ertabân'ın eşinin Kârin et-Taberî'nin⁸² kızı olduğu⁸³ ve 33 yılında Müslümanlar ile Kârin arasında yapılan savaşta esir alındığı belirtilir.⁸⁴

⁷⁷ Vâsıt, Basra ve Ehvâz arasında bulunan büyük bir yerleşim birimidir (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 455).

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 467.

⁷⁹ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 128; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 334.

⁸⁰ Zerre veya Derre olduğu konusunda ihtilaf olmakla birlikte doğrusunun "Zerre" olduğu belirtilmiştir (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, s. 662).

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 120-1; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 345; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 60. Kaynaklarda dedesinin Hz. Ömer'den naklettiği herhangi bir rivayet tespit edilememekle birlikte Ertabân ile Hz. Ömer arasında gerçekleşen bir diyalogdan bahsedilir. "Süleymân b. Harb → Hammâd b. Zeyd → İbn Avn → babası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre (İbn Avn'ın dedesi) Ertabân şöyle demiştir: "Âzat olduğum vakit para kazandım, sonrasında paramın zekâtını vermek için Ömer b. el-Hattâb'a geldim. Bana 'bu ne?' dedi, ben de 'Malımın zekâtı' dedim. 'Senin malın mı var?' dedi. Ben de 'Evet' dedim. Bana 'Allah malını mübarek kılsın' dedi. Ben de 'Ey müminlerin emiri, çocuğum için de dua eder misin?' dedim. 'Senin çocuğun mu var?' dedi. Ben de 'Olacak' dedim. O da 'Allah malını ve çocuğunu mübarek kılsın' dedi." (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 121; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* [Abdullah] III, 445). Muhtemelen bu diyalog Ertabân'ın Hz. Ömer'den rivayeti olduğu şeklinde anlaşılabilir ve kaynaklara konu yapılmıştır. Ayrıca bu rivayet İbn Avn'ın dedesinin köle olup sonradan hürriyetine kavuştuğunu göstermektedir. Diğer yandan İbn Avn babası vasıtasıyla dedesinden iki rivayet nakletmiştir. Bunlardan birisi yukarıdaki nakildir, diğeri ise Ertabân'ın yaşadığı bir başka olayla ilgilidir. Rivayet şöyledir: Velîd b. Hişâm → Babası → İbn Avn → Babası isnâdıyla naklettiğine göre Ertabân şöyle demiştir: "Ben Meysân kilisesinde din görevlisiydim. Sonrasında Abdullah b. Zerre'nin payına (hissesine) düştüm" (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 128; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 334). Bu bilgilerden hareketle İbn Avn'ın babasından doğrudan, dedesinden ise dolaylı olarak iki rivayette bulunduğu görülmektedir.

⁸² Kim olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte Kârinî hükümdarlarından Hüsrev Enûşirvân'ın kardeşi Kârin adlı bir kişiden bahsedilir. Fakat bu kişinin ilgili şahıs olması zor görünmektedir. Çünkü 48 yıl tahtta kalan Hüsrev Enûşirvân'ın 579 tarihinde öldüğü belirtilir. Hüsrev'in kardeşi olan Kârin'in de abisi vefat ettiği sırada en az 30 veya 40 yaşında olduğu düşünülürse 80 sene sonraki savaşa (Müslümanlar ile Kârin arasında yapılan savaş 653-654 yılları arasında gerçekleşmiştir) katılmasının mümkün olmayacağı görülmektedir (Kârinîler Devleti hakkında detaylı bilgi için bk. Güner, Ahmet, "Kârinîler", *DİA*, XXIV, 493-5). Diğer yandan Kârinîler hânedanı hükümdarlarından Mâzyâr b. Kârin'in (ö. 225/845) babası Kârin'inde ilgili kişi olması pek olası değildir. Zira babası Kârin'in 201 yılında vefat ettiği kabul edilecek olursa (Güner, "Mâzyâr b. Kârin", *DİA*, XXVIII, 198) 145 sene önceki savaşa katılamayacağı öngörülebilir. İbn Avn'ın büyük dedelerinden biri olan Kârin'in, Hüsrev'in kardeşi veya Mâzyâr'ın babası olan Kârin olamayacağı söylenirse bile, kendisinin Kârinîler Devleti'yle irtibatının olması bir ihtimal olarak zikredilebilir. Dolayısıyla Kârinîler Devleti'nin Sâsâni kökenli bir devlet olması ve İbn Avn'ın babaannesinin

Diğer yandan İbn Sîrîn'in torunu olan Ümmü Muhammed bnt. Abdullah⁸⁵ b. Muhammed b. Sîrîn (ö. ?), İbn Avn'ın eşidir.⁸⁶ Bunun yanında kaynaklarda İbn Avn'ın Ubeydullah,⁸⁷ Abdullah⁸⁸ ve Abdurrahman⁸⁹ isimli oğullarının olduğu belirtilir.⁹⁰

Saîd b. Ertabân (ö. ?) amcası⁹¹ ve Abdürrâhim b. Kerem b. Ertabân (ö. ?) ise amcasının oğludur.⁹² Üstelik İbn Avn'ın gündelik hayatına dair bazı nakillerde bulunan

komutan Kârîn'in kızı olması, onun anne tarafından Fârisi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim kendisinin Farsça bilmesi de bunu desteklemektedir (İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 360).

⁸³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, XI, 357.

⁸⁴ Abdullah b. Hâzîm (ö. 72/691) 4000 kişilik ordusuyla 40.000 kişilik Kârîn'in ordusunu mağlup etmiş ve çokça esir elde etmiştir. Bu esirlerden biri de ordu kumandanı Kârîn'in kızıdır. Kaynaklarda bu kişi Avn'ın annesi, İbn Avn'ında babaannesi olarak geçer. Dolayısıyla kendisi Ertabân'ın da eşi olur (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 167).

⁸⁵ Ayrıca bu durumda İbn Sîrîn'in oğlu Abdullah b. Muhammed de İbn Avn'ın kayınbabası olmaktadır. Bunun yanında kaynaklarda Abdullah b. Muhammed'in cariyesinin İbn Avn'a hizmet ettiği, Abdullah'ın kızının (İbn Avn'ın baldızının) onun yanına geldiği, eşinin ise (İbn Avn'ın kayınvalidesinin) de Abdurrahmân'ın (İbn Avn'ın oğlunun) yanında bulunduğu nakledilir (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 263).

⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 367; Zehebî, *Siyer*, VI, 371. Kaynaklarda İbn Avn'ın Arap bir kadınla evlendiği için Bilâl b. Ebû Bürde tarafından kırbaça dövüldüğü (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262) ve kendisine üç talak verdirerek karısını ondan boşandırmaya çalıştığı nakledilir (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IV, 280). Bilâl'in [Emevîler döneminde] Basra valiliği-kadılığı yaptığı (Zehebî, *el-Kâşif*, I, 276) ve zalim bir kişiliğe sahip olduğu (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IV, 271) dikkate alındığında bu tutumunu mevalilere (gayr-i araplara) karşı yürütülen ırkçı yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Öte yandan İbn Avn'ın buradaki Arap eşinin Ümmü Muhammed olmadığı söylenebilir. Çünkü Ümmü Muhammed'in babası Abdullah b. Muhammed'in Enes b. Mâlik'in mevalisi olduğu zikredilir (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 188; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 157). Dolayısıyla Ümmü Muhammed'inde bu durumda Arap değil, mevalî olması gerekir.

⁸⁷ Babasından nakilde bulunduğu ve rivayetlerin de ma'ruf (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 388) ve sâlih (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 322) olduğu belirtilir.

⁸⁸ Babasından nakilde bulunduğu belirtilir (İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 332).

⁸⁹ Babasından nakilde bulunduğu belirtilir (İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 370).

⁹⁰ İbn Avn'ın Ebû Avn künyesine sahip olması onun Avn adlı bir oğlu olduğunu da düşündürmektedir. Ancak kaynaklarda Avn adlı bir oğlundan bahsedilmemektedir.

⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIV, 547 (29422).

⁹² Kimisi bu kişinin meçhul olduğunu (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 339) bazıları da rivayetlerinde hata yaptığını söylemiştir (İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 133). Ayrıca bu bilgiden hareketle Kerem b. Ertabân'ın da İbn Avn'ın amcası olduğu söylenebilir. Diğer yandan İbn Avn'ın Merhûm b. Ertabân adlı amcasının oğlu olduğu da zikredilir (Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 36). Fakat bu Ebû Merhûm künyeli Abdürrâhim b. Kerem olsa gerekir. Merhum'un başındaki Ebû künyesi düşmüş olmalıdır.

Bekkâr b. Muhammed (ö. 224/838-839) de eşinin yeğenidir.⁹³ Ziyâd b. Hassân b. Kurre el-Bahilî'nin (ö. ?) ise bacanağı veya damadı olması muhtemeldir.⁹⁴

Öte yandan İbn Avn'ın akrabaları dışında yanında ve yakınında olan bazı kişiler hakkında da kaynaklarda bilgilere yer verilir. Mesela evinin mahsulünü yetiştiren Hristiyan bir yardımcısının olduğu, kendi mescidinde ezan okuyan Zeyd adlı bir mevlâsının bulunduğu, Aynâ adlı bir cariye'nin kendisine yemek yaptığı ve yemekten önce elini yıkayan, sonrasında ise kurulayan bir hizmetçisinin⁹⁵ olduğu nakledilir.⁹⁶

C. Zühd ve Ahlakı

İbn Avn gündelik hayatı içinde dini yaşantısı ile dikkat çekmiş ve bu yönüyle kaynaklara konu edilmiştir. Nitekim kendisi zâhid ve âbid,⁹⁷ namazını itina ile kılan,⁹⁸ ölene dek bir gün oruç tutup bir gün tutmayan ve kendi nefsiyle meşgul olan⁹⁹ dindar biriydi. Bir kimseye bir şey vermek istediğinde gizli verir, bir şey yapsa gizli yapar ve insanların bu durumu bilmesini istemezdi.¹⁰⁰ Dünyaya çok fazla değer vermez, diline

⁹³ İbn Avn'ın eşi olan Ümmü Muhammed, Bekkâr'ın halasıdır (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 396). Bekkâr'ın tam ismi Bekkâr b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Sirîn'dir. Dolayısıyla Bekkâr'ın babası, aynı zamanda İbn Sirîn'in torunu olan Muhammed b. Abdullah, bu durumda İbn Avn'ın kayınbiraderi (eşinin kardeşi) olmaktadır. Yine Bekkâr'ın amcası Abdülmelik b. Abdullah b. Muhammed'de (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XVIII, 333) İbn Avn'ın diğer bir kayınbiraderidir.

⁹⁴ Kaynaklarda İbn Avn'ın "nesibi" ifadesi kullanılır. Buhârî'de ise bu ifade "nesebehu" olarak geçer (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 345). Ancak Buhârî'deki kullanım doğru olmasa gerektir. Zira ibarenin devamında "Ziyâd'ın Yunus b. Ubeyd'in teyzesinin oğlu olduğu söylenir" (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 552; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IX, 451) ifadesine yer verilir. Yani burada Ziyâd'ın hem İbn Avn ile hem de Yunus'la olan akrabalık ilişkisine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla bağlama uygun olan kelimenin "nesib" olduğu söylenebilir. Diğer yandan bu kelime akraba, damat, kayınbirader, bacanak gibi birçok anlama gelir. Ziyâd'ın İbn Avn'ın kayınbiraderi olma ihtimali uzak görünmektedir. Çünkü İbn Avn'ın iki kayınbiraderi tespit edilmiş ve bu kayınbiraderlerinin babalarının isimleri ile Ziyâd'ın babasının ismi örtüşmemektedir. Ancak İbn Avn'ın başka bir kadınla evlendiği düşünülürse Ziyâd'ın kayınbiraderi olma ihtimali tekrar gündeme gelir.

⁹⁵ İbn Avn'ın, Abdülvâhid b. Süleymân el-Ezdî el-Berâ (ö. ?) adlı hizmetçisinin olduğu nakledilir. Bu kimsenin mezkûr kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca hizmetçisinin hadis ilminde meçhul olduğu rivayet edilir (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 21; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 674). Ancak Zehebî bir başka yerde onun "ma'rûf" olduğunu belirtir (Zehebî, *el-Mugnî*, I, 581-2).

⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 263.

⁹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 305.

⁹⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 38; Zehebi, *Siyer*, VI, 366.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 264; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 354; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 308.

sahip çıkar ve insanların arkasından konuşmazdı.¹⁰¹ Bu özelliğine rağmen ilmin bir gerekliliği olarak nadir de olsa râvilerin durumunu ortaya koymak için bazen konuşmaktan geri durmazdı.¹⁰² Sabah namazını kıldıktan sonra kible tarafında oturup Allah'ı zikreder, güneş doğduktan sonra namaz kılar, sonra arkadaşlarına dönerdi.¹⁰³ Dua etmeye başlarken “ya Ehad ya Ehad” (Tek olan Allah'ım) derdi. Her gece okuduğu bir virdi vardı, virdini gece okuyamadığında gündüz tamamlardı.¹⁰⁴

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere İbn Avn dünyaya karşı zâhidce bir tavır takınan, ibadetler noktasında hassas olan, âbid ve muttaki bir muhaddistir. Nitekim erken dönemdeki zahidlerin büyük çoğunluğunun aynı zamanda önemli hadis ravileri olması¹⁰⁵, ilk asırlardaki muhaddislerin zühd ve takvalarıyla temayüz ettiğine işaret etmektedir. Bunun yanında Basra'nın zühd mektepleri içinde ayrı bir halka olarak kabul edilmesi, Hasan el-Basrî ve Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801) gibi Basralı zahidlerin mevcudiyeti¹⁰⁶, Basra'nın önemli bir zühd şehri olduğunu gösterir. Ayrıca tâbiûnun en faziletlilerinden biri ve Basra zühd okulunun temsilcisi ve önderi kabul edilen Hasan el-Basrî'nin¹⁰⁷ -leri değinileceği üzere- İbn Avn'm en yakın iki hocasından birisi olması; onun, âbid ve zâhid bir kişi olarak öne çıkmasında İbn Avn'a etki ettiğini düşündürmektedir. Bundan dolayı İbn Avn'm zâhidâne bir hayat yaşamasında hem yaşadığı bölgenin güçlü zühd anlayışının hem de yakın hocası Hasan el-Basrî'nin bu manada etkili olduğu söylenebilir.

Bunun yanında İbn Avn akranlarının ve akrabalarının övgüsüne de mazhar olmuş ve çeşitli yönleriyle örneklik teşkil edecek davranışlarda bulunmuştur. Nitekim 24 yıl¹⁰⁸ kendisine arkadaşlık eden Hârice b. Mus'ab (ö. 168/784), meleklerin onun herhangi bir hatasını yazdığına ihtimal vermez.¹⁰⁹ Kurre b. Hâlid (ö. 155/771) ise “Biz Muhammed b. Sîrîn'in takvasından etkilenirdik, ancak İbn Avn onu bize unutturdu”

¹⁰¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 37-8.

¹⁰² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIII, 224.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 356; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 308.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266.

¹⁰⁵ Melchert, Christopher, “Hadis Râvisi Olarak İlk Zahidler”, s. 417.

¹⁰⁶ Küçük-Çakar, “Basra ve Horasanlı Zahid ve Sufilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı”, s. 190.

¹⁰⁷ Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI, 292.

¹⁰⁸ 12 veya 20 (İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 358), diğer bir görüşe göre 14 yıl olduğu nakledilir (Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 37).

¹⁰⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 37; İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 358; Zehebi, *Siyer*, VI, 366.

demıştır.¹¹⁰ Yine Abdullah b. el-Mübârek'e (ö. 181/797) Basra'ya niçin gitmek istediği sorulunca "İbn Avn'ın edebini ve ahlakını almak için" cevabını vermiştir.¹¹¹ Bekkâr b. Muhammed, onun insan veya hayvan olsun hiçbir şeye sövmediğini ve ondan daha çok diline sahip bir kimseyi görmediğini belirtir.¹¹² Özellikle İbn Avn'ın fazileti ve ahlakı konusunda öne çıkan en önemli davranışının "diline sahip çıkması" olduğu görülmektedir. Nitekim Ebû Nuaym (ö. 430/1038) âlimlerin ve velilerin faziletlerini anlattığı kitabında İbn Avn'ın biyografisinin başında kendisinden "dilini [haramdan] koruyan" kişi diye bahsetmiş ve bu özelliğinin en ön planda olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹³ Yine Yahya b. Saîd el- Kattân "İbn Avn insanlara zahitliğiyle değil, diline sahip çıkmasıyla önderlik etmiştir" demıştır.¹¹⁴ Ayrıca onun, Eyyûb es-Sahtiyânî, Süleymân et-Teymî ve Yunus b. Ubeyd gibi akranları içerisinde özellikle bu yönüne dikkat çekilmesi¹¹⁵ ve kendisini döven Basra valisi Bilal b. Ebû Bürde hakkında bir şey denilmemesini istemesi,¹¹⁶ "diline en çok sahip çıkan"¹¹⁷ vasfıyla temayüz ettiğini gösterir. İbn Avn'ın -ileride değinileceği üzere- bazı yöneticilerle olumsuz olaylar yaşaması ve siyasetlerini onaylamamasına rağmen onlar hakkında olumsuz bir söz söylememesinde mevcut vasfının etkili olduğu düşünülmektedir. Kısacası İbn Avn'ın "diline en çok sahip çıkan" özelliğine sahip olması, hem yöneticilere hem de diğer insanlara karşı söylem ve eylemlerinde onu itidalli davranmaya sevk etmiştir.

¹¹⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 40; İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 357; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 310; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 400.

¹¹¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 311.

¹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262; İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 360.

¹¹³ Kitabın ileriki sayfalarında verdiği örnekler de bu iddiayı desteklemektedir. Nitekim İbn Avn'ın insanlara dili [yalan, gıybet, iftiradan] koruma konusunda önderlik ettiği belirtilir (Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 37) Ayrıca aşağıdaki nakilde bu özelliğine işaret eden rivayetlerden biridir. "Abdullah b. Muhammed → Ahmed b. el-Hüseyn → Ahmed b. İbrahim → Muâz b. Muâz" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yunus b. Ubeyd'in birçok arkadaşı şöyle demıştır: "20 yıldan beri bir adam tanıyorum, İbn Avn gibi bir gün geçirmek istiyor, ama buna güç yetiremiyordu. [Tabi] bu [dileği] susarak [bir gün geçirmeyi] değil, konuşacak ama konuşmasına rağmen günü İbn Avn gibi [dedikodu ve gıybet yapmayacak şekilde] salim olacaktı (Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 38).

¹¹⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 36-7.

¹¹⁵ İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 350.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262.

¹¹⁷ Zehebi, *Siyer*, VI, 366.

D. Kişisel ve Fiziksel Özellikleri

İbn Avn'ın halim bir yapısının olup asabi olmadığı, kimseye kızmamaya çalıştığı ve kendisini sınırlendirenlere “*bârekallahü fike*” [Allah seni mübarek kılsın] dediği nakledilir.¹¹⁸ Örneğin çok sevdiği devesine eziyet eden kölesine verdiği tepki böyle olmuş, ceza olarak da onu özgürlüğüne kavuşturmuştur.¹¹⁹ Ayrıca kendisinin bid‘atçılar dışında kimseye surat asıp kaş çatmadığı¹²⁰ ve kimseyle şakalaşıp tartışmadığı belirtilir.¹²¹ İbn Avn'ın bid‘atçılara karşı olan bu menfi yaklaşımı onlara tavır alıp rivayetlerini kabul etmemesine de sebebiyet vermiştir.¹²² Nitekim o, bid‘atçıların selamına karşılık vermediği gibi¹²³ onlarla oturan kişilerle de diyaloga girmemiştir.¹²⁴

İbn Avn'ın hiç kimse ile şakalaşmamasını ise döneminin temel din anlayışıyla bağdaştırmak mümkün gibidir. Zira Ehl-i hadîs'in din anlayışında dikkat çeken ilk ve en önemli özelliğin ciddiyet olduğu belirtilmiş, bir hadisçinin hayat hikayesinde şaka yapmanın ve gülmekten hoşlanmanın nadir bir durum olduğuna dikkat çekilmiştir.¹²⁵ Kaynaklarda İbn Avn'ın az güldüğüne dair bilgilere rastlanmasa da kimseyle şakalaşıp tartışmaması, hayata ve insanlara karşı vakarlı bir tutum takınması,¹²⁶ zâhidâne bir hayat yaşaması,¹²⁷ onun dini ve gündelik hayatında ciddi ve temkinli bir duruşa sahip olduğunu göstermektedir.

İbn Avn iyi ve kötü bir şey üzerine yemin etmez,¹²⁸ musafahadan hoşlanmadığı için de kimse ile tokalaşmazdı.¹²⁹ Kimse ile tokalaşmamasını titiz yapısının bir gereği

¹¹⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 39.

¹¹⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, IX, 266. İlgili rivayet şöyledir: “İbn Avn'ın bir devesi vardı. Onunla savaşa, hacca gider ve onu severdi. Bir gün kölesine onun üzerinde su taşımamasını emretti. Köle geldiğinde onun yüzüne vurmuş, devenin gözyaşlarını yanaklarına akıtmıştı. ‘İbn Avn bir şey yaparsa bugün yapar’ dedik.” Bekkâr sözlerine şöyle devam etti: “Çok geçmeden İbn Avn yanımıza geldi. Deveyi görünce şöyle dedi: ‘Sübhanallah, [devenin] yüzünü de değiştirseydi! Bârekallahü fike’ [Allah seni mübarek kılsın]! Yanımdan git. Şahit olun ki bu köle [bundan sonra] hürdür”.

¹²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî*, I, 521.

¹²¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, IX, 262; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 356.

¹²² İbn Avn'ın bid‘atçılara karşı tutumu ikinci bölümde incelenecektir.

¹²³ Ebû Zür‘a, *Târîh*, s. 223.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Merrûzî), s. 184.

¹²⁵ Melchert, “Ehl-i Hadîs'in Dindarlık Anlayışı”, s. 307-8.

¹²⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, IX, 262.

¹²⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 36-7.

¹²⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, IX, 262; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 354.

¹²⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, IX, 265.

veya Basra'da meydana gelen vebâ olaylarının etkisi olarak değerlendirmek mümkünse de¹³⁰ hocası İbn Sîrîn'den böyle gördüğü için musafaha yapmadığı anlaşılmaktadır.¹³¹

İbn Avn, ebeveynine karşı yapılacak en küçük hareketi bile saygısızlık telakki eder ve bunun karşılığında kefarete verirdi. Nitekim bir defasında annesinin çağrısına (onun ses tonundan) yüksek bir sesle cevap vermiş ve bunun üzerine iki köle âzat etmiştir.¹³²

Yukarıdaki rivayete dayanarak İbn Avn'ın maddi durumunun iyi olduğu söylenebilir. Nitekim farklı bölgelerde iki evinin olması, bu evlerde kiracılarının bulunması ve evinde hizmetçi çalıştırması gibi hususlar zengin olduğunu gösterir.¹³³ İbn Avn'ın ekonomik durumunun iyi olması -ileride değinileceği üzere- farklı yerlere ilmî yolculuklar yapmasında ve orada belli bir zaman kalmasında kendisine kolaylık sağlayan önemli etkenlerden biridir.

Ayrıca o, ölene kadar herhangi bir hastalığından şikayet etmemiş¹³⁴ ve bu gibi durumlarda Allah'a tevekkül etmeyi tercih etmiştir. Basra'nın ilim sahasında öne çıkan bir mektep olmasının yanı sıra zühd ve ahlak anlayışıyla zühd mektepleri arasında ayrı bir ekol olarak kabul edilmesi¹³⁵ şehrin muhafazakar kimliğiyle öne çıktığına işaret etmektedir. Bu bağlamda İbn Avn'ın zühd ve tevekkül anlayışının sağlam olmasında şehrin güçlü dini yapısının etkili olduğu düşünülebilir. Bunun dışında kendisinin cesur ve savaşçı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Söz gelimi Şam'a yapılan bir seferde mübarezeyle çıktığı ve rakibini öldürdüğü nakledilir.¹³⁶

Fiziksel özelliklerine dair boyu, yüz tipi ve göz rengine dair açıklamalar olmasa da bıyığı, saç ve giyim kuşam tarzıyla ilgili bilgilere yer verilir. Nitekim bıyıklarını çok kısaltmayıp normal bir şekilde bıraktığı, bazı dişlerini altınla kaplattığı ve kulaklarının

¹³⁰ Basra'da İbn Avn'ın doğumundan vefatına kadar üç defa vebâ olmuş (Varlık, "Tâun", *DİA*, XL, 175) ve bu olayda Eyyûb es-Sahtiyânî ve Katâde b. Diâme gibi bazı akranları vefat etmiştir.

¹³¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 186 (26235).

¹³² Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 39; İbn Asakîr, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 345; Zehebi, *Siyer*, VI, 366.

¹³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 263.

¹³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268.

¹³⁵ Küçük-Çakar, "Basra ve Horasanlı Zahid ve Sufilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı", s. 190.

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266. Kaynaklarda küçük farklılıklar olmakla birlikte ilgili rivayette Mufaddal b. Lâhik'in şöyle dediği belirtilir: "Rum topraklarında bulunuyorduk. Bir Rum [asker bizleri] teke tek vuruşmaya çağırıyordu. Akabinde karşısına bir adam çıktı ve onu öldürdü. Ardından insanların arasına karıştı. Ben de onun kim olduğunu öğrenmek için peşinden gittim. Üzerinde miğfer vardı. Miğferini çıkarıp yüzünü sildiğinde İbn Avn olduğunu gördüm" (Zehebî, *Siyer*, VI, 368).

ortasına kadar inen bir saçının olduğu söylenir.¹³⁷ Bıyıklarının çok kısaltmamasının nedenini, yaşadığı dönem içindeki bazı tartışmaların bir sonucu olarak görmek mümkün gibidir. Zira kendisinin hayat sürdüğü 2./8. asrın ilk yarısında bıyığın kısaltılması mı yoksa tıraş edilmesi mi gerektiği konusunda birtakım fikhî tartışmaların yapıldığı bilinmektedir.¹³⁸ Altın diş takmasını ise Basralı olması ve orada yaşaması münasebetiyle Hz. Osman'a olan muhabbetinin bir yansıması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü Hz. Osman'ın da altın diş taktığı rivayet edilir.¹³⁹

E. Vefatı

Kaynaklarda İbn Avn'ın 150,¹⁴⁰ 151¹⁴¹ ve 152¹⁴² yılında öldüğüne dair farklı nakiller bulunmaktadır. Ancak 150 veya 151 yılında öldüğü kanaati daha yaygın görüş olarak yer alır.¹⁴³ Dolayısıyla ihtilafın mezkûr iki tarih etrafında döndüğünü söylemek daha uygun olacaktır. Nitekim bir rivayete göre İbn Avn'ın 151 yılının başlangıcında vefat ettiğinin belirtilmesi¹⁴⁴, ihtilafın 150 yılının son günleri ile 151 yılının ilk günleri arasındaki kapalılıktan kaynaklandığını düşündürmektedir. Bununla birlikte 151 yılında öldüğü bilgisi daha doğru gibidir. Çünkü İbn Avn'ın kılık kıyafetinden insanlarla olan ilişkisine kadar hayatıyla ilgili her türlü detayı aktaran ve aynı zamanda akrabası olan Bekkâr b. Muhammed (ö. 224/838-9) kendisinin ölümüne tanıklık etmiş ve 151 yılında vefat ettiğini söylemiştir.¹⁴⁵ Ayrıca nasıl ve hangi vakitte öldüğü, vefat ettiğinde ne kadar borcu olduğu, geriye ne bıraktığı, cenaze namazını kimin kıldırıldığı gibi ayrıntıları da nakletmiştir. Bu sebeple onun belirttiği tarihi esas almak daha uygun görünmektedir.

¹³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267.

¹³⁸ Yaran, Rahmi, "Bıyık", *DİA*, VI, 115-6.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 553.

¹⁴⁰ Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, s. 74; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 88; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 163.

¹⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 425; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 163; Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 137.

¹⁴² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 334, 372.

¹⁴³ Hicrî 152 yılında öldüğü bilgisi Nûh b. Habîb (İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 373) ile Yahya b. Maîn'in (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 465) görüşü olarak nakledilir.

¹⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 372.

¹⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268. Diğer yandan Mizzî ve Zehebî de hicrî 151 yılında öldüğü bilgisini daha doğru görürler (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 401; Zehebî, *Siyer*, VI, 371).

İbn Avn'ın ölümünden önce rüyasında Allah Resûlü'nü gördüğü, vefatına kadar Allah'ı zikrettiği ve seher vaktinde vefat ettiği söylenir.¹⁴⁶ Ayrıca vefat ettiğinde sadece Attârûn bölgesinde bulunan eviyle Mirbed caddesinde oturduğu evini geride bırakmış ve Abdullah b. Muhammed'e 10 bin dirheme yakın borcunu ödenmesini ve malından kalanının beşte birini akrabalarına hibe edilmesini vasiyet etmiştir.¹⁴⁷

Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (ö. 158/775) hilâfeti döneminde Recep ayında 85 yaşında vefat etmiş olan¹⁴⁸ İbn Avn'ın cenaze namazını ise Basra valisi Cemîl b. Mahfûz el-Ezdî (ö. ?) kıldırmıştır.¹⁴⁹

F. Tabakası

İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i (ö. 93/711-712) gördüğü konusunda kaynaklar ittifak halindedir.¹⁵⁰ Nitekim kendisi de onu gördüğünü söylemiştir.¹⁵¹ Bununla birlikte ondan rivayette bulunmadığı yönünde genel bir kabulün olduğunu söylemek de mümkün görünmektedir.¹⁵² Bundan dolayı İbn Hibbân (ö. 354/965) İbn Avn'ı tâbiûn tabakasından kabul etmemektedir.¹⁵³ Fakat Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i gördüğünü, ancak ondan hadis işitip işitmediğini bilmediğini söylemiştir.¹⁵⁴ Yine İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i görüp onunla beraber olduğunu, aynı zamanda kendisinden rivayette bulunduğunu zayıf bir görüş olarak nakletmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca yapılan genel tarama sonucuna göre de İbn Avn'ın

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267-8.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268.

¹⁴⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268.

¹⁵⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târîh* (Dûrî), IV, 290; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Merrûzî), s. 41; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 130.

¹⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 4.

¹⁵² İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 113; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 395; Zehebi, *Siyer*, VI, 364. Ayrıca diğer ricâl müellifleri de rivayette bulunduğu kişiler arasında Enes b. Mâlik'e yer vermezler (İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 326-7; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398).

¹⁵³ İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s. 238. Tâbiûnin tarifinde sahâbîliğin aksine mücerred likâ tanımı yeterli görülmemiş ve bunun sonucunda kimlerin tâbiûnden olduğuna dair ihtilaflar gerçekleşmiştir. İbn Hibbân sadece likâ şartını yeterli görmediğinden İbn Avn'ı tâbiûn tabakasından kabul etmemiştir. Bazı muhaddislerin bir kimseyi tâbiî sayma şartları ve İbn Hibbân'ın sahâbîyi görmüş olmasına rağmen bazı kişileri tâbiûnden saymadığı yönündeki örnek ve değerlendirmeler için bk. Âşıkkutlu, Emin, *Ricâl İlmine Giriş*, s. 103-4.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Merrûzî) s. 41.

¹⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 311.

Enes b. Mâlik'ten doğrudan bir tek rivayette bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁶ Yukarıdaki bilgiler ışığında genel kabulün aksine İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'ten rivayette bulunduğu söylenebilir. Bunun yanında kendisinin, bu rivayeti Enes'ten mürsel mi yoksa muttasıl olarak mı naklettiği konusunda kesin bir söz söylemekte zor görünmektedir. Ancak yapılan taramaya göre İbn Avn'ın Enes'ten naklettiği ilgili rivayeti ondan başka hiç kimse nakletmemiştir. Yani İbn Avn bu hadiste teferrüd etmiştir. Bunun için mevcut rivayetin İbn Avn'dan başka bir râvisi olmaması sebebiyle bu hadisin Enes'ten muttasıl olarak nakledildiği düşünülmektedir.

Öte yandan İbn Hacer (ö. 852/1448) râvileri dönemseller olarak 12 tabakaya taksim ettiği kitabında İbn Avn'ı altıncı tabakanın [beşinci tabakada olanlarla muâsır olup sahâbeden herhangi bir kimseyle karşılaşmayan kişiler] içinde zikretmiştir.¹⁵⁷ Bu bilgiden hareketle İbn Hacer'in İbn Avn'ı tebe-i tâbiünden kabul ettiği görülmektedir. Ancak İbn Hacer diğer bir kitabında İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i gördüğünü nakletmiştir.¹⁵⁸ Yani İbn Hacer bir yerde dolaylı bir şekilde İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i görmediğini belirtirken, başka yerde ise bunun tam tersini söylemiştir. Bundan dolayı İbn Hacer'in *Takrîb*'de İbn Avn'ı altıncı tabakada değil de beşinci tabakanın [Ameş gibi herhangi bir sahâbîden işittiği sabit olmayan ve bir iki rivayet işiten tâbiûnun küçükleri] içinde zikretmesinin tutarlılık açısından daha doğru olacağı söylenebilir.

Diğer taraftan tâbiûn asrının takribî 150 yılında bittiğinin söylenmesi¹⁵⁹, buna mukabil İbn Avn'ın da 151 yılında vefat etmesi, onun tâbiî sayılıp sayılmamasındaki ihtilafın yaşanmasında önemli bir faktör olarak gözükmektedir. Ancak bu tarihin 180'li yıllara kadar genişletilmesi¹⁶⁰ ve birçok usûlcü muhaddisin bir kimseyi tâbiî kabul etmede likâyı yeterli görüp en doğru görüş olarak benimsemesi¹⁶¹ tâbiûn tanımının daha geniş tutulduğunu gösterir. Bunun için bu tanıma göre İbn Avn'ı tâbiûnun küçüklerinden kabul etmenin daha uygun olacağı düşünülebilir.¹⁶²

¹⁵⁶ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, VI, 51.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 317.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398.

¹⁵⁹ Sehâvi, *el-İ'lân*, s. 339.

¹⁶⁰ Halef b. Halîfe 180 yılında en son vefat eden tâbiî kabul edilmektedir (Ulu, Arif, "Tâbiîn", *DİA*, XXXIX, 328; Eren, Mehmet, *Ricâl Bilgisi*, s. 392).

¹⁶¹ Âşıkkutlu, *Ricâl İlmine Giriş*, s. 102-3.

¹⁶² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 333; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 460.

Bununla birlikte rü'yet ile bir kimseyi tâbiûndan saymanın doğru bir yöntem olup olmadığının tartışmalı olduğu belirtilmelidir.¹⁶³ İbn Avn sahâbilerden sadece Enes b. Mâlik'i görüp ondan bir rivayet nakletmiştir. İbn Avn'ın hicrî 66 yılında doğduğu Enes b. Mâlik'in ise hicrî 93'te vefat ettiği bilinmektedir. Bu durumda Enes b. Mâlik vefat ettiğinde İbn Avn'ın 27 yaşında olduğu görülmektedir. İbn Avn'ın -ileride değinileceği üzere- 15 yaşında ilmî yolculuklar yaparak gittiği bölgelerde bazı âlimlerden hadis işittiği tespit edilmiştir.¹⁶⁴ Dolayısıyla İbn Avn'ın 15 yaşında hatta bazı karinelere hareketle 15'ten küçük bir yaşta iken hadis işittiği¹⁶⁵ ve rivayetlere ilgi duyduğu ileri sürülebilir.

15 yaşında hadis öğrenmeye meraklı bir ilim talibi İbn Avn'ın imkanı olmasına rağmen kendisiyle aynı bölgede bulunan Enes b. Mâlik'ten sadece bir hadis rivayet etmesi bu anlamda dikkat çekmektedir. İbn Avn'ın yaşı müsait olması ve Enes b. Mâlik'i görmesine rağmen ondan sadece bir nakilde bulunması, tâbiûndan olup olmama gibi bir bilincin kendisinde bulunmadığına işaret etmektedir. Çünkü İbn Avn'da bu bilinç olup Enes b. Mâlik'ten hatırı sayılır derecede rivayette bulunsa, belki de tâbiûndan mı değil mi? tartışmaları bitecek, ayrıca kendisi tâbiûndan olup şeref ve âlî isnâd elde edecekti. Bunun için kendisinde böyle bir bilinç olmadığından dolayı Enes b. Mâlik'ten sadece bir rivayet aktardığı düşünülmektedir. Bu durumda bir muhaddisi tâbiûn tabakasından kabul edip etmeme de rü'yeti değil, likâyı esas almanın daha doğru bir yöntem olacağı söylenebilir.

G. İbn Avn'a Yönelik Tenkitler

İbn Avn için doğrudan bir tenkit yapılmamakla birlikte kendisinin "Osmânî" olarak nitelenmesi bu konuda dolaylı da olsa eleştirildiğini gösterir. Bunun için mevcut bölümde öncelikle muhaddislerin onunla ilgili umumi kanaatlerine yer verilecek, ardından kendisi hakkındaki söz konusu eleştiri ele alınıp değerlendirilecektir.

¹⁶³ Âşıkutlu, *Ricâl İlmîne Giriş*, s. 103-4.

¹⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 250.

¹⁶⁵ Nitekim İbn Avn "Umeyr b. İshak [ö. ?] bana hadis rivayet etmek istediğinde beni [yaş olarak] küçük gördü" demiştir (Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* [Abdullah], I, 497).

1. Muhaddislerin İbn Avn Hakkındaki Değerlendirmeleri

Sistemantik ricâl tenkidinin kurucusu sayılan Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776) İbn Avn'a yönelik pek çok olumlu ifade kullanır. Nitekim onun için "Yağ ve bal",¹⁶⁶ "Bana göre İbn Avn'ın tereddüt ederek naklettiği bir rivayet, sizin aktardığımız rivayetten daha sağlamdır...",¹⁶⁷ "Amr b. Mürre (ö. 116/734-5) ve İbn Avn dışında tedlîs yapmayan kimseyi görmedim",¹⁶⁸ "İbn Avn ve Süleyman et-Teymî'nin (ö. 143/761) şüphe edip nakletmesi kesin rivayet etmek gibidir",¹⁶⁹ "İbn Avn'dan işitmeme Ömer b. Kays'tan (ö. ?) işitmemden bana daha sevimli gelir"¹⁷⁰ gibi övgülerde bulunmuştur. Şu'be'nin hem cerh-ta'dîl alanında otorite olması hem de Basra'da bulunması itibariyle İbn Avn'ı yakından görüp tanıyarak bu derece müspet yorumlar yapması, onun hadis ilmindeki sağlam konumunu göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/814), "İrakta sünneti İbn Avn'dan daha iyi bilen kimse yoktur"¹⁷¹, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) "O, her durumda sikadır"¹⁷², Nesâî (ö. 303/905) "Güvenilir ve sağlamdır"¹⁷³, İbn Hibbân (ö. 354/965) hadis rivayetinde "Dikkatli ve sağlamdır"¹⁷⁴ gibi övücü ifadeler yer vermişlerdir. Ayrıca Ali b. el-Medînî (ö. 234/849) "İbn Avn → Muhammed [b. Sîrîn] → Abîde [es-Selmânî] (ö. 72/691) → Ali [b. Ebî Tâlib] (ö. 40/661)" tarikiyle gelen rivayetleri en sağlam isnâdlardan biri olarak kabul etmiştir.¹⁷⁵

Bunun dışında İbn Avn kimi zaman akranlarıyla karşılaştırılmış ve bu münasebetle hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim Şu'be, İbn Sîrîn'in en yakın öğrencilerinden biri olan Hişâm b. Hassân'ı (ö. 147-8/764-5)¹⁷⁶ "Sirke ve yağ", İbn Avn'ı ise "Yağ ve bal" şeklinde tavsif etmiş, esasen İbn Avn'ın hadislerinin Hişâm'a göre daha yüksek derecede olduğunu belirtmek istemiştir.¹⁷⁷ Yine Ahmed b.

¹⁶⁶ Zehebî, *Tezkire*, I, 195.

¹⁶⁷ Müslim, *et-Temyîz*, s. 177; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 34.

¹⁶⁸ Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, III, 288.

¹⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XII, 8.

¹⁷⁰ Dârekutnî, *el-Mü'telif*, II, 829.

¹⁷¹ Ebu Nuaym, *Hilye*, III, 40; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 400.

¹⁷² Yahya b. Maîn, *Târîh* (Dârimî), s. 57.

¹⁷³ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 399.

¹⁷⁴ İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s. 238.

¹⁷⁵ Hâkim, *Ma'rîfe*, s. 54; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XX, 59.

¹⁷⁶ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 63-4.

¹⁷⁷ Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu*, s. 178.

Hanbel (ö. 241/855)¹⁷⁸, İsa b. Yunus (ö. 187/803)¹⁷⁹ ve Zehebî (ö. 748/1348)¹⁸⁰ de İbn Avn'ı Hişâm'a tercih eden diğer âlimlerdendir. Ayrıca o, diğer çağdaşlarıyla rivayetlerinin geneli açısından değil, sadece bir hocadan naklettikleri hadisler merkeze alınarak da mukayese edilmiştir. Örneğin İbn Sîrîn'in rivayetlerinde Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749)¹⁸¹ Hasan el-Basrî'nin hadislerinde ise Yunus b. Ubeyd'in (ö. 139/756)¹⁸² ondan üstün tutulduğu görülmektedir. Kısacası birçok muhaddis İbn Avn'ı ta'dîl etmiş, hatta en sağlam isnâdlar içerisinde ismi zikredilmiştir.

Tüm bu bilgilerden hareketle İbn Avn'ın hadis naklinde güvenilir kabul edildiği ve bu hususta kendisine herhangi bir tenkit yöneltmediği görülmektedir.

2. Osmânî Olarak Nitelenmesi

Bilindiği kadarıyla İbn Avn'ı *Osmânî* şeklinde niteleyen ilk âlim İbn Sa'd'dır (ö. 230/845).¹⁸³ Diğer muhaddisler de onun bu sözünü kitaplarında aktarmışlardır.¹⁸⁴ Bunun için mevcut nitelenmenin sadece İbn Sa'd'a dayandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Osmânîliğin mahiyeti ve niteliği hakkında kısa bilgi vermek faydalı olacaktır.

Osmânî tabiri ilk olarak Hz. Osman'ın (ö. 36/656) şehit edilmesinin ardından "şiatü Osman" (Osman taraftarları) ile eş anlamlı olarak kullanılmış, bu grupta yer alan kimseler *Osmânî* diye anılmıştır. Başka bir tanıma göre ise Hz. Ali (40/661) ile Muâviye (ö. 60/680) arasındaki çekişmede Muâviye'nin yanında yer alanlar *Osmânî* olarak adlandırılmıştır. Ayrıca diğer bir manada Osmâniyye, Hâricî ve Şîî eğilimlere karşı olanları temsil eden ve en geniş anlamıyla Emevî taraftarlığını ifade eden bir içeriği de yansıtmaktadır.¹⁸⁵ Bunun yanında Osmânîliğin sapık bir anlayış üzere kurulmadığı, bilinen manada bir mezhep sayılamayacağı belirtilmiş, daha sonrasında *ehl-i sünnet* veya *sünnîler* olarak adlandırılan kişileri temsil ettikleri ve bu yüzden o dönem için Müslümanların çoğunluğunu oluşturan kimselerin onlar olduğuna işaret

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Mevsûatü akvâl*, II, 273. Yine bu meyanda anlaşılabilir farklı bir değerlendirme için ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Merrûzî) s. 71.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 399.

¹⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, VI, 362.

¹⁸¹ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 497.

¹⁸² Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, s. 64.

¹⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261.

¹⁸⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 463; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 399.

¹⁸⁵ Üzümlü, İlyas, "Osmâniyye", *DİA*, XXXIII, 480.

edilmiştir.¹⁸⁶ Bu bilgiler ışığında *Osmânîlikle* ilgili yukarıda sayılan farklı tanımlamalar ve yorumlar sırasıyla “Hz. Osman yanlıları”, “Muâviye ve Emevî taraftarları” ve “dört halifenin faziletini hilâfete geliş sırası olarak kabul etmek” şeklinde özetlenebilir.

Yukarıda verilen tanımlamaların ilk ikisini İbn Avn ile ilişkilendirmek isabetli olmaz. Çünkü İbn Avn’ın Hz. Osmân’ın öldürülmesinden sonra teşekkül eden Osman taraftarlarının içerisinde katılması ve aynı şekilde Sıffin Savaşı’nda da Muâviye taraftarı olarak savaşa dâhil olması tarihî açıdan mümkün değildir. Bundan dolayı kendisini bu iki tanımlamanın dışında tutmak gerekir. Öte yandan kendisini Emevîlere her türlü destek veren ve onları taltif eden “Emevî taraftarı” olarak da kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira kaynaklarda bunu destekleyen herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Emevî yöneticileri hakkındaki kimi sözleri *Osmânî* şeklinde nitelenmesine sebep olmuş olabilir. Nitekim İbn Avn’a zalim lakaplı Emevî valisi “Haccâc’a (ö. 95/714) mağfiret dilediğin iddia ediliyor” diye sorulunca, o: “Diğer insanlara olduğu gibi niçin Haccâc içinde mağfiret dilemeyeyim? Haccâc’la aramda ne var ki? Şu anda kendisine mağfiret dilerim ve kimseye aldırış etmem...” demiştir.¹⁸⁷

İbn Avn’ın Haccâc gibi *ehl-i beyt* mensuplarına karşı amansız ve acımasız mücadele sarf eden¹⁸⁸ bir kişi hakkında böyle bir yaklaşımda bulunması, *Osmânî* şeklinde tavsif edilmesinde etkili olmuş gibidir. Nitekim “Haccâc’a mağfiret dilediğin iddia ediliyor” ifadesi hem soruyu soran kişilerin bu tutumunu gariptediğini hem de İbn Avn hayattayken bile kimileri tarafından bu durumunun bir eleştiri malzemesi olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Yine bu çerçevede İbn Avn’ın şu ifadesi bu konuda fikir vermektedir:

Bir adam beni Ebû Vâil’e (ö. 82/701) götürdü. Adam, Ebû Vâil’e ‘Haccâc hakkında ne dersin?’ dedi. Bunun üzerine Ebû Vâil, ‘Allah hakkında hüküm vermemi mi istiyorsun?’ dedi.¹⁸⁹

Bu söz Ebû Vâil’e atfedilse de hadiseyi yaşayan ve aktaran İbn Avn’ın kendisi olduğu için, yukarıdaki rivayet ile birlikte değerlendirildiğinde onun Haccâc aleyhinde konuşulmasını doğru bulmadığı ve bu konuda ihtiyatlı davrandığı anlaşılır. Esasında onun bu tutumu Haccâc’ı sevdiğini göstermemekte, bilakis takvasından dolayı böyle

¹⁸⁶ Hizmetli, Sabri, “Kitâbu’l-Osmâniyye’ye göre Câhız’ın İmâmet Anlayışı”, s. 683-5.

¹⁸⁷ Ebu Nuaym, *Hilye*, III, 41; Zehebî, *Siyer*, VI, 367.

¹⁸⁸ Aycan, İrfan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî”, *DİA*, XIV, 428.

¹⁸⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VIII, 219.

hareket ettiğine delâlet etmektedir.¹⁹⁰ Buna rağmen onun Haccâc’a olan yaklaşımı farklı yorumlanmış, ona ve Emevî yönetimine muhabbet beslediği şeklinde anlaşılmış olsa gerektir.

Bununla birlikte Osmânîliğin başka bir tanımını yansıtan “dört halifenin hilâfetteki sıralamasını fazilet sırası olarak kabul etme” anlayışı, daha sonra oluşan *sünnîlikle* eş anlamlı kabul edilebilir. Zira Basra’nın, Şîh Kûfeliler karşısında ilk dönemde Osmânîlik şeklinde Sünnîliğin merkezi vasfını yüklenmesi, hatta bu yüzden Osmânî olarak nitelenen kişilerin çoğunun Basra kökenli olmasına dikkat çekilmesi¹⁹¹ bu durumu desteklemektedir. Bu sebeple ilgili tanıma göre Osmânîliğin farklı bir mezhebî kimliği belirtmediğini, ilk dönem âlimlerinin ekseriyetinin bu ekolü benimsediğini gösterir. Ancak burada üzerinde durulması gereken asıl nokta bazı kişilerin özellikle *Osmânî* olarak tavsif edilmesidir. Zira yapılan bir çalışmada 717 kişilik Basralı râviler içerisinde sadece beş kişinin *Osmânî* şeklinde nitelendirilmesi¹⁹² esasında bu ayırıcı kimliğin ilgili kimselere özellikle verildiğine işaret etmektedir. Bu sebeple Osmânîlik mevcut dönem için Müslümanların ekseriyetini teşkil eden bir ana akım olarak kabul edilse de Basra’da bu isimle etiketlenenlerin çok sınırlı sayıda olması, aslında belli nedenlerden dolayı bazı kimselerin *Osmânî* şeklinde tasvir edildiğini gösterir. Kısacası İbn Avn’ın hilâfetteki sıralamayı fazilet sırası olarak benimsemesi, yani Kûfe ve Basra ekolleri arasında tartışma konusu olan Hz. Osman ile Hz. Ali arasındaki fazilet meselesinde cumhurun görüşünü kabul ederek Hz. Osman’ı tercih etmesi, onun bu şekilde nitelenmesiyle ilişkili olmadığını göstermekte, farklı sebeplerden ötürü Osmânîlik ile nitelendirildiğini düşündürmektedir.

Diğer taraftan İbn Avn’ın *Osmânî* sayılmasında birtakım rivayetlerinin ve bazı fiillerinin etkili olduğu söylenebilir. Zira bir çalışmada bazı râvilerin rivayetleri sebebiyle zabtının yanı sıra adâlet cihetinden de eleştirildiği tespit edilmiştir.¹⁹³ Hadis ilminde *Osmânîlik* adâlet yönünden bir tenkit konusu olarak işlenmesi de İbn Avn’ın rivayetlerinden hareketle bu şekilde nitelendirildiği düşünülebilir. Tespit edilebildiği kadarıyla sadece İbn Avn’dan nakledilen şu rivayet buna örnektir. İbn Avn, Kasım b.

¹⁹⁰ İbn Avn’ın diline sahip olmasıyla ön plana çıkması ve kendisini döven Basra valisi Bilâl b. Ebû Bürde hakkında da aynı tavrı takınması bu hususu teyit etmektedir (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IX, 262).

¹⁹¹ Dündar, “Ehl-i Sünnet’in Siyâsî Temâyülü Olarak Osmânîyye ve Osmânîler”, s. 97.

¹⁹² Beş kişinin içerisinde İbn Avn’da vardır (Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 28).

¹⁹³ Topgöl, *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta’dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?*, İstanbul: İFAV, 2019.

Muhammed'in "Allah'ım babamı Osman'a yaptığı cürüm sebebiyle affet" dediğini nakletmiştir.¹⁹⁴ Ancak doğrudan Hz. Osman'a ilişkin aktarılan bu rivayet yeterli kanaat oluşturacak düzeyde değildir. Ama İbn Avn'ın, diğer sahâbîlere nazaran Hz. Osman hakkında daha fazla haber aktardığı dikkate alındığında,¹⁹⁵ yine rivayetlerinden hareketle bu şekilde nitelenmesinin mümkün olduğu varsayılabilir. Fakat bu iddianın zayıflık arz ettiği de ayrıca belirtilmelidir.

Bunun dışında fiili durum olarak İbn Avn'ın dişlerini altınla kaplattırması,¹⁹⁶ onun *Osmânî* şeklinde nitelenmesinde bir diğer neden olarak değerlendirilebilir. Zira Hz. Osman'ın da altın diş taktığı nakledilir.¹⁹⁷ İbn Avn'ın ileride değinileceği üzere -en yakın hocası İbn Sîrîn de olduğu gibi- sevdiği kişilere birebir benzemeye çalışma gayreti hesaba katıldığında, bu davranışını Hz. Osmân'a olan sevgisine ve düşkünlüğüne hamlederek yaptığını söylemek mümkün görünmektedir.

Netice itibarıyla İbn Avn'ın Osmânî olarak tavsif edilmesinde birkaç haklı neden tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde *ehl-i beyt* düşmanlığı ile bilinen Emevî valisi Haccâc'ın ölümünden sonra ona gösterdiği ılımlı yaklaşım sonucunda kendisinin "Emevî taraftarı" anlamında *Osmânî* şeklinde nitelendirilmesi en güçlü ihtimal olarak görülmektedir. İbn Avn'ın Hz. Osmân gibi altın diş kaplattırması ve muhtemelen bu davranışı yapan âlimlerin az olması veya hiç olmaması sebebiyle bu şekilde tavsif edilebileceği ihtimali de güçlü bir etken olarak değerlendirilebilir. Hz. Osman'la ilgili bazı haberleri nakletmesinden dolayı *Osmânî* şeklinde nitelenebileceği delili ise bir ihtimal olarak zikredilse bile bu argümanın çok zayıf olduğu düşünülmektedir.

III. İlmî Çevresi

Bu başlık altında İbn Avn'ın ilmî seyahatleri, yakın hoca ve öğrencileri, meclisinin mahiyeti gibi ilmî durum ve konumuna ilişkin değerlendirmelere yer verilecek, bu vesileyle hadisçi kimliği hakkında bilgi edinilecektir.

¹⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik*, II, 1072.

¹⁹⁵ İbn Avn'ın Hz. Osman hakkında naklettiği haberler için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XX, 601-2 [38234]; XX, 607-8 [38247]; XXI, 298 [38814]; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 67; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 365; İbn Şebbe, *Târih*, IV, 1108, 1137, 1213, 1270-1271 vd.; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, VI, 201, 213; İbn Asakîr, *Târihu Dimaşk*, XXXI, 161; XXXIX, 493; LVIII, 129 vd.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 553.

A. İlmî Yolculukları

Mekke,¹⁹⁸ Medine,¹⁹⁹ Kûfe,²⁰⁰ Şam²⁰¹, Bağdat²⁰² ve Vâsıt²⁰³ gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerine seyahatlerde bulunan İbn Avn, bu bölgelerde bir süre kalmış ve bazılarında edindiği ilmî mükteşebatı kendi memleketine taşımıştır. Nitekim 85 yıllık bir ömür geçiren İbn Avn'ın Basra'da 60 veya 70 yıl kaldığının belirtilmesi²⁰⁴, kalan 15 ya da 25 yılının bir kısmını farklı bölge ve beldelerde geçirdiğine, bu şehirlerde hatırı sayılır bir vakit sürdürdüğüne işaret etmektedir. Ayrıca ileride değinileceği üzere yakın hocalarıyla Basra dışında defalarca farklı yerlerde buluşması, onların kişiliği ve tutumları hakkında kanaatlerde bulunması, onlarla sıkı ilişki içinde olduğunu ve oralarda uzun süreli bulunduğunu göstermektedir. Yine mal varlığı ve maddi durumunun da iyi olması muhtelif şehirlere daha sık ve rahat gidebileceğine, oralarda daha uzun kalabileceğine işaret eden bir başka unsur olarak değerlendirilebilir.

Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), İbn Avn'ın Kûfe'de İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) ile Şa'bî'den (ö. 104/722), Medine'de Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725) ve Salim b. Abdullah'tan (ö. 106/725), Mekke'de Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) ile Mücâhid b. Cebr'den (ö. 103/721) Şâm'da ise Mekhûl (ö. 112/730) ile Recâ b. Hayve'den (ö. 112/730) hadis işittiğini söylemiştir.²⁰⁵ Bu bilgiden İbn Avn'ın bu beldelere gittiği ve ilgili âlimlerden hadis naklettiği görülmektedir. Ayrıca İbn Avn'ın Şam'da Recâ b. Hayve, Hicâz'da Kâsım b. Muhammed, Irak'ta ise İbn Sîrîn'e denk birisiyle karşılaşmadığını söylemesi de²⁰⁶ farklı muhitlerdeki âlimlerle görüştüğüne, kimisinden de etkilendiğine işaret etmektedir.

Öte yandan İbn Avn'ın 100 veya 110 yılında Mekke'ye gittiğini ifade etmesi²⁰⁷, Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) ve Tâvûs b. Keysân'ı (ö. 106/725)²⁰⁸ gördüğünü

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 411.

¹⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 296 (3876).

²⁰⁰ Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 232.

²⁰¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 103-4; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 10.

²⁰² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 360.

²⁰³ Müslim, *el-Münferidât*, s. 172.

²⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 337.

²⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 336.

²⁰⁶ Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 548.

²⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 411.

söylemesi²⁰⁹ ve özellikle Mekke’de Saîd b. Cübeyr ile Mücâhid b. Cebr’den hadis işittiğinin belirtilmesi²¹⁰ kendisinin Mekke’de sadece hac ve umre yapmadığını, burada Mekke ekolünün önde gelen hocalarından da yararlandığına işaret etmektedir. Ayrıca Saîd b. Cübeyr’in vefatından yola çıkarak 94 yılından önce Mekke’ye geldiği ileri sürülebilir ve 100 veya 110 yılında geldiği bilgisinden hareketle de Mekke’ye bir defaya mahsus gelmediğini, bazen buraya gelip gittiğini gösterir.

İbn Avn’ın Mekke’de bulunduğu sıralarda Medine’ye uğrayıp buradaki ilmî çevrelerden de istifade ettiği düşünülebilir. Zira Beytullâh’ı ziyaret için diğer memleketlerden gelen kimselerin hac vazifesini yerine getirdikten sonra halkının ağzından hadis dinlemek için Medine’ye gittikleri, hatta hadis dinlemek veya sika ve sağlam muhaddislerle görüşmek için hac yaptıklarını itiraf ettikleri belirtilir.²¹¹ İbn Avn’ın bu amaçla mı hac yaptığı bilinmese de Medine’ye geldiği ve çeşitli âlimlerle görüştüğü bilinmektedir. Nitekim bir defasında Medine’de akşam namazını kılmış,²¹² Kâsım b. Muhammed’le buluşup onun halkasına katılmış²¹³ ve kendisine çeşitli sorular sormuştur.²¹⁴ Ayrıca Medine yakınlarında bulunan Cüheyne bölgesinde de Şa’bî ile görüştüğü ve burada onunla ilmi konularda konuştukları anlaşılmaktadır.²¹⁵

İbn Avn’ın Kûfe’ye ise 81 yılında gelip burada üç yıl kaldığı ve bu esnada Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 83/702) ile Kerdûs [b. Amr]’ı (ö. ?) gördüğü söylenir.²¹⁶ İbn Avn’ın hicrî 66’da doğduğu dikkate alındığında 15 yaşında iken erken bir zamanda buraya geldiği anlaşılır. Bu yaşta gelmesinin nedenini başka bir sebebe bağlamak mümkünse de “İmrân b. el-Hayyât’ın (ö. ?) kendisine Zeyd b. Vehb’in (ö. 83/702-3) hadislerini naklettiğini belirtmesi”²¹⁷ ve üç yıl gibi uzun bir süre burada ikamet etmesi, buraya daha ziyade ilmî bir gaye için geldiğini ve mevcut yerde çeşitli hocalardan

²⁰⁸ Tâvûs Yemenli bir âlim olsa da zaman zaman Mekke’ye gitmesi, Mekke tefsir ekolünün önde gelen âlimlerinden kabul edilmesi ve İbn Abbas’ın seçkin talebelerinden biri olması (Karaman, Abdullah, “Tâvûs b. Keysân”, *DİA*, XXXX, 185) İbn Avn’ın onunla Mekke’de görüştüğünü düşündürmektedir.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 240; Fesevî, *el-Ma’rifê*, II, 285.

²¹⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 336.

²¹¹ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 36-7.

²¹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 296 (3876).

²¹³ Fesevî, *el-Ma’rifê*, I, 671.

²¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 495-6 (8609); VIII, 108 (13196).

²¹⁵ Buhârî, *et-Târîhu l-kebîr*, II, 125.

²¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 250.

²¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 250.

istifade ettiğini düşündürmektedir. Bunun yanında İbn Avn'ın, Ebû Vâil'in (ö. 82/701) yanına geldiğini söylemesi,²¹⁸ ayrıca Ebû Vâil'in Kûfe'de vefat ettiğinin belirtilmesi²¹⁹ ve kendisinin ondan hadis işittiğinin zikredilmesi de²²⁰ onun bu yaşlarda Kûfe'ye ilmî amaçla geldiğini desteklemektedir. Bu bilgilerden hareketle kimi muhaddislerin 15 ile 20'li yaşlarda hadis öğrenmeye başladıkları²²¹ ve ilmî yolculuklar yaptığı görülmektedir.

Öte yandan Bekkâr b. Muhammed, İbn Avn'ın Kûfe'ye giderek orada çok hadis işittiğini, duyduğu rivayetleri ise İbn Sîrîn'e arz ettiğini, hocasının da mezkûr rivayetleri çok beğendiğini belirtir.²²² Bu bilgiden İbn Avn'ın Kûfe'ye sık sık gidip bazı âlimlerden istifade ederek burada edindiği hadisleri hocasıyla paylaştığı anlaşılmaktadır. Yine İbn Avn başka bir zaman, Şa'bî ile beraber Kûfe mescidine gitmiş,²²³ bir defasında da Mücâhid b. Cebr'le Kûfe çarşısında birlikte olduğunu söylemiştir.²²⁴

İbn Avn'ın Şam'a gittiği de nakledilir. Nitekim o, Şam'da iken Gaylân ed-Dımaşkî'nin (ö. 120/738) ölüsünü asılı bir şekilde gördüğünü belirtir.²²⁵ Bu bilgiden hareketle Şam'a 120/738 yılları civarında 55'li veya 60'lı yaşlarda geldiği görülmektedir. İbn Avn'ın Şam'da Mekhûl (ö. 112/730) ve Recâ b. Hayve'den (ö. 112/730) hadis işittiği²²⁶ dikkate alınır ve 120 yıllarında mezkûr iki âlimin vefat ettiği de hesaba katılırsa, onun ilmî seyahat dışında başka bir amaca binaen buraya geldiği de ileri sürülebilir.

Diğer yandan İbn Avn'ın orduyla beraber Şam'a yapılan bir sefere çıktığı rivayet edilmektedir.²²⁷ Bu yolculuğun savaş için yapıldığı söylenirse de onun savaşın ardından Mekhûl (ö. 112/730) ve Recâ b. Hayve²²⁸ (ö. 112-730-31) gibi âlimlerle buluştuğu düşünülebilir. Nitekim İbn Avn'ın, hocası Recâ'nın düşmanla karşılaştığı esnada

²¹⁸ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, III, 183.

²¹⁹ Ahatlı, Erdinç, "Şakîk b. Seleme", *DİA*, XXXVIII, 306.

²²⁰ Zehebî, *Siyer*, IV, 364.

²²¹ A'zamî, *Dirâsât*, II, 369.

²²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261.

²²³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, III, 182 (3449).

²²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, XI, 524 (23128).

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 120; Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 437.

²²⁶ İbn Asakîr, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 336.

²²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266.

²²⁸ İleride değinileceği üzere en yakın hocalarından biridir.

okuduğu bir duadan bahsetmesi,²²⁹ ikisinin Şam'da birlikte bulduklarına ve beraber düşmana karşı savaştıklarına işaret etmektedir. Savaşta ikisinin birlikte oldukları kabul edilirse bu tahmine göre savaşın hicrî 112 yılından önce gerçekleştiği ve İbn Avn'ın bu yıldan evvel Şam'a geldiği sonucuna ulaşılabilir.

Bu bilgiler ışığında İbn Avn'ın özellikle Mekke, Medine, Kûfe ve Şam'a birkaç kez gittiği ve burada farklı hocalarla görüşerek onlardan elde ettiği ilmî birikimi kendi memleketine aktardığı görülmektedir. Zira bu şehirlerde öğrendiği kimi bilgileri²³⁰ ve gördüğü bazı fiileri²³¹ yakın hocalarından biri olan İbn Sîrîn'e sormuş ve bu sayede öğrendiklerini karşılaştırma imkanı bulmuştur. Ayrıca farklı bölgelerdeki hocalarının rivayet²³² ve kitâbet²³³ konusundaki yaklaşımlarına şahit olarak onları yakından tanıma fırsatı bulmuş ve doğal olarak bazılarının etkilenme durumu söz konusu olmuştur. Diğer taraftan yaptığı bütün yolculukları ilmî gayelerle yaptığı söylenemez. Ama bu yolculukların çoğunluğunun bu amaca matuf olduğu düşünülebilir. Çünkü ilgili rivayetler onun çeşitli yerlerde farklı hocalarla buluştuğuna ve kendileriyle ilmî mesaide bulunduğuna işaret eder. Üstelik kendisinin hadis için yolculuğa çıkan ilk kişilerden biri olduğunun zikredilmesi de²³⁴ bu hususu destekler. Bunun dışında Vasıt ve Bağdat gibi beldelerde bulunduğuna yönelik nakiller olmakla birlikte ne zaman ve kiminle buluştuğuna dair bilgiler yoktur. Ancak Vasıt şehrinin hicrî 86 yılında²³⁵, Bağdat'ın ise inşasının hicrî 148 yılında tamamlandığı²³⁶ dikkate alındığında bu tarihlerden sonra ilgili şehirlere gittiği ileri sürülebilir. Ayrıca bu iki şehrin diğer kentlere nazaran hayli geç kurulması ve orada köklü bir ilim geleneğinin henüz oluşmamış olması, İbn Avn'ın oralara daha seyrek gittiğini, diğer ilmî muhitlere ise daha çok değer verdiğini düşündürmektedir.

B. Bilgi Kaynakları

İbn Avn'ın ders aldığı ve hadis aktardığı önde gelen hocalarının tespitini yapmak, kendisinin fikir ve düşünce dünyasını şekillendiren âlimlerin kim olduklarını

²²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 227.

²³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 379-80 (6419).

²³¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 210 (11342).

²³² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 198; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 206.

²³³ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni 'l-ilm*, I, 287.

²³⁴ Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 159.

²³⁵ Söylemez, M. Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, XXXXII, 542.

²³⁶ ed-Dûrî, Abdülazîz, "Bağdat", *DİA*, IV, 427.

belirlemek açısından önemlidir. Bu başlık altında İbn Avn'ın en yakın hocalarının tespit edilmesine gayret gösterilmiş, kendisinin rivayette bulunduğu âlimlerden yakın hocalarının ayırt edilmesi hedeflenmiştir. İbn Avn'ın yakın hocaları belirlenirken isnâd ve ricâl verileri aktif olarak kullanılmış²³⁷ ve mevcut iki verinin birbirlerini destekleyip desteklemediği İbn Avn'ın hocalarının biyografileri ve değerlendirme bölümünde tartışılmıştır. Ayrıca aşağıda en yakın hocaları olarak belirtilen muhaddisler yaşadıkları bölgelere göre tasnif edilmiş ve bu sayede İbn Avn'ın hangi beldeler üzerinden bilgi akışını sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine kendi içinde bölgelere göre tasnif edilen hocaları sıralanırken kronolojik sıraya uyulmamış, kendisinin sayı olarak en çok rivayette bulunduğu âlimler esas alınmıştır.

1. Basra

a. Muhammed b. Sîrîn²³⁸

İbn Avn'ın etkilendiği ve görüşlerine değer verdiği en önemli hocalarından biri Basralı meşhur muhaddis ve fıkıh âlimi İbn Sîrîn'dir (ö. 110/729). Kaynaklarda kendisinin hocasıyla ilişkisine dair birçok bilgi verilir. Nitekim İbn Avn, hocasının neyi sevip sevmediğini,²³⁹ gündelik faaliyetlerini,²⁴⁰ namazı nasıl kıldığını,²⁴¹ yatağa nasıl yattığını, ölümler ne kadar para bıraktığını, neyi vasiyet ettiğini,²⁴² def-i hacetini nasıl yaptığını,²⁴³ hadis rivayet ederken takındığı tavrı,²⁴⁴ yönetimle ilişkisini,²⁴⁵ insanlara

²³⁷ İsnâd verilerinden İbn Avn'ın hocalarından nakilde bulunduğu rivayet sayısı kastedilmektedir. Bu sayılar Abdurrezzak b. Hemmâm ile İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'leri ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i esas alınarak tespit edilmiştir. Ricâl verilerinden kasıt ise İbn Avn'ın hocalarıyla olan gündelik ilişkileri, diyalogları, onlar hakkındaki tasvirleri ve yaklaşımlarına dair kaynaklardaki bilgilerdir. Bu metodun işletilme tarzı ve bir muhaddisin yakın hoca ve talebelerinin nasıl tespit edilebileceği meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Topgül-Maden, "Ehl-i Hadis Ders Halkalarının Tespitine Dair Bir Metot Teklifi", s. 37-63.

²³⁸ İlgili bölümde İbn Avn'ın İbn Sîrîn'le çeşitli yönlerden ilişkisi ile hoca-talebelik bağı üzerinde durulacak, İbn Sîrîn'in hayatı ve hadisçiliğine değinilmeyecektir. Bu konuda kendisi hakkında bilgi için bk. Yücel, "İbn Sîrîn", *DİA*, XX, 358-9. Hem yakın hoca-talebeleri hem de hadis halkasının temel özellikleri için ayrıca bk. Maden, *Ehl-i Hadis Halkaları*, s. 62-83.

²³⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 267.

²⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, IV, 615, 618.

²⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 412 (2451).

²⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 200, 204.

²⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 90-1 [1326].

²⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LIII, 189.

²⁴⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VII, 243.

karşı tutumunu²⁴⁶ bilecek kadar ona yakın biriydi. Öte yandan hocası İbn Sirin de ona ilgisi ve güzel ahlakından dolayı hürmet edip ikramda bulunur, onu yolculamak için kapıya kadar kendisine eşlik ederdi. Yine bayram günlerinde İbn Avn'a bal ve undan yapılan tatlı ikram eder,²⁴⁷ diğer bazı günlerde de onu sofrasında ağırlardı.²⁴⁸

Ayrıca İbn Avn'ın âdet-ibadet ayrımı yapmadan İbn Sîrîn'e benzemeye ve onun gibi yaşamaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Nitekim hocası gibi onun da çok kısa bıyık bırakmayı tercih etmemesi²⁴⁹, bir gün oruç tutup öteki gün tutmaması, gece virdini okuyamadığında gündüzün tamamlaması,²⁵⁰ musafahadan kaçınması²⁵¹, Müslümanlara evini kiraya vermeyi hoş görmemesi²⁵², annesiyle yüksek sesle konuşmaktan imtina etmesi²⁵³ ve onun gibi yumuşak bir yapıya sahip olması²⁵⁴ bunlara örnek verilebilir. İbn Avn'ın hocasıyla aynıyet arz eden bu özellikleri ondan çeşitli yönlerden etkilendiği şeklinde açıklanabilir. Ayrıca onun -ileride değinileceği üzere- hocasına olan ilgi ve ittibâsı sadece bunlarla sınırlı kalmamış, hocasının ilmî ve fikrî yönünden de etkilenmiş, özellikle bu durum hadis ve sünnet anlayışını şekillendirmiştir. Nitekim İbn Avn'ın, Irak'ta Muhammed b. Sîrîn, Hicâz'da Kâsım b. Muhammed, Şâm'da ise Recâ b. Hayve gibisini görmediğini, bunlar içerisinde de Muhammed b. Sîrîn gibisiyle karşılaşmadığını belirtmesi,²⁵⁵ yukarıdaki bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde esasında İbn Sîrîn'i farklı bir yerde konumlandığını ve ondan oldukça fazla etkilendiğini gösterir.

Bunun yanında İbn Avn'ın Muhammed İbn Sîrîn'in Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) sadece üç hadisi merfû olarak rivayet ettiğini söylemesi ve bunları yakinen bilmesi,²⁵⁶ onunla olan yakın ilişkisini ve rivayetlerine olan vukûfunu gösteren diğer bir

²⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 242.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262, 200.

²⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 268.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267. krş. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 204.

²⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262, 266. krş. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 199.

²⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 265. krş. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 186 (26235).

²⁵² Bu anlayışın oluşmasında aybaşı geldiğinde Müslümanlara sıkıntı verilebileceği ihtimali ve duygusunun öne çıktığı görülmektedir (Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 268. krş. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 311).

²⁵³ Burada kastedilen esasen dinî ve ahlakî bir tavır olmayan anneye bağırıp çağırma değil, annesinin yanında onun ses tonundan daha alçak bir ses tonuyla konuşma nezaketi ve çabasıdır (Zehebî, *Siyer*, VI, 366. krş. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 197).

²⁵⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 39. krş. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 194.

²⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 290.

²⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 193.

bilgidir. Yine İbn Avn'ın, İbn Sîrîn'in nakilde bulunurken hadislerin lafızlarına bağlı kalıp²⁵⁷ bu şekilde rivayetlerin aktarılmasını tavsiye ettiğini belirtmesi de²⁵⁸ hocasının hadis konusundaki hassasiyetini bildiğini gösterir. Ayrıca muhaddislerin bu konudaki görüşleri de İbn Avn ile İbn Sîrîn arasındaki hoca-talebe ilişkisinin mahiyeti hakkında fikir verir. Örneğin Yahya b. Saîd el-Kattân, İbn Sîrîn'in öğrenci grubu içerisinde İbn Avn'dan daha iyisine rastlamadığını söylemiştir.²⁵⁹ Ali b. el-Medînî de "İbn Sîrîn'in talebeleri arasında Eyyûb [es-Sahtiyânî] ve İbn Avn'dan daha sağlam başka bir kişi olmadığını" belirtir.²⁶⁰ Dârekutnî (ö. 385/995) ise İbn Sîrîn'in öğrencileri içinde en sağlam olan kişilerin Eyyûb, İbn Avn, Seleme b. Alkame (ö. 139/756-757) ve Yûnus b. Ubeyd (ö. 139/756) olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹ Yukarıdaki bilgiler İbn Avn'ın İbn Sîrîn'le arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Öte yandan ricâl kaynaklarında yer alan nakil ve değerlendirmeleri tarama verileri de desteklemektedir. Zira Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn adlı dijital hadis veri tabanında İbn Avn'ın İbn Sîrîn'den 800 rivayeti tespit edilmiştir. Ayrıca Abdürrezzâk es-San'ânî'nin ve İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'leri ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inden elde edilen tarama sonuçlarına göre de İbn Avn İbn Sîrîn'den 312 rivayet nakletmiştir. Bu sebeple hem dijital hadis programındaki veriler ile mezkûr üç kaynaktaki rivayet sayıları hem de tarama sonuçları ile ricâl verilerinin birbirini desteklediği görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında İbn Avn'ın hocası İbn Sîrîn'in bireysel ve toplumsal hayatını iyi bildiği, hâl ve hareketlerini dikkatlice gözlemlediği ve bunun doğal bir sonucu olarak da kendisiyle sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca İbn Avn'ın kendisinden oldukça fazla rivayette bulunması, birçok konuda ona uyarak kendisine benzemeye çalışması, büyük oranda ilmî payesini de İbn Sîrîn'e borçlu olduğunu düşündürmektedir.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 193; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LIII, 189.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 391; Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 534.

²⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 275; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, III, 280.

²⁶⁰ Ali b. el-Medînî, *el-İlel*, s. 64.

²⁶¹ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 499.

b. Hasan el-Basrî²⁶²

İslamî ilimlerin birçok sahasında uzman olan Hasan el-Basrî (ö. 110/728), İbn Avn'ın değer verdiği ve kendisinden etkilendiği hemşehrili hocalarının en önemlilerinden biridir. Zira onunla gündelik hayatta birebir ilişkisine ve karşılıklı konuşmalarına dair birçok bilgi verilir. Nitekim İbn Avn: “Hasan'ın bazı hallerini bizden daha iyi bilen kimse kalmadı. Vallahi sıcak günlerde ben, o evde yokken onun evine gider, yatağında uyurdum...” demektedir, başka bir rivayette: “Hasan ve Muhammed [b. Sîrîn]'in yanında kaylûle yaptım. İkisi de benim için yatak serilene kadar ayakta beklediler. Hasan'ı eliyle serilen yatağı silkelirken gördüm...” dediği nakledilmektedir.²⁶³ Yukarıdaki bilgilerden İbn Avn'ın Hasan el-Basrî'nin evine tek başına gidip orada kalıp uyuyacak kadar ona yakın olduğunu ve Hasan'ın da İbn Avn'a ilgi ve sevgi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan İbn Avn, Hasan'dan daha çok Arap'a benzeyen bir kimseyi görmediğini²⁶⁴ ve konuşma tarzının da Rü'be b. Accâc'a (ö. 145/762)²⁶⁵ benzediğini belirtir.²⁶⁶ Arapların fasih konuştuğu ve Rü'be'nin de edebiyatta ve şiirde ün yapmış bir kişi olduğu dikkate alındığında bu durumun Hasan'ın güzel ve etkileyici konuşmasına dikkat çekmek için ifade edildiği anlaşılabilir. Ayrıca İbn Avn, iki yakın hocası Hasan ile İbn Sîrîn'i bazı yönlerden gözlemleyerek mukayese etmiştir. Nitekim o, Hasan ve İbn Sîrîn'den daha cömert bir kimseyi görmediğini, ancak Hasan'ın daha cömert olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷ Yine İbn Avn, Ömer b. Abdülazîz'in, Hasan'a hediye gönderip onun bunu kabul ettiğini, İbn Sîrîn'e de hediye gönderdiğini fakat onun halifenin hediyesini kabul etmediğini bildirmiştir.²⁶⁸ Bunun dışında İbn Avn, imam hutbe okurken Hasan'ın mescide girip iki rekat namaz kıldığını²⁶⁹, İbn Sîrîn'in ise hutbe

²⁶² Hayatı ve hadisçiliği hakkında detaylı bilgi için bk. Aydın, Abdullah, “Hasan Basrî, Hayatı ve Hadîs İlmindeki Yeri”, s. 91-112. Hem yakın hoca-talebeleri hem de Hasan el-Basrî'nin hadis halkasının temel özellikleri için ayrıca bk. Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 83-112.

²⁶³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 341; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 399.

²⁶⁴ Fesevî, *el-Ma'rîfe*, II, 43.

²⁶⁵ Arap recez şiirinin en büyük temsilcisi kabul edilen ayrıca ilim ve edebiyatta nam salmış bir ailenin mensubu olan Basralı şair. (Er, Rahmi, “Rü'be b. Accâc”, *DİA*, XXXV, 282-3).

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 167; Ebû Davud, *Suâlât* (Âcurrî), s. 348.

²⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 163-4.

²⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 201; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VII, 243.

²⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 70 (5207).

okunurken oturup namaz kılmadığını nakletmiştir.²⁷⁰ Ayrıca o, hadis naklederken Hasan'ın mana ile İbn Sîrîn'in ise lafzen rivayette bulunduğunu belirtmiştir.²⁷¹ Sözü edilen bilgiler İbn Avn'ın Basra'daki iki hocasına ayrı bir değer verdiğini, ikisinin hal ve hareketlerini yakından gözlemlediğini göstermektedir.

Diğer yandan Hasan el-Basrî'nin kader hakkındaki bazı görüşlerinden dolayı eleştirilmesi ve bunun için kimileri tarafından "Kaderî" şeklinde nitelenmesi sonucunda, İbn Avn'ın; hocasının yanlış anlaşıldığını belirttiği ve kendisini müdafaa ettiği de görülmektedir. Nitekim o, "Şayet biz Hasan el-Basrî'nin [kader hakkındaki] sözlerinin başkalarına da ulaşacağını bilseydik, onun bu sözlerinden döndüğüne dair kitaplar yazar ve buna şahitler tutardık..." demiştir.²⁷² Yine bu bağlamda Recâ b. Hayve, kader hususunda Hasan el-Basrî hakkında kendisine ulaşan sözlerin neyin nesi olduğunu İbn Avn'a sorunca, o "Onlar Hasan'a çokça yalan isnat ediyorlar! onlar Hasan'a çokça yalan isnat ediyorlar...!" demiştir.²⁷³ Ayrıca onun, Hasan el-Basrî'den naklettiği "Kim kaderi inkar ederse küfre girer"²⁷⁴ ifadesi, Hasan'ın kader hususundaki görüşlerinin gerçek anlamından saptırıldığına işaret etmektedir. Bu sebeple İbn Avn'ın konuyla ilgili ifadeleri Hasan'ın görüşlerini iyi bildiğini göstermesi ve onu yakından tanıdığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Bunun yanında İbn Avn'ın Hasan'a çeşitli sorular sorması,²⁷⁵ zaman zaman kendisinin üzüntülü ve kederli hâline şahit olması,²⁷⁶ kendilerine Semüre b. Cündeb'in (ö. 60/680) sahifesini çıkardığını açıklaması,²⁷⁷ İbn Avn'ın Hasan'la aralarındaki sıkı irtibatı gösteren diğer karinelerdir. Ayrıca bazı muhaddislerin ifadeleri de aralarındaki yakın hoca-talebe ilişkisini desteklemektedir. Nitekim Ali b. el-Medîni, Hasan'ın talebelerinden Yunus b. Ubeyd ile İbn Avn'ı mukayese etmiş ve Yunus'un İbn Avn'dan daha sağlam olduğunu belirtmiştir.²⁷⁸ Müslim (ö. 261/875) ise, Hasan el-Basrî ile İbn Sîrîn'in öğrencileri arasında yer alan İbn Avn ve Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yine onların

²⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 72 (5215).

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 266.

²⁷² Ebû Dâvud, "Sünnet", 24.

²⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 243.

²⁷⁴ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 44; Zehebî, *Siyer*, IV, 581.

²⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 152 (1594); IX, 131 (16627); XIV, 566 (29495).

²⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 179.

²⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 260.

²⁷⁸ Ali b. Medîni, *el-İlel*, s. 64.

talebeleri olan Avf b. Ebû Cemîle (ö. 146/763-4) ile Eş'as el-Hümrânî'den (ö. 142/759-60) daha titiz ve güvenilir olduğunu vurgulamış,²⁷⁹ esasında İbn Avn ile Eyyûb'un ikisi nezdindeki öncelikli yerine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de İbn Avn'ın Hasan'dan 92, mezkûr üç kaynakta ise 23 rivayet naklettiği tespit edilmiştir. İbn Avn'ın gündelik hayatta Hasan'la bu kadar yakın ilişki içinde olmasına rağmen kendisinden İbn Sîrîn'e nazaran hayli az rivayette bulunması dikkat çekmektedir. Böyle bir durumun oluşmasında Hasan'ın rivayet konusundaki mütesâhil tavrının yanı sıra Basra'da daha çok İbn Sîrîn'den istifade etmesinin de etkili olduğu söylenebilir. Zira İbn Avn'ın daha ziyade hoca-talebe yakınlığı açısından İbn Sîrîn'le ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'e Hasan'ın talebeleri sorulunca "Yunus'a denk hiç kimse yoktur" demiş, ardından Eyyûb, İbn Avn, Hişâm kendisine hatırlatılınca "onlar İbn Sîrîn'in talebeleridir" diye cevap vermiştir.²⁸⁰ Ayrıca Hasan'ın hadisleri aktarıırkenki müsamahalı tutumunun da İbn Avn'ın ondan daha az rivayette bulunmasında önemli bir etkidir. Örneğin İbn Avn'ın "Hasan bize hadisler naklederdi, ancak bizim için bunları senedleriyle nakletseydi daha iyi olurdu"²⁸¹ demesi, yine bu bağlamda İbn Avn'ın Hasan'dan kaç tane isnâdlı rivayette bulunduğu Hilâlürre'y'e (ö. 245/860) sorulunca, kendisinin bunu bilmediğini, bu konuyu Şâzekûnî'nin bilebileceğini söylemesi,²⁸² İbn Avn'ın isnâdlı rivayetlere daha çok önem verdiğini ve bu durumun Hasan'dan daha az rivayette bulunmasına neden olduğunu gösterir. Dolayısıyla hoca ve talebe arasında gündelik ve sosyal ilişkilere dair sıkı bir irtibat bulunsa da bu aynı zamanda öğrencinin hocasından daha çok hadis nakledeceği ve kendisinden daha fazla etkileneceği anlamına gelmemelidir. Fakat mevcut bilgiler çerçevesinde İbn Avn'ın kendisinin önde gelen talebelerinden olduğu ve hocasını iyi tanıdığı görülmektedir.

²⁷⁹ Müslim, *Mukaddime*, s. 6.

²⁸⁰ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 497.

²⁸¹ İbn Abdilber, *et-Temhûd*, I, 57; İbn Receb, *Şerhü İlel*, I, 58.

²⁸² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 350.

2. Kûfe

a. İbrahim en-Nehaî²⁸³

İbn Avn'ın sıkı ilişkiler içinde olduğu hocalarından biri de Kûfe'nin önemli fakih ve muhaddislerinden İbrahim en-Nehaî'dir (ö. 96/714). Daha öncesinde İbn Avn'ın Kûfe'ye gittiği ve burada bazı âlimlerle görüştüğü ifade edilmişti. Orada bir araya geldiği ve ilmî müzakerelerde bulunduğu âlimlerden biri de Nehaî'dir. İbn Avn'ın, İbrahim en-Nehaî'nin çeşitli gruplara karşı tavrına,²⁸⁴ fetva verirkenki hâline,²⁸⁵ hoşuna gitmeyen bazı durumlarına,²⁸⁶ hadis naklediş tarzına, Emevî yöneticilerine karşı kimi davranışlarına, meclisinde yaşanan gelişmelere,²⁸⁷ karakterine,²⁸⁸ kılık kıyafetine²⁸⁹ ve vefatında kaç yaşlarında olduğuna²⁹⁰ dair kaynaklarda bazı bilgiler aktardığı görülmektedir. Bu veriler İbn Avn'ın Nehaî ile olan yakın ilişkisine dair ipuçları verir. Üstelik Nehaî ile karşılıklı konuşmaları ve hocasının kendisine yaptığı bazı önerileri de ilgili yakınlıklarını desteklemektedir. Nitekim İbn Avn'ın "İbrahim'e bir elbise hediye ettim, o ise bunu kabul etmedi. O halde satın al dedim, yine reddetti ..."²⁹¹ dediği nakledilir. Başka bir rivayette ise İbn Avn, İbrahim'e Sebeiyye'den²⁹² iki adamı -Ebû Abdurrahim ile Mugîre b. Saîd'i (ö. ?) - sormuş, Nehaî de bu iki kişiyi tanıdığını ve ikisinden de uzak durması gerektiğini, çünkü ikisinin de yalancı olduğunu belirtmiştir.²⁹³ Yine bu bağlamda diğer bir rivayette ise İbn Avn "Nehaî bana Uteybe oğulları ile oturmamamı, zira onların yalancı olduklarını söyledi, [bu sözüyle] Hakem [b. Uteybe]'nin (ö. ?) kardeşini kastetti" demiştir.²⁹⁴

²⁸³ Hayatı ve hadişçiliği hakkında detaylı bilgi için bk. Özen, Şükrü, "İbrahim en-Nehaî", *DİA*, XXXII, 535-538.

²⁸⁴ Zehebî, *Siyer*, IV, 523.

²⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXV, 367.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 253.

²⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 390, 394.

²⁸⁸ Ebû Zür'a, *Târîh*, s. 347.

²⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 399-400; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 425.

²⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 90; Zehebî, *Siyer*, IV, 525.

²⁹¹ Yahyâ b. Maîn, *el-Cüz'ü's-sânî* (Mervezî), s. 134.

²⁹² Hz. Ali hakkında aşırı fikirler ileri süren bu fırkanın müphem olduğu söylenmişse de varlığının gerçek olduğu belirtilmiştir (Fığlalı, "Abdullah b. Sebe", *DİA*, I, 133).

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Merrûzî), s. 183.

²⁹⁴ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 464.

Kûfe'nin çeşitli görüş ve inançların merkezi olduğu, yalancıların da mezkûr bölgede yaygın olduğu dikkate alındığında bu öneri ve cevabın önemi anlaşılır. Öte yandan bu bilgiler sistematik ricâl tenkidi öncesi dönemin²⁹⁵ ilk örneklerinden olması ve az da olsa râviler hakkında bu tür değerlendirmelerin birinci asırda bulunduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Ayrıca yukarıdaki rivayetler bazı hadis talebelerin ilmî seyahatlerinde hocalarından hadis ve fıkıh bilgisinin yanı sıra râvilerin durumuna dair bazı bilgileri de öğrendiklerini gösterir.

Bunun dışında ikili arasındaki irtibata dair İbn Avn'ın, İbrahim en-Nehaî'nin vefat ettiği zaman cenaze namazına yedi kişinin katıldığını, namazını ise Nehaî'nin dayısının oğlu Abdurrahman b. Esved'in (ö. 99/717) kıldırıldığını²⁹⁶, kendisinin ve cenazeye katılan cemaatin de namazı geceleyin korkarak kıldıklarını belirtmiştir.²⁹⁷ Cenazeye katılan kişi sayısının az olması ve namazın geceleyin kılınması, Nehaî'nin ömrünün sonuna kadar Emevî yönetimiyle olan olumsuz ilişkisi sebebiyledir.²⁹⁸ Buna rağmen İbn Avn'ın cenaze namazına katılan yedi kişilik küçük grubun içinde olması, ardından taziye evine giderek hocasının vasiyette bulunup bulunmadığını sorması²⁹⁹, Nehaî'yle olan yakın ilişkisini ve hocasına olan sevgisini gösterir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn adlı dijital hadis veri tabanında İbn Avn'ın Nehaî'den 118, mezkûr kaynaklarda ise 47 rivayeti tespit edilmiştir. Rivayet sayısından hareketle İbn Avn'ın Nehaî'den nispeten fazla rivayette bulunduğu, bu sebeple de isnâd ve ricâl verilerinin uyum arz ettiği söylenebilir.

b. Âmir eş-Şa'bî³⁰⁰

Kûfe'nin seçkin muhaddis ve münekkitlerinden biri olan Şa'bî (ö. 104/722), İbn Avn'ın kendisiyle yakın münasebet kurup ilmî alışverişte bulunduğu tâbiûnun büyüklerindedir. Kûfe'ye giden ve orada birçok hadis öğrenen³⁰¹ İbn Avn, burada edindiği ilmî birikimin bir kısmını Şa'bî'ye borçlu olsa gerektir. Zira o, muhtelif

²⁹⁵ Mezkûr ayırım ve bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bk. Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu*, s. 33-111.

²⁹⁶ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 464; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, I, 387.

²⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 376 (11959); Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 387.

²⁹⁸ Özen, "İbrâhim en-Nehaî", *DİA*, XXXII, 536.

²⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 401; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 196 (11291).

³⁰⁰ Hayatı ve hadisçiliği hakkında detaylı bilgi için bk. Kahraman, Hüseyin, *Âmir eş-Şa'bî*, s. 99-171.

³⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261.

bölgelerde kendisiyle beraber bulunmuş ve her fırsatta ondan istifade etmeye çalışmıştır. Nitekim kendisiyle Kûfe³⁰² ve Medine'de³⁰³ birlikte olduğu aktarılır. Ancak onunla daha ziyade hocasının memleketi olan Kûfe'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü birçok defa geldiği Kûfe'de Şa'bi'nin dışında Nehaî ile de görüşmüş ve onun önemli öğrencilerinden biri olmuştur.

Birçok kez Kûfe'ye gittiği anlaşılan İbn Avn, Nehaî öldükten sonra da oraya gidip Şa'bi'yle karşılaşmış ve aralarında geçen diyalogu şöyle anlatmıştır:

İbrahim'in vefatından sonra Şa'bi'nin yanına geldim. Bana, 'İbrâhim'in defnine şahit olanlar içinde sen de var mıydın?' diye sordu. Ben de kafamı eğdim. 'Vallahi o ardında kendisi gibi birisini bırakmadı' dedi. 'Kûfe de mi?' dedim. 'Ne Kûfe'de, ne Basra'da, ne orada ne de burada' dedi.³⁰⁴

Bu nakilden hareketle kendisinin 96 yıllarında Şa'bi'yle beraber olduğu, ayrıca Şa'bi'nin Nehaî'nin cenazesine yönetimden korkması veya başka bir nedenden dolayı katılamadığı anlaşılır. Öte yandan İbn Avn'ın kimi zaman istifade ettiği ilgili iki hocasını farklı yönlerden karşılaştırmıştır. Örneğin İbn Avn, normalde Şa'bi'nin konuşkan Nehaî'nin ise suskun bir kişiliğe sahip olduğunu, ancak fetva söz konusu olduğunda bu durumun tam tersinin görüldüğünü belirtir.³⁰⁵ Nehaî'nin kendisine sorulan suallere naklin yanında rey ile cevap vermesi,³⁰⁶ Şa'bi'nin ise rey ve kıyasa olan mesafeli yaklaşımı³⁰⁷ mevcut tavırların oluşmasında büyük bir etkidir. Ayrıca Şa'bi'nin fetva karşısında kaygılı ve çekimser tavrının İbn Avn'a daha hoş geldiği, bunun için bu hususta Şa'bi'yi Nehaî'ye tercih ettiği rivayet edilir.³⁰⁸ İbn Avn'ın bu konuda Şa'bi'yi yeğlemesinin sebebi olarak -İkinci Bölümde değinileceği üzere- kendisinin de reye karşı menfi tutumunun etkili olduğu muhtemeldir. Dolayısıyla İbn Avn'ın bu tutumunun oluşmasında yakın hocalarından İbn Sîrîn'in³⁰⁹ yanı sıra Şa'bi'nin de mühim bir rol oynadığı söylenebilir.

³⁰² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 182 (3449).

³⁰³ Buhârî, *et-Târîhu 'l-kebîr*, II, 125.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 401.

³⁰⁵ Ebû Zür'a, *Târîh*, s. 347; Zehebî, *Tezkire*, I, 85.

³⁰⁶ Özşenel, Mehmet, *Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 82-3.

³⁰⁷ Şa'bi'nin rey ve kıyas hakkındaki menfi tutumu için bk. Kahraman, *Âmir eş-Şa'bi*, s. 199-204.

³⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXV, 366.

³⁰⁹ İbn Sîrîn halkasının reye karşı takındığı olumsuz tavır için bk. Maden, *Ehl-i Hadis Halkaları*, s. 83.

Şa‘bî’nin İbn Avn’a önerilerde bulunduğu ve onun sorularına cevap verdiği rivayet edilir. Nitekim Şa‘bî kendisine yalancı olduklarından dolayı Mugîre b. Saîd³¹⁰ ile Beyân b. Sem’ân en-Nehdî’den (ö. ?)³¹¹ uzak durmasını söylemiştir.³¹² Bunun yanı sıra İbn Avn bir defasında kendisine atîre’nin ne olduğunu sormuş, Şa‘bî de “Recep ayının son 10 gününde kesilen kurbandır” cevabını vermiştir.³¹³ Yine bir gün İbn Avn, Şa‘bî avluda otururken yanına uğramış ve ona nasılsın diye sorunca kendisi “Kadı Şureyh’e (ö. 80/699) nasılsın? diye sorulduğunda ‘Nimetler içindeyim’ der ve başparmağını göğe uzatırdı” şeklinde karşılık vermiştir.³¹⁴

Bunun dışında İbn Avn’ın, ipekten yapılmış yeşil bir takke ile kendisini gördüğünü,³¹⁵ manayla rivayette bulunduğunu,³¹⁶ ayrıca hocasının ilminin geniş olduğunu kinaye yoluyla belirtmesi de³¹⁷ Şa‘bî’yi yakından gözlemlediğini ve onun yanında bir süre kaldığını gösterir. Nitekim Yahyâ b. Maîn’e râviler hakkında soru soran ve suallerine aldığı yanıtları bir kitapta toplayan Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/894), Şa‘bî’nin öğrencileri adlı başlığı altında yer verdiği rivayette Yahya b. Maîn’e İbn Avn’ın İbrahim en-Nehaî ve Şa‘bî’den yaptığı rivayetlerin durumunu sorunca “O, her durumda güvenilirdir” cevabını vermiştir. Ardından Şa‘bî’nin talebeleri içinde İbn Avn’ın mı yoksa İsmail b. Ebî Hâlid’in (ö. 146/763-4) mi kendisine daha sevimli geldiğini sormuş, bunun üzerine İsmâil karşılığını almıştır.³¹⁸ İlgili iki nakilden hareketle İbn Avn’ın Şa‘bî’nin rivayetlerini bilme ve nakletme konusunda önemli bir konuma sahip olduğu ve Şa‘bî’nin en önde gelen talebesi İsmail ile kıyaslanacak derecede kendisine yakın olduğu görülmektedir. İsmail’in İbn Avn’dan daha sağlam

³¹⁰ Kendisine nispet edilen Mugîriyye adlı bir grubunun olduğu ve Râfizîlik’te aşırı gittiği söylenir. Birçok muhaddisin kendisi hakkında menfi görüşleri için bk. İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, III, 134.

³¹¹ Zehebî, *Mîzanü’l-i’tidâl*, I, 357.

³¹² Fesevî, *el-Ma’rifê*, II, 776.

³¹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XII, 340 (24784).

³¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 215 (26322); İbn Asakîr, *Târîhu Dımaşk*, XXIII, 33. Aralarında gerçekleşen başka soru-cevap örnekleri için ayrıca bk. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VIII, 209; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 451 (4531); XV, 515 (30774).

³¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VIII, 371; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, VII, 130.

³¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VIII, 369; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 266.

³¹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXV, 376.

³¹⁸ Yahya b. Maîn, *et-Târîh* (Dârimî), s. 57.

kabul edilmesi ise kendisinin, Şa‘bî’nin başta gelen ve en yakın talebesi olduğu içindir.³¹⁹

Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de İbn Avn’ın Şa‘bî’den 102, Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin ve İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef*’leri ile Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde ise 25 rivayeti tespit edilmiştir. İbn Avn’ın Şa‘bî’den nispeten fazla hadis naklettiği, bu sebeple isnâd verileri ile ricâl verilerinin uyuştugu görülmektedir.

3. Medine

a. Nâfi‘ b. Hürmüz³²⁰

Abdullah b. Ömer’in (ö. 73/693) mevlâsı ve aynı zamanda ilmî varisi sayılan Nâfi‘ (ö. 117/735), İbn Avn’ın görüşlerine değer verdiği ve kendisiyle ilmî ünsiyet kurduğu âlimlerdendir. Onunla nerede ve ne zaman görüştüğü net değilse de kendisiyle Medine’de görüştüğü söylenebilir. Öte yandan kaynaklarda İbn Avn’ın Nâfi ile birebir ilişkisiyle ilgili ve kendisi hakkındaki düşünce ve tasvirlerine dair bilgiler çok kısıtlıdır. Ancak kendisinin Nâfi’ye çeşitli konulardaki görüşlerini sorması ve yanında iken şahit olduğu bazı olayları aktarması ikili arasındaki iletişim ve etkileşim hakkında bir fikir verebilir. Örneğin İbn Avn, “Bir adam Nâfi’ye ‘Cuma günü çok kalabalıktı, bu nedenle rüku ve secde yapamadım’ deyince, Nâfi‘ ‘Ben olsaydım ima yapardım’ dediğini” nakletmiş başka bir rivayette ise “Nâfi’ye gündüz nafilelerinin nasıl kılınacağını sordum ‘Ben dört rek’at olarak kılıyorum’ diye cevap vermiştir...” Yine diğer bir rivayette ise İbn Avn, Nâfi’ye İbn Ömer’in veresiye mal aldığı söylenince kızdığını ve ona verdiği cevabı rivayet etmiştir.³²¹ İlgili rivayetler İbn Avn’ın Nâfi’nin kimi zaman yanında bulunduğunu ve onunla beraber iken bazı olaylara tanık olduğunu gösterir. Ayrıca İbn Avn’ın Nâfi’nin telaffuzunun bozuk olduğunu söylemesi de³²² hocasının üslup ve konuşma tarzına aşına olduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan İbn Avn’ın bazı fıkhi meseleler hakkında görüşünü sormak için Nâfi’ye mektup yazdığı da görülmektedir. Örneğin İbn Avn “İhramlı kişi tedavi olabilir mi diye sormak için Nâfi’ye mektup yazdım. ‘Evet, kokusuz ilaçlar olabilir’ cevabını

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 334; Kahraman, *Âmir eş-Şa‘bî*, s. 153.

³²⁰ Hayatı ve hadisçiliği hakkında bilgi için bk. Hatiboğlu, İbrahim, “Nâfi”, *DİA*, XXXII, 286-7. İslamî ilimlerdeki birikimi ve yetkinliği için ayrıca bk. Gördük, Yunus Emre, “Mevâlî Tabîilerin Fikhî Ayetlere Yaklaşımı” -Nâfi Örneği- s. 245-250.

³²¹ Sırasıyla bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 179 (5613); IV, 447 (6701); XI, 717 (23864).

³²² İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, II, 215.

vermiştir. Diğer bir rivayette ise İbn Avn ‘Nâfi’ye sütkardeşini köle olarak satmanın hükmünü sormak için mektup yazdım. O, ‘bunda bir mahzur yoktur’ yanıtını verdi.’³²³ Mevcut bilgiler dikkate alındığında İbn Avn’ın Nâfi ile bazen bir araya geldiği, yanında bulunduğu sıralarda kendisinden istifade ettiği ve onunla birlikte olmadığı zamanlarda ise kendisine mektup yazıp görüşlerini öğrendiği görülmektedir. Bu durum İbn Avn’ın Nâfi’nin görüşlerine oldukça değer verdiğini göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

Ayrıca bazı muhaddislerin bu konudaki görüşleri de İbn Avn ile Nâfi arasındaki hoca-talebe ilişkisinin mahiyeti hakkında yol göstericidir. Nitekim Ali b. el-Medîni, yakınlık-uzaklık ilişkisine göre Nâfi’nin öğrencilerini dokuz tabakada değerlendirmiş ve ikinci tabakanın ilk sırasında İbn Avn’ı zikretmiştir.³²⁴ Yine Nesâî (ö. 303/915) Nâfi’nin en sağlam talebeleri arasında belirttiği 11 kişilik listede İbn Avn’a beşinci sırada yer vermiştir.³²⁵ İlgili değerlendirmeler kendisinin hatırı sayılacak kadar Nâfi’yle beraber bulunduğunu göstermesi ve ikili arasındaki sıkı ilişkiyi belirtmesi açısından dikkate değerdir.

İbn Avn’ın Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de Nâfi’den 205, mezkûr üç kaynaktaki ise 37 rivayeti bulunmaktadır. İbn Avn’ın fazla rivayette bulunduğu hocası Nâfi’nin görüşlerine ayrı bir değer verdiği, ayrıca isnâd ile ricâl verilerinin birbirini desteklediği anlaşılmaktadır.

b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir³²⁶

Hiz. Ebû Bekir’in (ö. 13/634) torunu olan, ayrıca Medine’nin yedi büyük fakihinden biri sayılan Kasım b. Muhammed (ö. 107/725) İbn Avn’ın kendisine değer verdiği önemli hocalarından biridir. Nitekim İbn Avn’ın Hicaz Bölgesinde Kâsım gibi birisiyle karşılaşmadığını belirtmesi³²⁷ ve gözlerinin onun gibisini görmediğini söylemesi³²⁸, kendisini ayrı bir yerde konumlandığını gösterir. Bununla birlikte İbn Avn’ın Kâsım’la birlikte olduğuna ve kendisiyle ilgili tasvirlerde bulunduğuna dair kaynaklarda bilgilere yer verilir. Söz gelimi İbn Avn’ın Kâsım’ın halkasına gittiği ve

³²³ Sırasıyla bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 85 (13090); X, 569 (20727). Buna benzer başka bir örnek için bk. (İbn Asakîr, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 365).

³²⁴ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 474.

³²⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LXI, 434.

³²⁶ Hakkında bilgi için bk. Kallek, Cengiz, ‘‘Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir’’, *DİA*, XXIV, 545.

³²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XVIII, 108.

³²⁸ Zehebî, *Tezkire*, I, 78.

meclisinde yaşanan bazı olaylara tanıklık ettiği görülmektedir. Nitekim İbn Avn şöyle demiştir:

Rebiâ b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/753) Kâsım b. Muhammed'in yanında oturuyordu. Rebiâ'yı tanımayan kimse kendisini meclisin asıl sahibi sanıyordu. Çünkü konuşmasıyla meclisin asıl sahibi olan [Kasım b. Muhammed'den] daha fazla öne çıkıyordu.³²⁹

Ayrıca İbn Avn'ın Kâsım'ın halkasında takındığı kimi tavırlara da dikkat çektiği görülmektedir. Nitekim İbn Avn "Kasım bir şey dediği vakit, bu benim görüşüm budur, ancak bunun kesin doğru olduğunu söyleyemem derdi" demiştir.³³⁰ Yine bu çerçevede İbn Avn, Kâsım b. Muhammed'e bir şey sorulduğunda "Bu konuda bana danışma, ben bir şey bilmiyorum" dediğini nakletmiştir.³³¹ Bunun yanında İbn Avn hocasıyla aralarında geçen diyalogu şöyle anlatır:

Medine'ye geldim. Yatsı namazının rekatlarından birine yetiştim. Kendim için nasıl yapacağım şimdi diye söyleniyordum. Ardından bu durumu Kâsım'a anlattım. O, 'Dört rekât olarak kılsaydın Allah'ın sana azap edeceğinden mi korkacaktın?' dedi.³³²

Bu rivayet "Seferi olan kişi mukim olana uyduğunda nasıl davranacaktır" bab başlığı altında nakledilmiştir. Yani İbn Avn seferi olarak geldiği Medine'de iki mi yoksa dört rekat mı kılacağından emin olamadığı için tereddüdünü Kâsım'a açmış ve sorusuna cevap aramıştır. Tüm bu bilgiler İbn Avn'ın Kâsım'ın meclisine gidip gelerek kendisini iyi gözlemlediğini ve bu süre zarfında ondan istifade ettiğini gösterir.

Bunun dışında İbn Avn'ın, Kâsım'ın hadisleri olduğu gibi rivayet ettiğini belirtmesi³³³, hadisleri yazmadığını söylemesi³³⁴, Mekke'deki evine gittiğini ifade

³²⁹ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, II, 286; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, III, 3.

³³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 186. Olayı aktaran râvinin İbn Avn b. el-Kâsım olduğu belirtilmişse de hem böyle bir râvinin tespit edilememesi hem de rivayeti nakleden kişinin İbn Avn el-Ertabân'ın talebesi Ravh b. Ubâde olması, rivayeti nakleden mezkûr kişinin İbn Avn el-Ertabân olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen İbn Avn'ın hocasından bahsettiği ilgili kısımda kendisi ile Kâsım'ın ismi yanlışlıkla bitleştirilmiş ve bu durum yeni bir adın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.

³³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 187.

³³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 296 [3876]). Aralarında geçen diğer diyalog ve soru-cevap örnekleri için ayrıca bk. (Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, II, 66 [2512]; IV, 490 [8588]; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 118 [13239]).

³³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 186.

³³⁴ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 287.

etmesi³³⁵, Kâsım'ın yaptığı bazı fiileri hocası İbn Sîrîn'e tasvir etmesi³³⁶ ve kendisinin kılık kıyafeti hakkında bilgi vermesi³³⁷ aralarındaki sıkı irtibatı gösteren diğer karinelere örnek gösterilebilir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn adlı dijital hadis veri programında İbn Avn'ın Kâsım'dan 62, *el-Musannef*'ler ve *el-Müsned*'de ise 12 rivayeti tespit edilmiştir. İbn Avn'ın çok yakın ilişki içinde olduğu anlaşılan Kâsım'dan az hadis naklettiği, bundan dolayı da isnâd ve ricâl verilerinin birbirleriyle uyuşmadığı söylenebilir. İbn Avn'ın ondan diğer hocalarına nazaran az rivayet nakletmesinde Kâsım'ın genel olarak kendisinin çok fazla rivayette bulunmamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Zira Ali b. Medîni, Kasım'ın 200 hadis rivayet ettiğini belirtmiş, İmam Mâlik ise bu sayının 100'ü bile bulmayacağını söylemiştir.³³⁸ Hadis sayımının muhtelif metotlarla yapılması bu farklılığın oluşmasında etkilidir. Ancak kaynaklarda Kasım'ın rivayetlerinin taranması sonucunda bu sayıların altında bir rakamın tespit edilebileceği de tahmin edilebilir. Nitekim kaynaklarda İbn Avn'ın 4000'den fazla hadis aktardığı belirtilmişse de³³⁹ İbn Avn'ın Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de mükerrerleriyle birlikte 1722 rivayeti olduğu görülmektedir. Bunun için aynı durumun Kâsım için de geçerli olması kuvvetle muhtemeldir. Yani İbn Avn'da olduğu gibi Kâsım'ın da rivayetleri kaynaklardan tarandığında yukarıda belirtilen sayıdan daha az bir rakam çıkması bu anlamda öngörülebilir. Ayrıca Kâsım'ın az hadis aktarmasında daha fazla fikhî yönüyle öne çıkmasının ve hadis rivayet ederken lafızlara bağlı kalmasının önemli bir rol oynadığı da ileri sürülebilir. Bu sebeple Kasım rivayet ettiği hadis sayının azlığı dikkate alındığında İbn Avn'ın ondan 62 hadis nakletmesi makul karşılanabilir.

c. Umeyr b. İshak

Ebû Muhammed künyesi ile tanınan Umeyr (ö. ?), Medineli olup Amr b. el-As (ö. 43/664), Hasan b. Ali (ö. 49/669), Ebû Hüreyre (ö. 58/678) gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de sadece İbn Avn hadis nakletmiştir.³⁴⁰ Hadis rivayetinde

³³⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXI, 197.

³³⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 210 (11342-11343).

³³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XII, 462 (25182).

³³⁸ Kallek, "Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, XXIV, 545.

³³⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 338; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 463.

³⁴⁰ İbn Ebî Hatîm, *el-Cerh*, VI, 375.

başkaları tarafından sika olduğu belirtilmişse de Yahya b. Maîn onu zayıf addetmiştir.³⁴¹ Ancak İbn Maîn'in onu sika kabul ettiği³⁴² ve hadislerinin yazılabileceğini³⁴³ söylediği de nakledilir. Kendisi hakkında bu tarz bir ihtilafın olmasında hadis ilminde meçhul kabul edilmesi³⁴⁴ ve az rivayette bulunması³⁴⁵ etkili olmuş gibidir. Zira yalnızca kendisinden İbn Avn'ın hadis nakletmiş olması kimilerince meçhul sayılmasına ve güvenilirliğinin tartışılmasına neden olmuştur. Fakat Ahmed b. Hanbel, Umeyr'den sadece İbn Avn'ın hadis rivayetinde bulunmasını kendisinin güvenilirliği ve meçhullüğün kalkması için yeterli görmüştür.³⁴⁶ Ayrıca Nesâî³⁴⁷ ve İbn Hacer³⁴⁸ onu makbul addetmiş, Buhârî de *el-Edebü'l-müfred*'inde rivayetlerine yer vermiştir.³⁴⁹

Umeyr'in hayatı ve ilmî kişiliği hakkında kaynaklarda oldukça kısıtlı bilgiler yer alır. Dolayısıyla İbn Avn'ın kendisiyle birebir ilişkisine dair kayıt ve tasvirleri de yok denecek kadar azdır. Nitekim İbn Avn'ın kendisi hakkında bir tasviri dışında başka bir irtibatına rastlanmamaktadır. İlgili rivayete göre İbn Avn, "Umeyr b. İshak bana hadis rivayet etmek istediğinde beni [yaş olarak] küçük görürdü" demiştir.³⁵⁰ Mezkûr nakle göre İbn Avn'ın küçük yaşlarda iken kendisinden hadis aldığı görülmektedir. Zira daha öncesinde İbn Avn'ın 15 yaşındayken Kûfe'ye gidip İmrân b. el-Hayyât'tan (ö. ?) Zeyd b. Vehb'in (ö. 83/702-3) hadislerini işittiği belirtilmişti. Yani İbn Avn'ın bu yaşlarda -hatta Umeyr'in onu küçük görmesinden hareketle- 15 yaşından daha küçük bir yaşta iken kendisiyle beraber olduğu düşünülebilir.

İbn Avn'ın onunla nerede buluştuğu net değilse de kendisinin Medinelî olmasından hareketle orada buluştukları ileri sürülebilir. Bununla birlikte İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) Umeyr'e "el-Basrî" nisbesini verir.³⁵¹ Bu sebeple İbn Avn'ın küçük yaşlarda kendi memleketi olan Basra'da hocası Umeyr'le görüşmesi de muhtemeldir.

³⁴¹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 96.

³⁴² Yahya b. Maîn, *Târîh* (Dârimî), s. 162.

³⁴³ Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh* (Dûrî), IV, 250.

³⁴⁴ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, s. 148.

³⁴⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 69.

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 110.

³⁴⁷ Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, III, 296.

³⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 431.

³⁴⁹ Aynî, *Meğani'l-Ahyâr*, II, 417.

³⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 497.

³⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 234.

Umeyr'in özellikle kaynaklarda Medine'de yaşayıp vefat eden Ebû Hüreyre ve Hasan b. Ali'den nakilde bulunması, kendisinin Medine'de doğup hayatının büyük çoğunluğunu burada geçirdiğini, hayatının son dönemlerinde de Basra'ya gelip burada vefat ettiğini düşündürmektedir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de İbn Avn'ın Umeyr'den 46, Abdürrezzâk es-San'ânî'nin ve İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'leri ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ise 18 rivayeti tespit edilmiştir. İbn Avn'ın hem küçük yaşta görüşmesi sebebiyle kendisiyle çok fazla ilişkisinin olmadığı hem de ondan az hadis aktardığı görülmektedir. Bu durumda İbn Avn'ın yakın hocaları içinde Umeyr'i kabul etmenin doğru olmayacağı ileri sürülebilir. Ancak hem Umeyr'in rivayetlerinin İbn Avn aracılığıyla biliniyor olması hem de sadece kendisinin ondan rivayette bulunması, Umeyr'in tek öğrencisinin İbn Avn olduğunu gösterir. Bundan dolayı onunla birebir irtibatı ve rivayet sayısı az olsa da Umeyr, İbn Avn'ın yakın hocalarından biri olarak değerlendirilebilir.

4. Şam

Recâ b. Hayve el-Kindî

Birçok sahâbîyi görme ve onlardan hadis işitme imkanı bulan Reça b. Hayve'nin (ö. 112/730-31) aslen Filistinli olup³⁵² Ürdün'e yerleştiği³⁵³ nakledilir. Muaz b. Cebel (ö. 17/638), Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652), Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) gibi sahabîlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Mekhûl (ö. 112/730), Zührî (ö. 124/732), Katâde (ö. 117/735), Humeyd e-Tavîl (ö. 143/760) ve İbn Avn gibi âlimler hadis nakletmişlerdir.³⁵⁴ Birçok muhaddis kendisini sika kabul etmiş, Şam ehlinin önderi kabul edilerek mezkûr bölgede örnek bir âlim olarak gösterilmiştir.³⁵⁵

İbn Avn'ın Recâ ile Şam'da görüştüğü ve kendisinden istifade ettiği görülmektedir. Nitekim Şam'da Recâ'ya denk başka birisiyle karşılaşmadığını ifade etmesi,³⁵⁶ İbn Avn'ın daha ziyade kendisiyle Şam'da buluştuğuna işaret etmektedir.

³⁵² Zehebî, *Siyer*, IV, 557.

³⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 457.

³⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, IV, 557.

³⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 558.

³⁵⁶ Fesevî, *el-Ma'rifê*, II, 368; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XVIII, 107.

Bunun yanında İbn Avn'ın Şam'da gerçekleşen bir savaşa katıldığını belirtmesi³⁵⁷ ve Şâm sokaklarında yürürken Recâ ile diyaloga girmesi³⁵⁸, bazen Şam'a gittiğini ve burada özellikle kendisinden ilim öğrendiğini gösterir. Ayrıca İbn Avn'a kimi beğendiğinin sorulması üzerine Recâ diye cevap vermesi³⁵⁹, Recâ'nın hadisleri olduğu gibi naklettiğini belirtmesi³⁶⁰, düşmanla karşılaştığı esnada okuduğu duadan bahsetmesi³⁶¹, rey ile fetva vermediği için kendisini takdir etmesi³⁶² ve kendisine soru sorması³⁶³ aralarındaki irtibatı gösteren diğer delillerdir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de İbn Avn'ın Recâ'dan 23, mezkûr üç kaynaktan ise dokuz rivayeti tespit edilmiştir. Aralarındaki yakın irtibata rağmen ondan az sayıda hadis naklettiği ve bu sebeple isnâd ile ricâl verilerinin birbirleriyle uyum arz etmediği görülmektedir. Bunun muhtemel sebepleri arasında Recâ'nın az hadis aktarmasının etkili olduğu söylenebilir. Zira İbn Avn, Recâ'nın da hadis rivayet ederken lafızlara bağlı kaldığını ve rivayet konusunda titiz davrandığını belirtmiştir. İbn Avn'ın bizzat Kâsım'da olduğu gibi Recâ'nın da hadisleri lafzen naklettiğini ifade etmesi³⁶⁴ ve ikisiyle yakın ilişki içerisinde olmasına rağmen iki âlimden de az hadis nakletmesi tesadüf olmasa gerektir. Çünkü Kasım'da olduğu gibi Recâ'nın da hadis rivayet ederken dikkatli davranması onun hadis nakledeken daha ihtiyatlı davranacağını düşündürmektedir. Bunun yanında İbn Avn'ın İbn Sîrîn hariç diğer yakın hocalarının aksine bu iki âlimi özellikle övmesi ve Hicâz'da Kâsım b. Muhammed, Şam'da ise Recâ b. Hayve gibisini görmediğini belirtmesi³⁶⁵, onların hadis nakledekenki titiz yapısının bir gereği olarak bunları söylemiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim İbn Avn'ın da bu konularda titiz davranması ve bunun sonucunda bizzat kendisinin lafızlara bağlı kalarak hadis aktarması, ayrıca hadisleri yazmayıp daha ziyade ezbere dayanması onlarla bazı yönlerden benzeştiğini gösterir. Kasım b. Muhammed'in de hadis

³⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266.

³⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 24.

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 498; Ebu Nuaym, *Hilye*, V, 170.

³⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 457; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 334.

³⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XII, 227.

³⁶² Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 548; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XVIII, 107.

³⁶³ Ebû Zür'a, *Târih*, s. 343.

³⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 457; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 334.

³⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IX, 155.

yazmadığı belirtilmekle birlikte³⁶⁶ bu konuda Recâ'nın tavrıyla ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Bunun için Recâ'nın genel olarak az hadis nakledebileceği ihtimaline binaen İbn Avn'ın da ondan cüzî miktarda rivayet aktardığı iddia edilebilir.

5. Değerlendirme

Sonuç olarak İbn Avn'ın yakın iletişim ve etkileşim hâlinde olduğu sekiz hocasının bulunduğu görülmektedir. Hatta bunlar içerisinde Umeyr b. İshak'tan küçükken hadis alıp kendisine talebelik yaptığı dikkate alındığında, ilim anlayışını etkileyen ve şekillendiren âlimlerin sayısını yedi olarak kabul etmek daha uygun gözükmektedir. Bunlar içerisinde de İbn Sîrîn'in en yakın hocası olduğunu söylenebilir. Zira hem onunla olan birebir ilişkisinin fazlalığı hem de rivayet sayısının 800 gibi yüksek bir rakam olması bunu teyit etmektedir.

En yakın hocalarının Mekke, Medine, Kûfe ve Şam gibi bölgelerde bulunması, daha önce -ilmî yolculukları bölümünde- belirtildiği gibi seyahatlerini de ilmî amaçla yaptığını gösterir. Öte yandan kendisinin İbn Sîrîn'den 800 rivayette bulunmasına rağmen ikinci sırada yer alan Nâfi' den 200, diğer hocalarından da bu sayının aşağısında nakilde bulunması ve arada bir hayli fark olması dikkat çekicidir. Muhtemelen bunda -ileride geleceği üzere- kendisinin kitâbete ve manen rivayete olan menfi bakış açısının etkisi görülmektedir. Özellikle Kâsım ve Recâ gibi âlimlerle yakın ilişki kurmasına rağmen, onlardan sırasıyla 62 ve 23 rivayette bulunmasında hadisleri naklederken ki temkinli yapısının ve hadislerin tespitinde yazıdan çok hafızaya önem vermesinin etkili olduğu düşünülmektedir.³⁶⁷ Bunun yanında İbn Avn'ın İbn Sîrîn'den fazlaca hadis nakledip diğer yakın hocalarından az rivayet nakletmesinde İbn Avn'ın İbn Sîrîn'i otorite kabul etmesi ve onunla yakın mülazemeti de önemli bir etken olarak gözükmektedir. Zira İbn Avn nerdeyse her konuda onu takip ve taklit etmiş,³⁶⁸ bu sebeple kendisinden hayli istifade etmiştir. Doğal olarak bu durum diğer hocalarından az rivayette bulunmasına da etki etmiştir.

İbn Avn'ın, Basra'da İbn Sîrîn'den 800, Hasan el-Basrî'den 92, Kûfe'de İbrâhim en-Nehâî'den 118, Şa'bî'den ise 102, Medine'de Nâfi'den 200, Umeyr b. İshâk'tan 46, Kasım b. Muhammed'den ise 62, Şam bölgesinde Recâ b. Hayve'den 23 hadis rivayet

³⁶⁶ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 287.

³⁶⁷ Diğer muhtemel sebepler ilgili âlimlerin biyografilerinde zikredilmiştir.

³⁶⁸ Muhammed b. Sîrîn'in biyografisinde bu hususlardan bazılarına değinilmiştir. Hadis konusundaki takip ve benzerliklerine İkinci Bölümde temas edilecektir.

ettiği tespit edilmiştir. İlgili veriler aşağıdaki tabloda daha düzenli bir şekilde verilmiştir:

İbn Avn'ın Hocaları	Hadis Aldığı Bölgeler	Naklettiği Hadis Sayısı
İbn Sîrîn	Basra	800
Hasan el-Basrî	Basra	92
İbrâhim en-Nehâî	Kûfe	118
Şa'bi	Kûfe	102
Nâfi'	Medine	200
Umeyr b. İshâk	Medine	46
Kasım b. Muhammed	Medine	62
Recâ b. Hayve	Şam	23

Tablo 1: İbn Avn'ın Yakın Hocaları, Onlardan Hadis Aldığı Bölgeler ve Naklettiği Hadis Sayısı

İbn Avn'ın en yakın hocaları esas alındığında, kendisinin bilgi akışını Basra'dan toplam 892, Kûfe'den 220, Medine'den 308, Şam'dan ise 23 rivayetle elde ettiği görülmektedir. Görüldüğü gibi bilgi kaynağının en fazlasını doğduğu ve yetiştiği şehir olan Basra'dan elde etmiştir. Burada İbn Sîrîn'den yaptığı rivayet sayısı Hasan el-Basrî de dahil diğer yakın hocalarının naklettiği hadislerin toplamından yüksektir. Bu durum İbn Sîrîn'in kendisi üzerindeki etkisini göstermenin yanında öteki hocalarından neden daha az hadis naklettiğini gösterir niteliktedir. Dolayısıyla İbn Avn'ın diğer bölgelerdeki hocalarla sıkı irtibatla olmasına rağmen mevcut bölgelerdeki rivayet akışının az olmasında, bilgi ve rivayet birikimini İbn Sîrîn'den alması ve diğer hocalarına bu konuda ihtiyaç duymaması etkilidir. Nitekim İbn Avn'ın Medineli iki hocası Nâfi' ve Kasım'la güçlü bir ilişkisi bulunmakla birlikte, onlardan çok fazla hadis nakletmemesinde İbn Sîrîn'in kilit rol oynadığı söylenebilir. Zira İbn Sîrîn rivayet bilgisinin çoğunu Medine'den elde etmiştir.³⁶⁹ Bu yüzden İbn Avn Medine'nin bilgi birikimini İbn Sîrîn'den alması nedeniyle diğer hocalarının rivayetlerine ihtiyaç duymamış olabilir. Öte yandan bu bilgiler dikkate alındığında İbn Avn'ın Basra'dan

³⁶⁹ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 62.

sonra en fazla rivayet akışının olduğu ikinci şehir Medine, üçüncüsü Kûfe, dördüncüsünün ise Şam olduğu görülmektedir.

Bunun dışında İbn Avn'ın, bulunduğu başka âlimlerden hadis naklettiği ayrıca belirtilmelidir. Ancak kaynaklarda hem onlarla soru-cevap, diyalog ve gündelik hayata ilişkin irtibata dair yeterli bilgilerin olmaması hem de kendilerinden az nakilde bulunmaları sebebiyle İbn Avn'ın hocaları arasında zikredilmemiştir. Mücâhid b. Cebr'den (ö. 103/721) 36, Enes b. Sîrîn'den (ö. 118/736-37) 21, Hafsâ bnt. Sîrîn'den (ö. ?) 16, Hişâm b. Zeyd'den (ö. 101/719-20) 8, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve (ö. 106/725) Mekhûl'den (ö. 112/730) beşer rivayeti tespit edilmiştir.

İbn Avn'ın Rivayette Bulunduğu Bazı Âlimler	Naklettiği Hadis Sayısı
Mücâhid b. Cebr	36
Enes b. Sîrîn	21
Hafsâ bnt. Sîrîn	16
Hişâm b. Zeyd	8
Mekhûl	5
Sâlim b. Abdullah b. Ömer	5

Tablo 2: İbn Avn'ın Rivayette Bulunduğu Bazı Âlimler ve Rivayet Sayıları

Yukarıda İbn Avn'ın Mücâhid'den yaptığı rivayet sayısı Recâ b. Hayve'den fazla olsa da daha önce belirtildiği gibi İbn Avn'ın mezkûr âlimle ve yukarıda rivayette bulunduğu diğer muhaddislerle ilgili birebir ilişkisinin ve tasvirlerinin bazılarında hiç olmaması, Mücâhid'in ve diğerlerinin İbn Avn'ın hocaları arasında zikredilmemesinde etkili olmuştur.

C. Bilgisinin İntikali

Bu bölümde İbn Avn'ın ilmî birikiminin kimler tarafından daha sonraki kuşaklara aktarıldığının tespitine odaklanılmıştır. Bunun için öncelikle İbn Avn'ın hadis aktardığı halkası ele alınmış, bu halkanın nasıl bir niteliğe sahip olduğu tayin edilmeye

çalışılarak, bu sayede kendisinin ders yaptığı yer hakkında bilgi edinilmesi planlanmıştır.

1. Hadis Halkası

İbn Avn'ın halkasının varlığını ve mahiyetini incelemeden önce, onun hadisleri ne zaman aktarmaya başladığının tespitini yapmak gereklidir. Zira bu durum halkasını ne zaman oluşturduğunu veya hangi zaman aralığında ders faaliyetlerini yoğunlaştırdığını tespit etmeye yardımcı olacağından, öncelikle bu hususun netleştirilmesi hedeflenmiştir. Ardından İbn Avn'ın ne kadar hadis naklettiğinin belirtilmesine gayret gösterilerek, halkanın hadis rivayetindeki işlevine dikkat çekilecektir.

İbn Avn'ın Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) ve Yunus b. Ubeyd (ö. 139/756) vefat ettikten sonra düzenli bir şekilde hadis aktarmaya başladığı zikredilir. Nitekim kendisinin Eyyûb ölene dek hadis nakletmediği, Eyyûb'un vefatından sonra ise beş-altı hadis rivayet ettiği, Yunus b. Ubeyd vefat edene kadar da bu tavrını sürdürerek onun ölümünden sonra çokça hadis naklettiği belirtilir.³⁷⁰ Bu sebeple kendisinin ilgili iki âlim hayattayken çok az rivayette bulunduğu söylenebilir. Onun bu tutumunda Eyyûb ve Yunus'un ilmüne olan hürmeti etkilidir. Özellikle hadis konusunda İbn Avn'ın Eyyûb'e değer verdiği ve onun rivayetlerini kendi nakillerine tercih ettiği görülmektedir. Örneğin Eyyûb'un en yakın öğrencilerinden olan Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), "İbn Avn hadis naklederdi. Ben ona kendi hadisinin hilafına Eyyûb'den hadis aktardığımda, kendi rivayetini terk ederdi. 'Ben, sen kendi hadisini duymuş değil misin deyince?' 'Eyyûb, Muhammed [b. Sîrîn'in] hadislerini aramızda en iyi bilenimiz' dediğini" rivayet etmiştir.³⁷¹ Yine İbn Avn'ın "Eyyûb size yeter! O benden daha iyi bilir" demesi³⁷² ve İbn Avn ile Yunus bir konu hakkında tartıştıklarında ikisinin Eyyûb'un yanına gelmeleri ve onun ilgili meselede söylediğini kabullenmeleri³⁷³ de Eyyûb'un aralarında ilmî merci olduğunu gösterir. Bunun yanında Eyyûb'un İbn Sîrîn'in hadislerini en iyi bilmesi ve onun vefatından sonra da halkanın başına geçmesi,³⁷⁴ İbn Avn'ın kendisi hayattayken hadis nakletmeyişinin bir diğer nedenidir.

³⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 337; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 397-8.

³⁷¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 409; Tirmizî, "Menâkıb", 75.

³⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 61; İbn Receb, *Şerhü İlel*, I, 169.

³⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 180.

³⁷⁴ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 65-6.

Bununla birlikte İbn Avn'ın Yunus hayattayken rivayette bulunmamasının asıl sebebinin belirlemek zor görünmektedir. Bu durum ilmî saygıya hamledilse bile, İbn Avn'ın kendisinin ilmî seviyesine duyduğu hürmete dair bilgiler Eyyûb'deki kadar açık ve net değildir. Çünkü Yunus, Hasan el-Basrî'nin en yakın öğrencilerindendir ve anlaşıldığı kadarıyla da hadis bilgisini farklı bölge ve hocalardan almaktan öte daha çok Hasan'dan elde etmiştir.³⁷⁵ Nitekim Ahmed b. Hanbel, Hasan'ın talebeleri arasında "Yunus'a denk kimse yoktur"³⁷⁶ demiş, Ali b. el-Medîni'de Hasan'ın rivayetlerinde Yunus'u İbn Avn'a tercih etmiştir.³⁷⁷ İbn Avn ise hem İbn Sîrîn'in en yakın talebelerinden biri hem de farklı beldelerde birçok hocadan ilim elde etmiş biridir. Bu yönüyle İbn Sîrîn'in hadislerini daha iyi bilme ve muhtelif bölgelerden hadis elde etmesiyle temayüz etmektedir. Bu sebeple İbn Avn'ın Yunus'u neye dayanarak onu kendisine tercih ettiği belirsizdir. Ancak Dârekutnî, İbn Sîrîn'in en sağlam dört talebesi içinde Yunus'u da zikretmiştir.³⁷⁸ Dolayısıyla Hasan'ın rivayetlerinin yanı sıra İbn Sîrîn'in nakillerini iyi bilme ve rivayet etme çerçevesinde Yunus ile İbn Avn'ın aralarında ortak bir payda olduğu söylenebilir. Bir ihtimal olarak Yunus'un hem Hasan'ın hadislerini çok iyi bilmesi hem de İbn Sîrîn'in rivayetlerini bir dereceye kadar iyi öğrenmesi, İbn Avn'ın onu kendisine tercih etmiş olmasına ve Yunus ölene dek ondan düzenli bir şekilde rivayette bulunmamasına neden olmuş gibidir. Ayrıca Yunus'un yaş olarak kendisinden büyük olması da İbn Avn'ın böyle bir tavır takınmasında etkili olmuş olabilir. Nitekim sahâbîler döneminde de küçük sahâbîlerin büyük sahâbîler varken rivayette bulunmaktan çekindikleri ve onlara olan saygıları nedeniyle hadis nakletmekten uzak durdukları da belirtilir.³⁷⁹ Bundan dolayı ilgili anlayışın daha sonraki kuşak olan tâbiûn nesline intikal etmesi ve böyle bir düşünce tarzının teessüs etmesine imkan vermesi mümkün görünmektedir.

İbn Avn'ın Yunus b. Ubeyd vefat ettikten sonra düzenli bir şekilde hadis naklettiği belirtilmişti. Bunun için kendisinin 139 yılından 151 yılına kadar sistemli bir şekilde rivayette bulunduğu düşünülebilir. Dolayısıyla burada cevaplanması gereken diğer bir soru İbn Avn'ın bu zaman aralığı içinde ne kadar hadis naklettiğidir. Bu konuyla ilgili olarak Nadr b. Şümeyl (ö. 204/820) şöyle demiştir:

³⁷⁵ Maden, *Ehl-i Hadis Halkaları*, s. 89.

³⁷⁶ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 497.

³⁷⁷ Ali b. Medîni, *el-İlel*, s. 64.

³⁷⁸ İbn Receb, *Şerhü İlel*, II, 499.

³⁷⁹ Kuzudîşli, *Hadis Rivayetinde Bağlam*, s. 87.

İbn Avn'ın yakın bir arkadaşı vardı. Ona 'İbn Avn'ın hadislerinin 1000'e ulaşmış ulaşmadığı sorulunca' o, 'Daha fazla' dedi. '2000 mi?' diye sorulunca, 'Daha fazla' dedi. '4000 mi?' diye sorulunca, 'Daha fazla' dedi, '6000 mi?' diye sorulunca, adam sustu.³⁸⁰

Bu rivayette adamın susmasından yola çıkarak İbn Avn'ın 4000'den fazla 6000'den az hadis rivayet ettiği söylenebilir. Bunun yanında bu ifade kesretten kinaye olup İbn Avn'ın çok fazla nakilde bulunduğuna işaret etmek içinde söylenmiş de olabilir. İbn Avn'ın fazla hadis aktardığına işaret eden diğer bir rivayette ise Yahya b. Maîn "Cârûd el-Basrî [ö. 202/817-18] aracılığıyla Muhammed b. Ebû Adî'ye gittik. Muhammed de bize İbn Avn, Eş'as (ö. ?) ve Dâvud'un (ö. ?) rivayetlerini nakletti. [Muhammed'in] Eş'as'tan naklettiği rivayet sayısı 1000'den fazla, İbn Avn'dan rivayet ettiği sayı 1000'den biraz fazla, Dâvud'dan naklettiği ise 100 civarındaydı" demiştir.³⁸¹ Bu rivayette İbn Avn'ın en yakın öğrencilerinden biri olan Muhammed'in İbn Avn'dan 1000 gibi yüksek miktarda hadis nakletmesi, İbn Avn'ın kendisine çok fazla hadis rivayet ettiğini gösterir. Esasen bu bilgi genel olarak onun oldukça çok nakilde bulunduğu da işaret etmektedir. Bu bilgiden hareketle de yukarıda rivayet edilen 4000 ile 6000 arasında hadis naklettiğini dair bilgiyi kesretten kinayeye hamletmek yerine hakikat olarak görmek daha uygun gözükmektedir. Yine bu bağlamda başka bir rivayette ise İbn Avn'ın da içinde olduğu bir grup hakkında "3000'e yakın hadisi nakledilen Eyyûb, onlar arasında en fazla hadise sahipti. Onlar içinde en az hadise ise Yunus b. Ubeyd sahipti" denilmiştir.³⁸² Bu nakle göre İbn Avn'ın üç kişilik grup içinde Eyyûb'dan az Yunus'tan fazla rivayette bulunduğu görülmektedir.

Yukarıdaki üç rivayetten İbn Avn'ın kaç hadis naklettiğini net bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Zira kaynaklarda hem farklı rakamların verilmesi hem de hadislerin farklı metotlarla sayılmasından hareketle verilen rivayet sayılarıyla ne kastedildiğinin bilinmemesi, bu belirsizliğin oluşmasında etkilidir. Bundan dolayı doğrudan bir sayı vermek yerine kendisinin çok miktarda hadis naklettiğini söylemek daha doğru olsa gerektir. Nitekim Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn isimli dijital hadis programında İbn Avn'ın 1722 rivayetinin olduğu görülmektedir. İbn Avn'ın aktardığı rivayet sayısının 1000'in üzerinde olması onun müksirûn râvi profili çizdiğini

³⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 338; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 463.

³⁸¹ İbn Maîn, *Suâlât* (İbnü'l-Cüneyd), s. 377.

³⁸² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 337; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 398.

göstermektedir.³⁸³ Ayrıca sadece İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'inde yapılan tarama sonuçlarına göre de İbn Avn'ın 659 rivayet naklettiği tespit edilmiştir. Bu tespitler hem kaynaklardaki bilgileri doğrulaması hem de çok rivayette bulunduğunu göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

İbn Avn'ın hicri 139 yılından itibaren düzenli hadis aktarmaya başladığı dikkate alındığında onun hadis halkasını bu yıl içinde veya sonrasında oluşturduğu söylenebilir. Ancak bu halkanın mahiyeti ve mescitte mi yoksa başka bir yerde mi oluşturulduğu sorusu da cevaplanması gerekir. Çünkü mescitlerin medreseler açılana kadar İslâm coğrafyasında eğitim ve öğretimin vazgeçilmez mekanları olduğu³⁸⁴ ve İslâm'ın ilk dönemlerinde ders halkalarının mescit ve camilerde yapıldığı bilinmektedir.³⁸⁵ İbn Avn'ın da kendi evinde yaptırdığı bir mescidin olduğu³⁸⁶ dikkate alındığında kendisinin öğrencileriyle burada bulunduğu ve onlara mevcut yerde hadis aktardığı düşünülebilir. Nitekim bazı bilgiler de bu hususu teyit etmektedir. Rivayete göre Muâz b. Muâz “İbn Avn'ın kapısının önünde duruyorduk. Şu'be içeriden yumruklarını sıkmış olarak çıktı. Bazılarımız onunla konuşmaya başlayınca, ‘Benimle konuşma! İbn Avn'dan 10 hadis ezberledim, unutmaktan korkuyorum!’ dediğini” rivayet etmiştir.³⁸⁷ Şu'be'nin İbn Avn'ın evinin mescidinde bahsi geçen rivayetleri aldığı anlaşılmaktadır. Zira “İbn Avn'ın kapısı” ifadesi bu olayın onun evinde gerçekleştiğine ve Şu'be'nin İbn Avn'ın evinin mescidinde hadisleri aldığına işaret eder. Ayrıca İbn Avn'ın evinin mescidinde kapısının bulunduğu belirtilmesi de bu hadisenin orada gerçekleştiğini destekler.³⁸⁸

İbn Avn'ın farklı yerlerde hadis nakledebileceği veya ders verdiği iki ayrı meclisinin olabileceği ileri sürülebilir. Hatta evindeki meclisine her bir kişinin gelip kendisinden hadis almasının zor bir durum olarak görülmesi durumunda, daha umumi bir mecliste veya mescitte ders yapmasının daha makul olabileceği de iddia edilebilir. Fakat kaynaklarda doğrudan buna işaret eden bilgiler bulunmadığı için ilgili konuda kesin ifadeler kullanmak zor görünmektedir. Bu yüzden hadis nakletme işini ve ders

³⁸³ Tatlı, Mustafa, *Tâbiûn Döneminde Hadis Rivayeti*, s. 199.

³⁸⁴ Dilek, Mehmet, “Kitapların Rivayeti Dönemi (Hicrî, VI.-XII. Asır)” *Hadis El Kitabı*, (ed. Türcan, Zişan) s. 150.

³⁸⁵ Kazıcı, Ayhan, “Tâlim ve Terbiye”, *DİA*, XXXIX, 517.

³⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 265.

³⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî*, I, 366-7.

³⁸⁸ Buhârî, “Salât”, 86.

faaliyetlerini daha ziyade evindeki mescidinde yaptığı kuvvetle muhtemeldir. Üstelik İbn Avn'ın hicrî 139 yılında yani 73 yaşında iken geç bir dönemde sistemli hadis aktarmaya başladığı hesaba katıldığında, evinde hadis nakletmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan meclisin niteliği ve niceliğiyle ilgili net bilgilere rastlanmasa da bazı nakiller bu konuda ipucu verir. Nitekim Bekir b. Hümrân (ö. ?) “Amr b. Ubeyd'in [ö. 144/761] ‘Sultan dışında kimse hırsız affedemez’ dediğini işittim. Ben de kendisine Safvân b. Ümeyye [ö. 41/661] hadisini rivayet ettim. Bunun üzerine bana, ‘Allah Resûlü’nün bu hadisi söylediğine dair yemin eder misin?’ dedi Ben de, ‘Allah Resûlü’nün bu hadisi söylemediğine dair sen yemin edebilir misin?’ dedim. Böylelikle Amr yemin etti. Ardından İbn Avn'ın yanına geldim ve olayı ona anlattım. [İbn Avn'ın] halkası büyüdüğüde, ‘Ey Bekir bu olayı insanlara anlat’ dedi.³⁸⁹ Burada önemli olan husus, İbn Avn'ın halkasının kalabalıklaştığı bir vakitte onun hadiseyi Bekir'den anlatmasını istemesidir. Ancak “halkanın büyümesi” tabiri bir çokluğu ifade etse de sayısal olarak bunun neye tekabül ettiği bilinmemekte veya büyüme kavramının halkanın fiziksel boyutuyla ilgili olması nedeniyle görecelik arz ettiği belirtilmelidir. Bu sebeple mevcut bilgiden halkanın genel yapısıyla ilgili çıkarımda bulunmak güç görünmektedir. Ancak ilgili rivayetten hareketle meclise birçok kişinin geldiği anlaşılabilir

İbn Avn'ın halkasının özelliğine işaret eden diğer bir rivayette ise İbn Uleyye (ö. 193/809) “Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760), Süleymân et-Teymî (ö. 143/761) ve İbn Avn'ın yanında [meclisinde] bir-iki kişi, Şu'be'nin yanında ise bütün insanları görürdük” demiştir.³⁹⁰ Yukarıdaki rivayetin aksine İbn Avn'ın meclisine gelen kimselerin burada sayıca çok az olduğu nakledilir. Humeyd ile Süleymân'ın 143 yılında vefat ettiği ve İbn Avn'ın da 139 yılında düzenli hadis aktarmaya başladığı dikkate alındığında, İbn Avn'ın sistemli nakilde bulunduğu ilk zamanlara ait olabilir. Zira önceki nakilde “İbn Avn'ın halkası büyüdüğü zaman” ifadesi kullanılarak halkanın kalabalığına dikkat çekilmesi ve -ileride geleceği üzere- Vekî' gibi âlimlerin hicri 148 yılı sonrasında İbn Avn'la görüşmesi, meclisin sonraki yıllarda daha fazla ilgiye mazhar olduğunu düşündürmektedir. En azından İbn Avn'ın meclisinde her gün bir-iki kişi bulunmadığını söylemek, kimi vakitte ise bu sayının üstünde kimsenin gelip gittiğini

³⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 76-7. Benzer bir rivayet için bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 101.

³⁹⁰ İbn Ebî Hatîm, *el-Cerh*, I, 176.

düşünmek daha doğru olsa gerektir. Ayrıca yukarıdaki bilgiden hareketle İbn Avn'ın halkasının, Basra'daki İbn Sîrîn ve Hasan el-Basrî halkası gibi ana bir halka olmadığını,³⁹¹ tali bir halka statüsüne sahip olduğu söylenebilir.

İbn Avn'ın halkasının mahiyetine işaret eden diğer bir rivayette ise Ebû Âsım en-Nebîl, [ö. 212/828] “Süfyân [es-Sevrî], Şu‘be, İbn Avn, Mâlik [b. Enes] [ö. 179/795] ve İbn Cüreyc'in [ö. 150/767] [halkanın] diğer öğrencilerini bırakıp içlerinden bir öğrenciyi çağırarak kendisine 400 veya daha fazla ya da daha az hadis aktardığını gördüm...” demiştir.³⁹² Bu bilgi hem dönemin nüfuzlu âlimlerinin kendi hadis halkalarını oluşturduğunu hem de bazı öğrencilerin önde gelen birçok muhaddisin halkalarına gittiğini göstermesi bakımından önemlidir. Burada mühim olan nokta ise mezkûr halka sahiplerinin tek bir öğrenciyeye fazlaca hadis aktarma konusundaki ortak gayretleridir. Esasen bu durum İbn Avn halkasının diğer halkalar gibi faaliyet gösterdiğini ve farklı öğrencilere açık olduğuna işaret etmektedir. Zira diğer öğrencilere hadis nakledilmeyip tek bir öğrenciyeye hadis rivayet edilmesi, halka sahiplerinin diğer öğrencilere rivayette bulunma konusunda temkinli yaklaştığını gösterir. Halkaya birçok öğrencinin gelmesi veya hocanın halkadaki talebelerinin durumunu çok iyi bilmesi böyle bir tutumun oluşmasına sebep olmuş olabilir. Bu yüzden İbn Avn'ın halkasının da -ileride geleceği üzere kendisinin dokuz yakın talebesinin bulunmasından hareketle ciddi bir rol ifa ettiğini, rağbet gördüğünü söylemek ve birçok kimsenin gidip geldiği bir mekan olarak kabul etmek mümkündür. Kısacası İbn Avn'ın halkasının genel işleyişi ve günlük gelen öğrenci sayısı hakkında yorum yapmak mümkün değilse de bu halkada standart bir biçimde faaliyet gösterildiğini, hadis nakledildiğini ve bazen oldukça kalabalıklaştığını söylemek mümkün görünmektedir.

2. Halkanın Yakın Üyeleri

İbn Avn'ın bilgi kaynakları kısmında olduğu gibi bu bölümde de İbn Avn'ın en yakın öğrencilerinin belirlenmesine gayret gösterilmiş ve ilmî mirasının kimler aracılığıyla başka kişi ve bölgelere ulaştığının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Ancak İbn Avn'ın yakın hocaları belirlenirken ricâl kaynaklarındaki veriler ve rivayet sayıları aktif bir şekilde kullanılırken, öğrencileri bölümünde kaynaklarda talebelerinin kendisiyle birebir ilişkisi ve onların İbn Avn'ı tasviri hakkında çok sınırlı bilgi bulunduğu için,

³⁹¹ İbn Sîrîn ve Hasan el-Basrî halkaları hakkında bilgi için bk. Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 60-112.

³⁹² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 569; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî*, I, 480. Halkası veya meclisi hakkında farklı nakiller için ayrıca bk. İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 348, 365.

daha ziyade rivayet sayıları dikkate alınmış ve bu şekilde yakın talebeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

a. İsmail b. Uleyye³⁹³

Basralı muhaddis İbn Uleyye (ö. 193/809), İbn Avn'dan en çok rivayette bulunan âlimlerdendir. Kaynaklarda İbn Uleyye'nin İbn Avn hakkındaki bazı tasvirlerine ve ilişkisine dair bilgilere yer verilir. Nitekim kendisine Basra'nın önde gelen âlimlerinin kim olduğu sorulunca o, "Eyyûb, İbn Avn, Süleyman et-Teymî'yi..." zikretmiştir.³⁹⁴ Yine İbn Uleyye "Hâlid el-Hazzâ (ö. 142/758), Muhammed b. Sîrîn'in hadislerini iyi ezberleyemezdi. Seleme b. Alkame, Muhammed b. Sîrîn'in hadislerini Hâlid'den daha iyi bellerdi. İbn Avn ise [İbn Sîrîn rivayet ettiği hadislerin] lafızlarına dikkat eder ve çoğunlukla böyle [lafzıyla] naklederdi"³⁹⁵ demiştir. Başka bir rivayette ise İbn Uleyye şöyle demiştir:

Abdülazîz b. ed-Debbâğ b. Muhtâr yanıma geldi. Bana, 'İbn Avn'la karşılaştım beni görmezden geldi, neyi var bilmiyorum' dedi. Ben de onunla beraber İbn Avn'ın yanına gittim. 'Ey Ebû Avn! Abdülazîz'e niye böyle davranıyorsun?' dedim. İbn Avn, 'İpek satıcısı Kuteybe bana onu Amr b. Ubeyd'le birlikte çarşıda gördüğünü söyledi'...³⁹⁶

Mevcut bilgiler İbn Avn ile İbn Uleyye arasındaki yakın irtibata işaret etmesi açısından önemlidir. Ayrıca İbn Uleyye'nin İbn Avn'dan 400 hadis işitmesi,³⁹⁷ halkasını tasvir etmesi,³⁹⁸ doğum³⁹⁹ ve ölüm tarihi⁴⁰⁰ hakkında bilgi vermesi, ayrıca kendisinin yaptığı bir duadan bahsetmesi⁴⁰¹ aralarındaki ilişkiye dair diğer ek veriler olarak değerlendirilebilir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn adlı dijital hadis veri tabanında İbn Uleyye'nin İbn Avn'dan 191, *el-Musannef*'ler ve *el-Müsned*'de 126 rivayeti tespit edilmiştir. İbn

³⁹³ Hayatı ve hadisçiliği hakkında detaylı bilgi için bk. Sabuncu, Mahmut, *İsmâil b. Uleyye ve Hadis İlmindeki Yeri*, s. 22-88.

³⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 255; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, III, 462.

³⁹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 338.

³⁹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 71. Benzer bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Merrûzî), s. 184.

³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Abdullah), II, 363.

³⁹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 176.

³⁹⁹ İbn Asakîr, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 329.

⁴⁰⁰ İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl* (İbn Muhriz), II, 147.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 261.

Uleyye'nin İbn Avn'dan fazlaca hadis rivayet etmesi ve ikili arasındaki yakın ilişki onun İbn Avn'ın yakın öğrencilerinden biri olduğunu göstermektedir.

b. Ezher b. Sa'd es-Semmân el-Basrî⁴⁰²

İbn Avn'ın en yakın öğrencilerinden birinin de Ezher b. Sa'd (ö. 203/818-19) olduğu kaydedilir. Nitekim İbn Avn'a en yakın talebelerinin kim olduğu sorulmuş, kendisi de "Süleym [b. Ahdar] [ö. 180/796-97] ile Ezher" diye karşılık vermiştir.⁴⁰³ İbn Avn'ın yakın iki öğrencisini belirtmesi, kendisinin hadislerini iyi bilme ve nakletme konusunda Ezher ile Süleym'in önde gelen isimler olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca onların İbn Avn'ın ihtiyaçlarını çarşıdan karşıladığının söylenmesi⁴⁰⁴ ve İbn Avn'ın Ezher'e vasiyette bulunduğu belirtilmesi de⁴⁰⁵ ikisinin sıkı irtibatında olduklarının diğer bir delilidir.

Öte yandan bazı muhaddislerin değerlendirmeleri de aralarındaki hoca-talebe ilişkisinin keyfiyeti hakkında fikir verir. Nitekim Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) ve Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198-814) İbn Avn'ın talebeleri içinde Ezher'i diğerlerine öncelemişlerdir.⁴⁰⁶ Yahyâ b. Maîn de İbn Avn'ın rivayetlerini en iyi bilen ve ondan en çok hadis nakleden kişinin Ezher olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel ise İbn Avn'dan en çok rivayette bulunan kişilerden birinin Ezher olduğunu belirtmekte⁴⁰⁸ fakat rivayette sağlamlık açısından Süleym'i ona tercih etmektedir.⁴⁰⁹ Ahmed b. Hanbel'in Süleym'i rivayet bakımından daha üstün tutmasında, kendisinin Ezher'in meclisine katılıp onu daha yakından tanınması ve onun rivayette bulunurken titiz davranmaması önemli bir etken olarak gözükmektedir.⁴¹⁰ Ayrıca Süleym'in aksine Ezher'in münker

⁴⁰² Kendisi hakkında bilgi için bk. Uğur, "Ezher b. Sa'd", *DİA*, XII, 63-4.

⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 514.

⁴⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 460.

⁴⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 441.

⁴⁰⁶ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, I, 397; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, II, 45-6.

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 105.

⁴⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 514.

⁴⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 343.

⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), III, 252-3.

nakillerde bulunması ve bu sebeple bazıları tarafından zayıf bir râvi sayılması bu tercihin yapılmasında diğer bir etken olsa gerektir.⁴¹¹

Ezher'in İbn Avn'dan Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de 176, mezkûr üç kaynaktaki tarama verilerine göre ise 87 rivayeti tespit edilmiştir. Ezher'in İbn Avn ile gündelik hayattaki sıkı ilişkisi, ondan oldukça fazla hadis nakletmesi ve muhaddislerin bu konudaki değerlendirmeleri, onun İbn Avn'ın en yakın öğrencilerinden biri olduğunu göstermektedir.

c. Muhammed b. Ebû Adî es-Sülemî el-Basrî

Hayatı ve hadisçiliği hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunan Muhammed'in (ö. 194/809-10) 120 yılları civarında doğduğu ve sika olduğu belirtilir. Kendisi, Davud b. Ebû Hind (ö. 139/756-57), Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760), İbn Avn, İbn Ebû Arûbe (ö. 156/773)'den hadis rivayet etmiş, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Fellâs (ö. 249/864), Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866) gibi muhaddisler de ondan hadis nakletmişlerdir.⁴¹²

Muhammed ile İbn Avn arasındaki irtibata dair kaynaklarda çok az bilgi verilir. Rivayete göre İbn Maîn “ Cârûd el-Basrî (ö. 202/817-18) aracılığıyla Muhammed b. Ebû Adî'ye gittik. Muhammed'de bize İbn Avn, Eş'as ve Dâvud'un rivayetlerini aktardı...” demiştir.⁴¹³ İlgili rivayet Muhammed'in İbn Avn'la birebir ilişkisine dair bir bilgi olmasa da kendisinin İbn Avn'ın rivayetlerini iyi bildiğinin bir göstergesi sayılabilir. Öte yandan Ahmed b. Hanbel'de Muhammed'in rivayetlerini İbn Avn'ın diğer önemli bir talebesi olan Ezher'e tercih etmiştir.⁴¹⁴ Muhammed ile Ezher, İbn Avn'ın rivayetleri noktasında karşılaştırılmamışsa da Ezher'in İbn Avn'ın diğer bir yakın talebesi olması dolayısıyla bu yönden bir kıyaslanmanın kastedilmiş olması da muhtemeldir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de Muhammed'in İbn Avn'dan 152, mezkûr üç kaynaktan ise 96 rivayeti tespit edilmiştir. Muhammed'in İbn Avn'dan yüksek sayıda

⁴¹¹ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 132-3. İbn Hacer, Ukaylî'nin kendi kitabında Ezher'i zayıf râviler içinde kabul etmesini eleştirmiş ve bazı münker nakillerde bulunması sebebiyle onun zayıf sayılmayacağını belirtmiştir (*Tehzîb*, I, 105).

⁴¹² Zehebî, *Siyer*, IX, 221.

⁴¹³ İbn Maîn, *Suâlât* (İbnü'l-Cüneyd), s. 377.

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Abdullah), II, 426; Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 133.

rivayet nakletmesi onun İbn Avn'ın en yakın talebelerinden biri olduğunu düşündürmektedir.

d. Muâz b. Muâz b. Nasr et-Temîmî el-Basrî

Hicrî 119 yada 120 yılında doğduğu belirtilen Muâz'ın (ö. 196/811-12), Eş'as b. Abdümelik (ö. 142/759-60) Süleyman et-Teymî, Avf el-A'rabî (ö. 146/763-4), Humeyd et-Tavîl ve İbn Avn'dan hadis rivayet ettiği, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî, İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) gibi hadis otoritelerinde ondan nakilde bulunduğu belirtilir. İbnü'l-Kattân farklı bölgelerde ondan daha otoritesini görmemiş, Ahmed b. Hanbel ise Basra'da sağlamlığın doruğuna ulaşmış kişi olarak kendisini nitelemiştir.⁴¹⁵

Muâz'ın İbn Avn'la ilişkisine dair kaynaklarda bazı bilgiler yer almaktadır. Nitekim Yahya b. Saîd el-Kattân "Ben, Muâz, Hâlid [b. el-Hâris] [ö. 160/776-7] İbn Avn'ın yanına giderdik. Muâz ve Hâlid oturur, [hadis] yazar, ben ise eve döndüğümde yazardım" demiştir.⁴¹⁶ Yine Muâz'ın "İbn Avn'dan daha fazla Müslümanlar için ümitli bir kimse görmedim..."⁴¹⁷ ifadesi kendisini tazim ettiğini ve bir süre yanında kaldığını gösterir. Ayrıca Muâz'ın, İbn Avn'ın hadislerini başkalarına yazdırması⁴¹⁸, yanında iken kendisine sorulan bazı sorulara şahit olması⁴¹⁹, hatta bizzat kendisinin ona soru sorması⁴²⁰, kimi sözlerini aktarması⁴²¹ ve kılık kıyafeti hakkında tasvirde bulunması⁴²² ikili arasındaki irtibatın diğer örnekleridir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de Muâz'ın İbn Avn'dan 133, mezkûr üç kaynaktan ise 67 rivayeti tespit edilmiştir. Muâz'ın İbn Avn'la nispeten yakın ilişkisi ve ondan fazla hadis nakletmesi, kendisinin İbn Avn'ın yakın öğrencilerinden biri olduğunu düşündürmektedir.

⁴¹⁵ Zehebî, *Siyer*, IX, 54-57.

⁴¹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 366. Benzer bir rivayet için bk. Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 605.

⁴¹⁷ Zehebî, *Siyer*, VI, 367.

⁴¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 369; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, III, 283.

⁴¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XV, 266.

⁴²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXIII, 232; Zehebî, *Siyer*, IV, 376.

⁴²¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XVIII, 108; XXIII, 234.

⁴²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 267; Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Abdullah), II, 201.

e. Yezîd b. Hârûn el-Vâsî⁴²³

Yezîd (ö. 206/821), İbn Avn'dan çok rivayette bulunan muhaddislerden bir diğeridir. Kaynaklarda kendisi ile İbn Avn arasındaki ilişki ve diyaloga dair herhangi bilgi tespit edilememiştir. Bunda İbn Avn'ın vefatına yakın bir zamanda onla buluşmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de Yezîd'in İbn Avn'dan 119, *el-Musannef*'ler ve *el-Müsned*'de 64 rivayeti tespit edilmiştir. Ondan aktardığı rivayet sayısının nispeten çokluğu onla bir müddet beraber bulunduğunu ve kendisinden istifade ettiğini göstermektedir.

f. Vekî' b. el-Cerrâh⁴²⁴

Aslen Kûfeli olan Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812), İbn Avn'dan çok sayıda rivayette bulunan âlimlerden bir diğeridir. Kendisinin kaynaklarda İbn Avn ile ilişkisine dair bilgi ve haberler nerdeyse yok gibidir. İkili arasındaki irtibatın az olmasına veya kaynaklara bu şekilde yansımaya sebep olan saikin, kendisinin İbn Avn ile geç bir vakitte karşılaşmış olmasına bağlanabilir. Nitekim Vekî'nin A'meş (ö. 148/765) öldükten sonra İbn Avn'ın yanına gittiği ve ondan hadis işittiği nakledilir.⁴²⁵ Ayrıca Vekî'nin "Rüyamda İbn Avn'ın yanına gittiğimi görürdüm. Ben [o zamanlarda] A'meş'in yanına giderdim. A'meş ölünce İbn Avn'ın yanına yolculuk ettim ve ondan [hadis] işittim"⁴²⁶ diyerek bizzat kendisinin İbn Avn'ın yanına gittiğini belirtmesi 148 yılları veya sonrasında onla beraber olduğunu gösterir. Yine Vekî'nin "Uyeyne b. Abdurrahman'la Basra'da 148 yılında karşılaştım. Bana [hadis] yazdırdı"⁴²⁷ demesi onun 148 yılında Basra'da bulunduğunu gösterir. Bu nakilden hareketle Vekî'nin 148 senesinde İbn Avn'ında yanına gittiği ve ondan hadis yazdığı düşünülebilir. İbn Avn'ın 151 yılında vefat ettiği hatırlandığında 80'li yaşlarında iken Vekî'nin kendisinden hadis işittiği anlaşılır. Dolayısıyla Vekî'nin İbn Avn'ın vefatına yakın bir zamanda buluşması, kendisiyle çok fazla yakınlık kuramamasına ve ondan sadece hadis almasına sebep olmuş gibidir. İkili arasında ilişkiye örnek verilebilecek diğer rivayette ise Vekî'ye

⁴²³ Hakkında bilgi için bk. (Güler, Zekeriya, "Yezîd b. Hârûn", *DİA*, XLIII, 521-2).

⁴²⁴ Hayatı ve hadisçiliği hakkında detaylı bilgi için bk. Tuğlu, Yıldırım, "Vekî b. Cerrâh ve Kitabu'z-Zühed Adlı Eseri", s. 128-142.

⁴²⁵ İbn Maîn, *et-Târîh* (Dûrî), IV, 243.

⁴²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s. 94.

⁴²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 271.

Karşılaştığım en iyi kimseler kim? diye sorulunca o “Bizim orada Süfyân [es-Sevrî] [ö. 161/778] ve Mis’ar [b. Kid’âm] [ö. 155/772], Basra’da İbn Avn, Şâm’da ise Evzâî [ö. 157/774]” diye cevap vermesi⁴²⁸ hem İbn Avn’ın beğendiğini ve hem de ondan etkilendiğini gösterir.

Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de Vekî’nin İbn Avn’dan 100, mezkûr üç kaynaktan ise 93 rivayeti tespit edilmiştir. Hicrî 148-151 yılları arası bir dönemde İbn Avn’la bir araya gelen Vekî’nin bu kısa dönem içerisinde İbn Avn’dan nispeten yüksek derecede rivayet nakletmesi, hadisleri ondan yazarak aldığını düşündürmektedir.

g. Hüşeym b. Beşîr el-Vâsî⁴²⁹

Kaynaklarda Hüşeym’in (ö. 183/799) İbn Avn’la birebir ilişki ve tasvirlerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Hüşeym’in İbn Avn’dan Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de 84, mezkûr üç kaynaktaki tarama verilerinde ise 38 rivayeti bulunmaktadır. Mevcut nakil sayısının nispeten fazlalığı İbn Avn’dan istifade ettiğine işaret etmektedir.

h. Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kûfî

İsminden ziyade Ebû Üsâme künyesi ile anılan Hammâd (ö. 201/817), Hişâm b. Urve (ö. 146/763), A’miş, Şu’be b. el-Haccâc (ö. 160/766) gibi birçok kimseden hadis rivayet etmiş, Abdurrahman b. Mehdî, Humejdî (ö. 219/834) ve Ebû Hayseme (ö. 234/849) gibi muhaddisler de ondan hadis nakletmişlerdir. Ebû Üsâme’nin çok sayıda hadis aktardığı belirtilmiş,⁴³⁰ hadis rivayetinde çok güvenilir olduğu ve nakillerinde nerdeyse hiç hata yapmadığı zikredilerek, kitabından yaptığı rivayetlerde de sağlam olarak kabul edilmiştir.⁴³¹

Ebû Üsâme ile İbn Avn arasındaki irtibata dair kaynaklarda çok az bilgi verilir. Rivayete göre Ebû Üsâme’nin “İbn Avn senede iki defa zekât verirdi. İlkinde zekâtı [insanlara], sonrakinde ise sultana verirdi” dediği nakledilir.⁴³²

Ebû Üsâme’nin İbn Avn’dan Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de 77, *el-Musannef*’ler ve *el-Müsned*’de ise 75 rivayeti tespit edilmiştir. Mevcut rivayet sayısının nispeten

⁴²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXV, 174.

⁴²⁹ Hakkında bilgi için bk. (Ertürk, Mustafa, “Hüşeym b. Beşîr”, *DİA*, IX, 64).

⁴³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VIII, 517.

⁴³¹ Zehebî, *Siyer*, IX, 277-8.

⁴³² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 353.

fazlalığı kendisinin İbn Avn'la bir süre bulunduğunu desteklemekte ve ondan istifade ettiğini göstermektedir.

i. Süleym b. Ahdar el-Basrî

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Süleym'in (ö. 180/796-97) Süfyân es-Sevrî, Süleyman et-Teymî, İbn Avn ve Şu'be b. el-Haccâc'dan hadis naklettiği, Abdurrahman b. Mehdî, Affân b. Müslim (ö. 220/835), Süleyman b. Harb (ö. 224/839), Ubeydullâh b. Ömer el-Kavârîrî (ö. 235/850) gibi âlimlerin de kendisinden rivayette bulunduğu zikredilir. Ayrıca Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a (ö. 264/878) ve Nesâî, Süleym'in sika olduğunu belirtmişlerdir.⁴³³

Süleym, İbn Avn'la çok yakın bir ilişki içinde bulunan ve onun alışveriş ihtiyaçlarını bizzat karşılayan öğrencilerinden biridir.⁴³⁴ Nitekim İbn Avn, Süleym'in en yakın talebesi olduğunu bizzat belirtir.⁴³⁵ Ayrıca bazı muhaddislerin tespitleri de ikilinin hoca-talebe ilişkisinin yakınlığı hakkında fikir verir. Örneğin Ahmed b. Hanbel "İbn Avn'ın öğrencileri içinde Süleym gibisi yoktur..." derken⁴³⁶ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) de İbn Avn'ın hadislerinde en sağlam kişinin ve rivayetlerini en iyi bilen Süleym olduğunu zikretmektedir.⁴³⁷ Süleym'in öğrencilerinden Kavârîrî ise, onun İbn Avn yanındaki konumunu Hammâd b. Zeyd'in Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yanındaki durumuna benzetmiştir.⁴³⁸ Hammâd b. Zeyd'in Eyyûb'un en yakın öğrencisi olup rivayetlerini en iyi bilen kimse olduğu dikkate alındığında,⁴³⁹ bu karşılaştırmanın Süleym'in İbn Avn'ın en yakın talebelerinden biri olduğunu söylemek ve kendisinin hadislerini en iyi bilen kişinin Süleym olduğunu belirtmek için yapıldığı anlaşılır. Esasen İbn Avn'ın en yakın veya en sağlam öğrencisinin kim olduğu konusunda Ezher ve Süleym'in öne çıktığı görülmektedir. Fakat Süleym'in bu konuda Ezher'den daha sağlam olduğu ve İbn Avn'ın rivayetlerinde onun tercih edildiği gözlemlenir. Nitekim Ahmed b. Hanbel bu hususta "İbn Avn'ın öğrencileri içinde Süleym gibisi yoktur" demiştir. Kendisine "Ezher [b. Sa'd] da onun gibi değil mi?" diye sorulunca Ahmed,

⁴³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 338-9.

⁴³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 292.

⁴³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), I, 514.

⁴³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 343.

⁴³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 215.

⁴³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 340.

⁴³⁹ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 72-3.

“Bugün onun gibi değildir. Süleym ve Ezher aynı zamanda yaşarken Ezher’de Süleym gibiydi. Fakat şuan Ezher [yerinde] kaldı, Süleym’i ise öne geçiriyorlar” demiştir.⁴⁴⁰ Muhtemelen Ezher’in Süleym’den sonra vefat etmesi ve bu süre zarfında hatalı nakiller serdetmesi Süleym’in kendisine tercih edilmesine sebep olmuştur. Daha öncesinde Ahmed b. Hanbel’in Ezher’in halkasına katılarak kendisini yakından tanıdığı ve rivayetleri nakledeken titiz davranmadığı, bu sebeple de Süleym’i ondan daha üstün tuttuğu belirtilmişti. Diğer yandan alıntıda ki “Süleym’i öne geçiriyorlar” ifadesi de Ahmed b. Hanbel dışındaki bazı kimselerin kendisiyle aynı kanaatte olduğunu gösterir. Bu bilgiler çerçevesinde Süleym’in İbn Avn’ın rivayetlerini bilme ve doğru nakletme de Ezher’den daha sağlam olduğu söylenebilir.

Câmiu Hâdimi’l-Haremeyn’de Süleym’in İbn Avn’dan 24, mezkûr üç kaynaktan ise yedi rivayet naklettiği tespit edilmiştir. İbn Avn’ın en yakın ve çok sağlam talebesi olmasına rağmen kendisinden çok az rivayette bulunması dikkat çekmektedir. Onun İbn Avn’dan az rivayet aktarmasında akranlarına nazaran erken vefat etmesinin yanı sıra İbn Avn’ın diğer öğrencilerinin bu hususta kendisine baskın çıkması ve rivayetlerinin daha fazla onlar aracılığıyla yayılmasının etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim İbn Uleyye ve Vekî gibi âlimlerin İbn Avn’dan çokça hadis rivayet etmesi, yine meclisine - mübalağa da olsa- 70.000 insan katılan⁴⁴¹ ve âli isnadı, şöhreti, itibarı olan⁴⁴² Yezîd b. Hârûn gibi muhaddislerin çok sayıda kendisinden hadis nakletmesi Süleym’in gölgede kalmasına neden olmuş gibidir. Ayrıca Süleym’in az rivayette bulunmasında ilmî hayatına devam etmemesi de başka bir etken olarak ileri sürülebilir.

İbn Avn’ın en yakın talebeleri ve onların İbn Avn’dan naklettikleri rivayet sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

İbn Avn’ın Yakın Talebeleri	İbn Avn’dan Naklettikleri Hadis Sayısı
İsmâil b. Uleyye el-Basrî	191
Ezher b. Sa’d es-Semmân el-Basrî	176
Muhammed b. Ebû Adî el-Basrî	152

⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 343.

⁴⁴¹ Sem’ânî, *Edebü’l-İmlâ ve’l-İstimlâ*, s. 16; Özafşar, *İdeolojik Hadisçilik*, s. 27.

⁴⁴² Güler, “Yezîd b. Hârûn”, *DİA*, XLIII, 521.

Muâz b. Muâz b. Nasr et-Temîmî el-Basrî	133
Yezîd b. Hârûn el-Vâsîtî	119
Vekî b. Cerrâh el-Kûfî	100
Hüseyim b. Beşîr el-Vâsîtî	84
Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kûfî	77
Süleyim b. Ahdar el-Basrî	24

Tablo 3: İbn Avn'ın Yakın Talebeleri ve Ondan Naklettikleri Hadis Sayıları

Yukarıdaki verilere bakıldığında İbn Avn'ın yakın talebelerinin hepsinin aslen Iraklı oldukları gözlemlenir. Buna göre dört yakın talebesi Basralı, ikisi Kûfeli, diğer iki talebesi de Irak'ta bugün bulunmayan Vasıt şehridir. Dolayısıyla İbn Avn'ın yakın talebelerinin de bölge olarak ona yakın kişilerden olması bu anlamda dikkat çekmektedir. Bu bilgidен hareketle 2./8. asırda bir öğrenci ilmî yolculuk yapmayı istediğinde öncelikle yakın bölgelere gitmeyi tercih ettiği görülmektedir.

3. Halkanın Uzak Üyeleri

İbn Avn ile buluşup ondan hadis nakleden başka âlimler de bulunmaktadır. Bu kimselerin halkanın uzak üyeleri olarak kabul edilmesinde, İbn Avn'ın -Süleyim b. Ahdar hariç- yakın talebelerine nazaran daha az hadis nakletmeleri ve kendisiyle irtibatına dair kaynaklarda az bilgi verilmesi veya hiç verilmemesi etkili olmuştur.

Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn'de Yezîd b. Zürey'in⁴⁴³ (ö. 182/798) İbn Avn'dan 50, Bişr b. Mufaddal'ın (ö. 187/803) 33⁴⁴⁴, Süfyân es-Sevrî'nin⁴⁴⁵ 31, İbnü'l-Mübârek'in⁴⁴⁶ 29, Hammâd b. Zeyd'in⁴⁴⁷ (ö. 179/795) 28, Nadr b. Şümeyl'in⁴⁴⁸ (ö.

⁴⁴³ Hakkında bilgi için bk. Karahan, Abdullah, "Yezîd b. Zürey", *DİA*, XLIII, 523.

⁴⁴⁴ Hakkında bilgi için bk. Kandemir, M. Yaşar, "Bişr b. Mufaddal", *DİA*, VI, 223.

⁴⁴⁵ Hakkında bilgi için bk. Özdirek, Recep, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 23-28.

⁴⁴⁶ Hakkında bilgi için bk. Küçük, Raşit, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, 122-4.

⁴⁴⁷ Hakkında bilgi için bk. Altıkulaç, Tayyar, "Hammâd b. Zeyd", *DİA*, XV, 489.

⁴⁴⁸ Hakkında bilgi için bk. Durmuş, İsmail, "Nadr b. Şümeyl" *DİA*, XXXII, 281-2.

204/820) 23, İbn Ebî Zâide'nin (ö. 182/798)⁴⁴⁹ 22, Mu'temir b. Süleyman'ın (ö. 187/803)⁴⁵⁰ 19, İsa b. Yunus'un (ö. 187/803)⁴⁵¹ 18, Ravh b. Ubâde'nin (ö. 205/820)⁴⁵² 14, Sehl b. Yusuf'un (ö. 190/805-6) 12, Hafs b. Gıyâs'ın (ö. 194/810)⁴⁵³ 12 ve Şu'be b. el-Haccâc'ın 11 hadis naklettiği tespit edilmiştir.

İbn Avn'dan Rivayette Bulunan Bazı Muhaddisler	Rivayet Sayıları
Yezîd b. Zürey	50
Bîşr b. Mufaddal	33
Süfyân es-Sevrî	31
Abdullah b. Mübârek	29
Hammâd b. Zeyd	28
Nadr b. Şümeyl	23
İbn Ebî Zâide	22
Mu'temir b. Süleyman	19
İsa b. Yunus	18
Ravh b. Ubâde	14
Sehl b. Yusuf	12
Hafs b. Gıyâs	12
Şu'be b. el-Haccâc	11

Tablo 4: İbn Avn'dan Rivayette Bulunan Bazı Muhaddisler ve Rivayet Sayıları

⁴⁴⁹ Hakkında bilgi için bk. Yaman, Ahmet, "Yahyâ b. Zekerıyyâ", *DİA*, XLIII, 270.

⁴⁵⁰ Hakkında bilgi için bk. Kandemir, "Mu'temir b. Süleyman", *DİA*, XXXI, 390.

⁴⁵¹ Hakkında bilgi için bk. Kandemir, "Sebîi, İsa b. Yûnus", *DİA*, XXXVI, 248-9.

⁴⁵² Hakkında bilgi için bk. Karataş, Mustafa, "Ravh b. Ubâde", *DİA*, XXXIV, 472.

⁴⁵³ Hakkında bilgi için bk. Köse, Saffet, "Hafs b. Gıyâs", *DİA*, XV, 118.

Yukarıda İbn Avn'dan rivayette bulunan muhaddisleri İbn Avn'ın yakın öğrencileri içinde addetmek yerine ondan rivayette bulunan kimseler olarak kabul etmek daha uygun gözükmektedir. Zira kendilerinin İbn Avn'dan naklettikleri rivayetlerin az olması bazısının da kaynaklarda İbn Avn'la ilişki ve irtibatına dair nerdeyse hiçbir bilgi bulunmaması bunda etkilidir. Yine Hammâd b. Zeyd'in İbn Avn'ın hatıralarına ve gündelik yaşayışına dair birçok anekdot aktarmasına rağmen kendisinden sadece 25 hadis nakletmesi, onun daha çok Eyyûb es-Sahtiyânî'den rivayet etmesi ve onun yakın talebesi olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca yukarıda isimleri zikredilen kimselerin Basralı ve Kûfeli râvilerden oluştuklarını da belirtmek gerekir.

4. Değerlendirme

İbn Avn halkasının yakın üyelerini esas alarak hadislerini çokça nakleden ve bu sayede rivayetlerinin yayılmasına aracılık eden kişi sayısını sekiz olarak kabul etmek mümkündür. Süleym b. Ahdar'ın ise -yukarıda belirtildiği gibi- İbn Avn'la ilişkisinin çok sıkı olması ve rivayetlerini iyi bilmesine rağmen farklı sebeplerden ötürü az nakilde bulunması, İbn Avn'ın rivayet birikimini aktarma noktasında akranlarına yetişemediğini gösterir. Diğer yandan İbn Avn'ın yakın öğrencileri olarak tespit edilen dokuz râviden her birinin kendisiyle aynı yakınlığa sahip olmadığını ayrıca belirtmek gerekir. Zira 2./8. asrın ikinci çeyreği veya yarısından sonra hadis yazımının yaygınlaşmasıyla birlikte kimi râviler muhtelif şehirlerdeki muhaddislerin yanına gelip çok fazla samimiyet kesbetmeden kendisinin rivayetlerini kısa bir sürede yazarak alabilmiştir. Yezîd b. Hârûn'un durumu buna örnek verilebilir. Çünkü o, İbn Avn'ın vefat tarihine yakın bir zamanda kendisiyle karşılaşmış ve neredeyse onunla hiçbir ilişki ve diyalogu bilinmemesine rağmen kendisinden oldukça fazla hadis aktarmıştır. Bunun tam tersi de görülebilir. Yani İbn Avn'la çok yakın bir münasebeti olmasına rağmen kendisinden az nakilde bulunmuş talebelerde vardır. Bu gruba da Süleym örnektir. Bu sebeple bir kimsenin yakın öğrencilerini tespit ederken sadece rivayet sayısını veya salt kaynaklardaki biyografik verileri dikkate almak yanıltıcı olacaktır.

Özellikle İbn Avn'ın bizzat kendisinin belirtmesi ve diğer bilgilerin de bunu desteklemesi açısından en yakın iki talebesinin Süleym b. Ahdar ile Ezher b. Sa'd olduğu görülmektedir. Bunun yanında İsmail b. Uleyye, Muhammed b. Ebû Adî ve Muâz b. Muâz gibi âlimlerin de hem Basralı olmaları hem de İbn Avn'la birebir ilişkilerinin daha net ve sıkı olması, kendilerinin bu konuda Vekî', Yezîd ve Hüseyim'den daha fazla öne çıktığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Vekî', Yezîd ve

Hüseyim'in İbn Avn'la "tek taraflı yakınlığı" mevzubahistir. Yani İbn Avn'la birebir ilişkileri mevcut değilken ondan rivayet sayıları hatırı sayılır derecededir. Bununla birlikte Vekî', Yezîd ve Hüseyim gibi âlimlerin İbn Avn'dan fazlaca rivayette bulunmalarına rağmen onunla ilişkilerine dair kaynaklarda hiçbir bilgiye yer verilmemesi dikkat çekicidir. Bu durumun oluşmasında İbn Avn'ın son dönemlerinde yanında bulunmalarının yanı sıra onların İbn Avn dışında çok fazla muhaddisten istifade etmeleri önemli bir etken olarak gözükmektedir. Bu yüzden ilgili âlimlerin özellikle farklı beldelerdeki muhaddislerin şöhretini duymaları ve bu sayede her bölgedeki önemli kimselerden hadis aktarıp yazmaları, her birisiyle sıkı ilişki içine girmeye imkân vermemiş gibidir. Ayrıca bu durum ilim için yapılan rihlelerin yavaş yavaş sistemleşmeye başladığına dair önemli ipuçları da verir. Dolayısıyla Vekî', Yezîd ve Hüseyim'in İbn Avn'dan istifade etmekle birlikte Süleyim, Ezher, İsmâil, Muhammed ve Muâz kadar kendisine yakın olmadıkları düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra İbn Avn halkasının yakın üyelerinin beşinin Basralı, kalan dört kişiden ikisinin Kûfeli ve diğer ikisinin de Vasıtlı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Mekke, Medine ve Şamlı kimselerden ziyade Vâsıt ve Kûfe gibi -Basra'ya yakın- bölgelerden kendisinin yanına öğrenci geldiği anlaşılır. Ayrıca İbn Avn'ın yakın talebeleri olarak kabul edilmeyip ondan rivayette bulunan âlimler arasında Yezîd b. Zürey, Bişr b. Mufaddal, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. el-Mübârek, Hammâd b. Zeyd, Nadr b. Şümeyl, İbn Ebû Zâide, Mu'temir b. Süleymân, İsa b. Yunus, Ravh b. Ubâde, Sehl b. Yûsuf, Hafs b. Gıyâs ve Şu'be b. el-Haccâc gibi âlimler bulunmaktadır. İlgili muhaddislerin hepsinin Basralı ve Kûfeli olduğu ya da mevcut bölgelere yakın yerlerde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan İbn Avn'ın -bilgi kaynakları bölümünde işlendiği gibi- kimi hocalarıyla çok yakın irtibatı olmasına rağmen onlardan nispeten az hadis naklettiği belirtilmişti. Öğrencileri içerisinde ise tam tersi bir durum gözlemlenir. Yani talebeleri olarak kabul edilen bazı kişilerin İbn Avn'la çok az irtibatı olmasına rağmen kendisinden hatırı sayılacak kadar hadis naklettiği görülmektedir. Bilhassa Vekî', Yezîd, Hammâd ve Hüseyim gibi muhaddisler bu gruba örnek verilebilir. Zira onların İbn Avn'la birebir ilişkilerinin zayıf olduğu, ama kendisinden fazlaca hadis naklettiği önceden belirtilmişti. 2./8. asrın ikinci yarısından sonra kitâbetin yaygınlaşması ve ilgili âlimlerin İbn Avn'dan hadisleri yazarak alması, bu durumun oluşmasında etkilidir. Nitekim halkanın yakın üyelerinin her birine farklı kitapların ve cüzlerin izafe edilmesi

bunu desteklemektedir.⁴⁵⁴ Ayrıca İbn Avn'ın halkasının uzak üyelerinin birçoğunun da kitap ve cüz sahibi olduklarını belirtmek gerekir.⁴⁵⁵ Dolayısıyla 2./8. asrın ikinci yarısından sonra hadis yazım faaliyetlerinin arttığını, bu sayede bir râvinin farklı beldelerdeki önemli muhaddislerin yanına giderek kendisinin sahip olduğu hadislerinin çoğunu toplayıp yazdığını ve önceki döneme nazaran kitâbete karşı menfî tavrın yavaş yavaş azalmaya başladığını söylemek mümkün görünmektedir.

⁴⁵⁴ Kendisine kitap nispet edilen âlimlerin daha öncesinde maddelerine atıf yapılmıştı. Hammâd b. Üsâme'ye açık olarak bir kitap ismi izafe edilmese de kitabından yaptığı rivayetlerde güvenilir kabul edilmesi kendisinin hadisleri yazdığını gösterir (Zehebî, *Siyer*, IX, 278).

⁴⁵⁵ Süfyân es-Sevrî, Nadr b. Şümeyl, İbn Ebû Zâide, Mu'temir b. Süleyman, Hafs b. Gıyâs, Ravh b. Ubâde ve İbnü'l-Mübârek gibi muhaddislerin kitap veya cüz sahibi oldukları söylenir. Mezkûr kişilerin maddelerine yukarıda atıf yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
ABDULLAH B. AVN'IN HADİS İLMİYLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ VE
RİVAYETLERİ

I. Hadis İlimiyle İlgili Temel Görüşleri ve Rivayetleri

Bu başlık altında hadis usulü ve tarihi meseleleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan ve muhaddislerin aralarında kimi zaman tartışma konusu olarak ele alınan, lafzen rivayet, hadislerin yazımı, bid‘at ehline karşı tutum, reye karşı tutum gibi hadise ilişkin spesifik meseleler İbn Avn’ın bakış açısı özelinde işlenecektir. Ayrıca bu bağlamda onun yönetimle ilişkisi de incelenecek ve onlara karşı olan genel tutumuna da yer verilecektir. Mevcut tetkikler çerçevesinde İbn Avn’ın Basra hadis halkalarıyla ilişkisi tesis edilecektir. Zira bundan önce yapılan bir çalışmada Basra’daki ana hadis halkaları tespit edilmiş ve bu halkaların belli başlı özellikleri belirtilmiştir.⁴⁵⁶ Bu halkaların sırasıyla İbn Sîrîn, Hasan el-Basrî, Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744) ve Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129/747) halkaları olduğu da belirtilmelidir. İbn Avn’ın usûle ilişkin kanaatlerinin neliği ve hoca-talebe ilişkileri dikkate alınarak onun hangi halkada dahil olduğu bu sayede tayin edilecektir.

A. Lafzen Rivayet

İbn Avn’ın hadisleri kelimesi kelimesine aynen nakletme konusunda titiz davrandığı ve rivayetleri bu şekilde aktarmaya çalıştığı zikredilir. Nitekim bu hususta İbn Avn’ın en yakın öğrencilerinden İbn Uleyye şöyle demiştir:

Hâlid el-Hazzâ, Muhammed b. Sîrîn’in hadislerini iyi ezberleyemezdi. Seleme b. Alkame, Muhammed b. Sîrîn’in hadislerini Hâlid’den daha iyi bellerdi. İbn Avn ise [İbn Sîrîn rivayet ettiği hadislerin] lafızlarına dikkat eder ve çoğunlukla böyle [lafzıyla] naklederdi.⁴⁵⁷

İbn Avn’ın hadislerin çoğunluğunu olduğu gibi aktarmaya çalışması bu konuda titiz davrandığına işaret etmekte, fakat insan tabiatının bir gereği olarak bunu her zaman başaramadığını da göstermektedir. Ayrıca her daim lafzen rivayette bulunmaya muvaffak olamamasında, kendisinin çok fazla hadis nakletmesi⁴⁵⁸ ve 73 yaşında iken sistemli hadis nakline başlamasının da etkili olduğu düşünülebilir.

⁴⁵⁶ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 60-120.

⁴⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 338.

⁴⁵⁸ Kaynaklardaki bilgiye göre İbn Avn 4000’den fazla hadis nakletmiş (İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 338; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 463), sadece İbn Ebî Şeybe’nin kitabından yapılan tarama sonucunda ise kendisinin 659 rivayeti tespit edilmiştir.

Konuyla ilgili başka bir rivayette ise Bişr b. el-Mufaddal (ö. 187/803) “Günlerden bir gün ailemin yanına geldim. Babam, ‘Senden önce İbn Avn geldi ve seni sordu’ dedi. Bundan dolayı İbn Avn’ın yanına geldim, ‘[Aileme] beni sormuşsun’ dedim. İbn Avn, ‘Evet’ dedi ve ‘Sana bir gün şöyle şöyle bir hadis nakletmişim, o hadis nasıldı?’ diye sordu. Ben de şöyle şöyle dedim. Bunun üzerine İbn Avn, ‘hadisinin benim [sana aktardığım] hadisim gibi olmamasından korktum” demiştir.⁴⁵⁹ Burada İbn Avn’ın Bişr b. el-Mufaddal’a daha önce aktardığı bir hadisi sorması, aslında İbn Avn’ın cevabından hareketle bunu kendisine imtihan amacıyla sorduğuna işaret etmektedir. Bu bilgidен hareketle İbn Avn’ın, rivayetlerinin dikkatle veya lafzen aktarımı meselesinde bazen talebelerini de⁴⁶⁰ sınıadığı görülmektedir. Üstelik Hammâd b. Zeyd’in, “Eyyûb [es-Sahtiyânî] ve İbn Avn’ın hadislerinden korkuyorum”⁴⁶¹ ifadesi de bu bağlamda değerlendirildiğinde, ilgili tabirin onların hadisleri lafzen rivayeti konusundaki hassasiyetlerini belirtmek amacıyla söylendiğini düşündürmekte ve iki âlimin lafzen rivayet hususunda talebelerine uyarıda bulduklarına işaret etmektedir. Nitekim Hammâd b. Zeyd’in Eyyûb’un en yakın talebelerinden birisi olması⁴⁶² ve Eyyûb’un İbn Sîrîn halkasında olup lafzen rivayette bulunması⁴⁶³ bunu desteklemektedir. Bunun dışında Şu‘be’nin “Bana göre İbn Avn’ın şüphe ederek naklettiği bir rivayet, sizin aktardığınız rivayetten daha sağlamdır...” demesi⁴⁶⁴ esasen Şu‘be’nin İbn Avn’ın lafzen nakle önem vermesinin bir sonucu olarak bu ifadeyi söylediğini düşündürmektedir.

Hatta -ileride geleceği üzere- İbn Avn’ın genel manada hadisleri yazmama taraftarı olmasına rağmen, bazı öğrencilerine hadislerini yazdırması ve bu konuda onlara müsamahalı davranmasının bir nedeni de onların çoğunlukla hadisleri lafzen rivayet edemeyeceğini öngörmesinden kaynaklı olsa gerektir.

⁴⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 338.

⁴⁶⁰ Bişr b. Mufaddal, İbn Avn halkasının yakın ve uzak üyeleri arasında bulunmamaktadır. Çünkü taranan üç kitapta kendisinin İbn Avn’dan herhangi bir rivayetine rastlanılmamıştır. Ancak ondan hadis aktaran kişiler arasında Bişr b. Mufaddal’ın da zikredilmesi sonucunda (*Mizzî, Tehzîbü’l-kemâl*, XV, 396) ihtiyaten öğrencisi ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁶¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IX, 247; Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Merrûzî), s. 265.

⁴⁶² Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 72.

⁴⁶³ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 76.

⁴⁶⁴ Müslim, *et-Temyîz*, s. 177; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 34. Nitekim başka bir rivayette Şu‘be’nin: “İbn Avn ve Süleyman et-Teymî’nin (ö. 143/761) şüphe edip hadis nakletmesi kesin rivayet etmek gibidir” dediği nakledilir (*Mizzî, Tehzîbü’l-kemâl*, XII, 8).

Öte yandan İbn Avn'ın bazı hocalarının bu konuda nasıl hareket ettiklerine dair tespitlerde bulunması hadislerin lafzen mi yoksa manen mi aktarılacağı hususunda ehemmiyetle durduğunu gösterir. Nitekim İbn Avn şöyle demiştir:

Altı kişiyle karşılaştım. Onlardan üçü hadisleri harfi harfine nakletmede çok titizdi. Diğer üçü ise manayla rivayette bulunmaya izin vermekteydi. Harfi harfine hadis nakledenler Kâsım b. Muhammed, Recâ b. Hayve, Muhammed b. Sîrîn, rivayetleri mana olarak nakledenler ise Hasan [el-Basrî], Şa'bi ve [İbrâhim] en-Nehaî idi.⁴⁶⁵

İbn Avn'ın hadisleri aktarma konusundaki yaklaşımlarını açıkladığı kimselerin içerisinde en yakın hocalarının bulunması dikkat çekmektedir. Kendisinin, hadislerin naklediliş keyfiyetini yakın hocaları üzerinden sunmaya çalışması, bu meseleye önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca onun mana ile rivayet edenlere nasıl baktığı ve aslında bu tavrın onlardan daha az rivayette bulunmasına sebep olup olmadığı sorusu da gündeme getirilmelidir. Söz gelimi İbn Avn'ın mana ile rivayette bulunan hocaları İbrahim en-Nehaî, Şa'bi ve Hasan el-Basrî ile birebir ilişkileri çok sıkı olmasına rağmen, onlardan sırasıyla 118, 102, 92 kadar hadis nakletmesinde bu tavırlarının etkili olduğu düşünülebilir. Mezkûr hocalarının bu tutumlarında isabetli davranıp davranmadıklarını öğrenme amacıyla olsa gerek, İbn Avn manayla hadis rivayet eden hocalarının mevcut tutumunu en yakın hocası olan İbn Sîrîn'e sormuş, "Onların duydukları gibi hadisleri nakletmeleri kendileri için daha iyidir" cevabını almıştır.⁴⁶⁶ Ayrıca İbn Avn'ın bu hususta İbn Sîrîn'in lafızlarına bağlı kaldığının belirtilmesi⁴⁶⁷ lafzen rivayet meselesinde İbn Sîrîn'e tabi olduğunu gösterir.⁴⁶⁸

Özetle, İbn Avn'ın en yakın hocası İbn Sîrîn'e dayanarak hadisleri harfi harfine aktarma konusunda çok titiz davrandığı, fakat lafzen rivayet konusundaki bu dikkatine rağmen her zaman rivayetleri lafzıyla aktarmayı başaramayıp hadislerinde bazen tereddütte kaldığı, bu konudaki hassas tutumu dolayısıyla da kimi zaman talebelerini sinadığı ve uyardığı anlaşılmaktadır.

⁴⁶⁵ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 368. Benzer rivayetler için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 206; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, I, 347.

⁴⁶⁶ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 534.

⁴⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 333.

⁴⁶⁸ İbn Sîrîn de hadisleri lafzen rivayet etmeyi benimsemektedir (Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 77).

B. Hadislerin Yazımı

1. Hadis Yazımına Bakışı

İbn Avn'ın hadislerin kitâbeti konusunda nasıl bir tutum takındığı ve bu tutumunu pratiğe yansıtıp yansıtmadığı üzerinde durulması gereken bir meseledir. Zira görünürde İbn Avn'la ilgili olarak bu konuda farklılık ve çelişki içeren birtakım nakiller serdedilir. Bu çelişik bilgiler, İbn Avn'ın hadisleri yazdırıp yazdırmamasından daha ziyade, aslında bizatihi kendisinin hadisleri yazıp yazmadığıyla ilgilidir. Ama genel manada hadis yazımına karşı net ve sert bir tavrının olması bu konuya olumsuz baktığını düşündürmektedir. Nitekim İbn Avn “Muhammed [b. Sîrîn] ‘Ben kesinlikle [hadisleri] yazmadım’ derdi... Ben de kesinlikle [hadisleri] yazmadım” demiştir.⁴⁶⁹

Yine İbn Avn'ın “Muhammed [b. Sîrîn], Kâsım [b. Muhammed] ve ashâbımız [hadisleri] yazmazlardı” dediği nakledilir.⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel de bu rivayetleri doğrulayacak şekilde “İbn Sîrîn, Eyyûb [es-Sahtiyânî] ve İbn Avn gibilerinin bu konudaki tutumunun hadisleri yazmamak” olduğunu belirtmiştir.⁴⁷¹ Görüldüğü gibi bizzat İbn Avn'ın yakın iki hocasının ve kendisinin de hadisleri yazmadığını belirtmesi ve Ahmed b. Hanbel'in de böyle düşünmesi, İbn Avn'ın hadis yazımına karşı mesafeli olduğunu göstermektedir. Hatta bu anlayışının bir sonucu olarak İbn Avn'ın kitaplar hakkında “Bu kitapları kötü bir son olarak görüyorum” demesi, aynı şekilde kendisinin Hammâd b. Zeyd'e “Ebû İsmâil bu kitapları görüyorum, insanları sapıttıracaksınız”⁴⁷² diye şikayette bulunması, kitaplara ve hadis yazımına olumsuz baktığını gösterir. Hatta bu son sözü en yakın hocası İbn Sîrîn'den etkilenecek söylemesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim bu konuda İbn Sîrîn'in “Kitaplardan sakının!... Sizden öncekiler kitaplar vesilesiyle sapıklığa düştü” demesi, İbn Avn'ın diğer konularda olduğu gibi bu mevzuda da hocasını takip ettiğini gösterir. İlgili rivayetin devamında ise Bekkâr b. Muhammed'in “Dedem [İbn Sîrîn], babam [Abdullah b. Muhammed] ve İbn Avn'ın bir hadisin tamamının yazılı bulunduğu bir kitabı yoktur”⁴⁷³ şeklinde konuya açıklık getirmesi, İbn Avn'ın ve diğerlerinin hadis kitabının olmadığını belirtmesi açısından önemlidir. Ayrıca rivayeti nakleden Bekkâr b. Muhammed'in İbn Avn'ın eşinin yeğeni

⁴⁶⁹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 381.

⁴⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, s. 46.

⁴⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Merrûzî), s. 148.

⁴⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, s. 57.

⁴⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 193.

olması ve kendisinin ev hayatıyla ilgili detaylar açıklamalar yapması, hatta ölümünde bile onun yanında bulunması gibi hususlar, bu rivayetin yakın bir gözleme dayanarak aktarıldığını düşündürmektedir. Bunun yanında -daha öncede belirtildiği gibi- İbn Avn'ın yakın hocaları İbrahim en-Nehaî, Âmir eş-Şa'bî, Recâ b. Hayve ile ikili ilişkileri çok sıkı olmasına rağmen onlardan sırasıyla 47, 25 ve 9 gibi az rivayet nakletmesinde kitâbete karşı olumsuz bakış açısının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan yukarıdaki bilgilerin aksine İbn Avn'ın hadisleri yazdığına ve kitap sahibi olduğuna dair birtakım nakillerde zikredilir. Nitekim İbn Avn “Biz hadisle ilgilenenler dışında kimseden hadis yazmayız” demiştir.⁴⁷⁴ Ayrıca Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853) de İbn Avn'ın “sika ve sahîhu'l-kitâb”⁴⁷⁵ olduğunu belirterek onun hadis kitabının bulunduğunu bildirir. Ancak Osman b. Ebî Şeybe'nin İbn Avn'ı “sika ve sahîhu'l-hadîs”⁴⁷⁶ şeklinde tavsif ettiği de nakledilir. Nitekim bu son nakil daha doğru olsa gerektir. Çünkü ilk rivayeti yani İbn Avn'ın “sahîhu'l-kitâb” olduğunu belirten nakli Osmân b. Ebû Şeybe'den rivayet eden Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), bu bilgiyi İbn Şâhin'den (ö. 385/996) aldığını açıkça söylemiştir. İbn Hacer'in ise ilgili rivayeti hangi kitaptan aktardığı net değilse de onun *Tehzîbü't-Tehzîb*'inde Moğultay b. Kılıç'ın kitabından istifade ettiğini belirtmesi⁴⁷⁷ bu bilgiyi Moğultay b. Kılıç'tan aldığına işaret etmektedir. Kısacası Osman b. Ebî Şeybe'nin İbn Avn hakkında ifade ettiği “sahîhu'l-kitâb” nitelemesinin Moğultay b. Kılıç'a dayandığı, ilgili rivayeti İbn Hacer'in Moğultay'dan alarak kitabında kullandığı, Moğultay b. Kılıç'ın da bu bilgiyi İbn Şâhin'den aktardığı görülmektedir. Ancak İbn Şâhin'in ilgili kitabına müracaat edildiğinde İbn Avn için “sahîhu'l-kitâb” değil “sahîhu'l-hadîs” denildiği de rivayet edilir. Bundan dolayı İbn Avn hakkında aktarılan bu iki farklı niteleme için, erken dönem kaynaklarını veya bizzat bu rivayetin referans olarak gösterildiği ilk kaynak esas kabul edilmelidir. Bu sebeple rivayetin ilk geçtiği veya havale edildiği kaynağın İbn Şâhin olması, İbn Şâhin'in ilgili kitabında İbn Avn hakkında “sahîhu'l-kitâb” değil, “sahîhu'l-hadîs” şeklinde tasvirde bulunması, aynı zamanda doğrudan ve dolaylı olarak diğer müelliflerin İbn Şâhin'e dayanması sebebiyle İbn Avn'ı “sahîhu'l-kitâb” şeklinde niteleyerek ona bir kitap izafe etmek doğru değildir. Üstelik İbn Avn'ın hadis yazım ve

⁴⁷⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 405; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 161.

⁴⁷⁵ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, VIII, 107; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 399; A'zamî, *Dirâsât*, I, 187.

⁴⁷⁶ İbn Şâhin, *Târihu esmâi's-sikât*, s. 124.

⁴⁷⁷ Kandemir, “Moğultay b. Kılıç”, *DİA*, XXX, 230.

kitap edinmeye şiddetle karşı çıkması ve bibliyografik literatürde İbn Avn'a atfedilen herhangi bir kitap ismine rastlanmaması, onun kitap sahibi olmadığını desteklemektedir.

Diğer yandan İbn Avn'ın naklettiği “Biz hadislerle ilgilenenler dışında kimseden hadis yazmayız”⁴⁷⁸ şeklindeki ifadesi İbn Avn'ın kimi zaman hadisleri yazdığına işaret eder. Ancak kaynaklarda buna benzer rivayetlerde “yazmayız” yerine “almayın” tabiri de geçer. Örneğin İbn Avn “Bu ilmi ancak hadislerle ilgilenen ve iştilal eden kimselerden alın”⁴⁷⁹ demiş, başka bir rivayette ise “Hadisleri güvenilir kişilerden ve hadislerle ilgilenenler dışında kimselerden almayın”⁴⁸⁰ diyerek hadis talebelerini ikaz etmiştir. Hatta mevcut iki rivayetin tatbikata yansımaları olarak İbn Avn “Kimi adamlarla karşılaştık onlardan hadis almadık, ancak daha sonra onlardan alanlardan aldık” diyerek burada doğrudan hadisi “aldık”⁴⁸¹ ifadesini kullanmakta ve yukarıda İbn Avn'dan aktarılan ilk rivayetteki “hadis yazmayız” tabirinin mutlak manada yazma şeklinde anlaşılacağına katkı sağlamaktadır. Zira rivayetlerin manen aktarılmasının yanı sıra İbn Avn'ın kitâbete karşı sert bir tavır takınması, mevcut rivayetin almak şeklinde anlaşılabilirliğini de gösterir. Bunun yanında İbn Avn'ın hadisleri yazdığı kabul edilirse bu durumda rivayetleri daha kolay ezberlemek veya uzun hadisleri hıfzetmek için yazdığı⁴⁸² ve sonrasında da yazdıklarını imha ettiği ileri sürülebilir. Nitekim ilgili konuda Yahyâ b. Atîk “Muhammed b. Sîrîn, ezberledikten sonra imha etmek şartıyla hadisin yazılmasında bir sakınca görmezdi” demiştir.⁴⁸³ İbn Avn'ın en yakın hocası olan İbn Sîrîn'in kitâbet hususunda böyle bir ruhsatta bulunması, İbn Avn'ında bu ruhsattan faydalandığını ve kimi zaman hafızasına yardımcı olması amacıyla hadisleri yazdığını düşündürmektedir. Ayrıca Talat Koçyiğit'in (ö. 2011) hadislerin yazımı meselesinde yaptığı aşağıdaki tespit, hafızasıyla şöhret kazanmış bazı muhaddislerinde hadisleri yazdıklarını gösterir:

Bu râviler [hafızasıyla şöhret bulmuş kişiler], hadis rivayet ederken ellerinde hiçbir zaman kitap bulundurmazlar, sadece hafızalarından rivayet ederler. Bununla beraber hâfizalarından rivayet eden böyle râvilerin kitapları veya hadis kaydettikleri defterleri

⁴⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 161.

⁴⁷⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, II, 28; İbn Şâhin, *Esmâü'd-duafâ*, s. 40.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Arabî, *Mesâlik*, I, 347. (Benzer bir rivayet için bk. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, I, 313).

⁴⁸¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 159.

⁴⁸² Hâlid el-Hazzâ “Uzun hadisler dışında kesinlikle bir şey yazmadım, yazdıklarımı da daha sonrasında imha ettim” demiştir (Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 237).

⁴⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 194.

olmadıkları iddia edilemez. Bunları dinleyen pek çok talebenin, dinledikleri yerlerde hadisleri yazdıkları gibi, hafızadan rivayet eden şeyhlerin de belki yine hafızadan rivayet eden kendi şeyhlerini dinlerken yazmış, sonradan hıfz etmiş olmaları da mümkündür. Bu itibarla hadis tarihinde kitap, umumiyetle bir hıfz vasıtası, unutulan bir hadisi ona bakmak suretiyle yeniden tezekkür aleti olmuştur.⁴⁸⁴

Görüldüğü üzere mezkûr alıntıda hafızalarından rivayet eden bazı muhaddislerin kimi zaman hadisleri yazdığını, hatta ezberledikleri rivayetleri hatırlamak için bazen defterlerini sakladıkları anlaşılmaktadır. İbn Avn'ın böyle bir kitabının veya defterinin olduğu bilinmese de onun da kimi zaman hafızaya yardımcı olması için rivayetleri yazdığı esas alınır, bu durumda şahsi bir hadis derlemesinin olduğu düşünülebilir. Ancak daha öncesinde İbn Avn'ın bizzat kendisinin hadisleri hiç yazmadığı belirtilerek kitâbete karşı olumsuz tavrını gösteren net ve sert ifadelerin aktarılması, hatta Bekkâr b. Muhammed'in İbn Avn'ın tek bir hadisinin yazılı olduğu hadis kitabının olmadığını açıklaması, ayrıca hadisleri yazdığına dair tek bir naklin olması⁴⁸⁵ gibi hususlar İbn Avn'ın yazılı bir hadis kitabının olmadığını gösteren güçlü kanıtlardır. Nitekim Bekkâr b. Muhammed'in hicrî 130 yılında doğduğu⁴⁸⁶ ve İbn Avn'ında 151 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bekkâr'ın "İbn Avn'ın bir hadisin tamamının yazılı bulunduğu bir kitabı yoktur"⁴⁸⁷ şeklindeki açıklaması muhtemelen Bekkâr'ın çocukluk çağını atlattığı 15'li 20'li yaşlardayken yapılmıştır. Dolayısıyla bu gözlemin hicri 145-151 yılları arasında ve İbn Avn'ında düzenli hadis aktarmaya başladığı zamanlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum İbn Avn'ın hocalık dönemlerinde hadisleri hafızadan naklettiğini desteklemesi açısından da önemli bir detaydır. Bundan dolayı İbn Avn'ın hadis talebesiyken kimi zaman hafızasına yardımcı olması amacıyla hadisleri yazdığını ve daha sonrasında yazdıklarını ilelebet ortadan kaldırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

⁴⁸⁴ Koçyiğit, Talat, *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti*, s. 34.

⁴⁸⁵ Tespit edilebildiği kadarıyla "Biz hadisle ilgilenenler dışında kimseden hadis yazmayız" rivayetinin tek kaynağı Râmeihürmüzi'nin, *el-Muhaddisü'l-fâsil* adlı eseridir (*el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 405). Bu rivayeti Hatîb el-Bağdâdî kendisine ulaşan senedle Râmeihürmüzi'den nakletmiştir (*el-Kifâye*, s. 161). Bu sebeple ilgili rivayetin farklı bir senedi bilinmemekte ve İbn Avn'ın hadisleri yazdığına dair sadece mezkûr rivayet nakledilmektedir. Ayrıca bu rivayete benzer nakillerde "yazmayın" yerine "almayın" ifadesi geçmektedir.

⁴⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 298.

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 193.

2. Hadis İmlasına Bakışı

İbn Avn'ın bizzat kendisinin hadisleri yazıp yazmadığıyla ilgili görünürde farklılık olmakla birlikte, öğrencilerine hadis yazdırdığı konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Nitekim bu konuda Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) “Ben, Muâz [b. Muâz] [ö. 196/811-2], Hâlid [b. Hâris] [ö. 160/776-7] İbn Avn'ın yanına giderdik. Muâz ve Hâlid oturur [hadis] yazar, ben ise eve döndüğümde yazardım” demiştir.⁴⁸⁸ Bu rivayete göre İbn Avn öğrencilerine hadis imla ettirmiştir. Ayrıca -daha önce değinildiği gibi- İbn Avn halkasının yakın üyelerinden olan Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) ve Hammâd b. Üsâme (ö. 201/817) gibi muhaddislerin İbn Avn'la birebir ilişkileri -Hammâd hariç- hiç olmamasına rağmen ondan sırasıyla 119, 100, 77 gibi fazlaca hadis nakletmeleri, hadisleri İbn Avn'dan yazarak almalarından kaynaklanmış olabilir. Özellikle Yezîd ve Vekî'nin İbn Avn dışında birçok muhaddisle karşılaşmaları ve onlardan faydalanmaları, farklı bölgelerdeki âlimlerin rivayet birikimlerini kitâbet vasıtasıyla kısa sürede elde ettiklerini düşündürmektedir. Bunun yanında hem ilgili üç muhaddisin hem de -Süleym b. Ahdar hariç (ö. 180/796-97)- İbn Avn halkasının diğer yakın üyelerinin her birine kitap atfedilmesi hem hadis yazım faaliyetlerinin 2./8. yüzyılın ikinci yarısında fazlalaştığını hem de İbn Avn'ın bazı öğrencilerine hadislerini yazdırdığını gösterir.

Bunun dışında İbn Avn'dan hadisleri ezberleyerek alan muhaddisler de bulunmaktadır. Rivayete göre Muâz b. Muâz “İbn Avn'ın kapısının [önünde] duruyorduk. Şu'be [b. el-Haccâc] içeriden yumruklarını sıkmış olarak çıktı. Bazılarımız onunla konuşmaya başlayınca ‘Benimle konuşma! İbn Avn'dan 10 hadis ezberledim, unutmaktan korkuyorum!’” dedi.⁴⁸⁹ Görüldüğü üzere Şu'be İbn Avn'dan hadisleri ezberleyerek almış ve hıfzındaki rivayetleri korumaya çalışmıştır. Ayrıca Şu'be'nin İbn Avn hakkındaki mübalağalı ta'dîl ifadeleri dikkate alındığında, ondan sadece 11 hadis aktarması dikkat çekicidir. Bu sebeple Şu'be'nin ondan ezberlediği bazı hadisleri yazmaması dolayısıyla unutmaması muhtemeldir. Nitekim İbn Avn'ın en yakın öğrencilerinden olan İbn Uleyye (ö. 193/809) İbn Avn'dan işittiği hadislerin 400'ünü yazıya geçirmiş ve ondan duyduğu bir grup hadisi de kitabına kaydetmemiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Buhârî, *et-Târîhu 'l-kebir*, VII, 366. Benzer bir rivayet için bk. (Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, s. 605).

⁴⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî*, I, 366-7.

⁴⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Abdullah), II, 363.

Muhtemelen İbn Uleyye unutma korkusuyla bazı hadisleri yazıya geçirme ihtiyacı hissetmiş ve bu sayede İbn Avn'dan işittiği birtakım rivayetlerin unutulmasının önüne geçmiştir. Öte yandan İbn Avn halkasının yakın üyelerine kitap nispeti tespit edilemeyen tek isim Süleym b. Ahdar'dır. Yine bu şahsın İbn Avn'ın çok yakın öğrencisi olduğu kaynaklarda zikredilmesine rağmen kendisinden aktardığı rivayet sayısı çok azdır. Bundan dolayı zayıf bir ihtimal de olsa hadisleri yazmaması veya kitabı olmaması cihetiyle bazı rivayetleri unutmuş olması olasıdır.

Esasen İbn Avn'ın hadisleri yazdırması da normal bakışta çelişki olarak görülebilir ve hadis yazımına karşı çıkan birisinin rivayetleri imla ettirmesini ilk anda tenakuz şeklinde değerlendirebilir. Ancak bizzat kendisinin hadisleri yazmaması ile hadislerini talebelerine yazdırması arasında belirgin bir farkın olduğu ifade edilmelidir. Öncelikle kitâbete karşı duyulan kerahiyetin tâbiûn tabakasını aşip daha sonraki nesillere uzandığını ve bu kerahiyetin tamamıyla şahsi görüşlere dayandığı belirtilmelidir.⁴⁹¹ İbn Avn da kişisel bir tercih gereği genel manada hadislerin yazımına karşı çıkmış ve bu karşı çıkışında en önemli etkiyi şüphesiz her yönüyle takipçisi olduğu en yakın hocası İbn Sîrîn sağlamıştır.⁴⁹² İbn Sîrîn'in hadise ilişkin temel kanaatlerinin titiz bir anlayışa dayanması⁴⁹³ İbn Avn da etki uyandırmış, bundan dolayı diğer konularda olduğu gibi kitâbet mevzusunda da hadis telakkisini hocası İbn Sîrîn'in öğretisi ve anlayışı üzerine inşa etmiştir. Ancak İbn Avn'ın hadisleri öğrencilerine imla ettirmesi veya talebelerine hadis yazımı konusunda müsaade etmesi, onun şahsi olarak hadisleri yazmaması ile çelişki arz eden bir durum değildir. Zira hadis yazımı bir tercih meselesi olduğu için kimi öğrencilerini bu konuda muhayyer bırakmış olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin yakın öğrencilerinden İbn Uleyye İbn Avn'dan hadisleri işiterek alırken diğer bir yakın talebesi Muâz b. Muâz kimi zaman kendisinden rivayetleri yazarak alabilmiştir. Bu durum öğrencinin ilmî konumu ve kapasitesiyle de ilişkili olabilir. Bazı öğrencilerin hıfzı daha kuvvetli olurken diğerleri rivayetleri ezberden aktarma konusunda güçlük çekebilir. Dolayısıyla İbn Avn'ın bazı talebelerine bu konuda izin vermiş olabilir. Ayrıca İbn Avn'ın lafzen rivayet meselesine de önem verdiği dikkate alındığında, bazı öğrencilerine hadisleri imla ettirmesinde hadislerin lafızlarını koruma gayesiyle hareket ettiği de düşünülebilir. Yine hicri 2./8. asrın ikinci

⁴⁹¹ Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti*, s. 33.

⁴⁹² İbn Sîrîn'in ve halka üyelerinin yazıya karşı olan menfi tutumu için bk. (Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 77-80).

⁴⁹³ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 76-83.

yarisından sonra kitâbet faaliyetlerinin yaygınlaşması hem de rihlelerin bu dönemlerde artmaya başlaması, bu tutumunun oluşmasına etki etmiş gibidir. Çünkü farklı bölgelerden sadece hadis alma amacıyla uzun yollardan yanına gelen öğrencilere hadis yazımı konusunda müsamahalı davranması mümkün görünmektedir.

Tüm bu bilgilerden hareketle İbn Avn'ın hadislerin kitâbeti ve imlası konusundaki yaklaşımı için özetle şöyle denilebilir: İbn Avn kendisi için yani daha kolay ezberlemek amacıyla hadisleri yazmıştır. İhtiyaten talebelerinin hata etme ihtimalini engellemek ve daha kolay ezberlemelerini sağlamak için hadislerini yazdırmıştır. Fakat umumun istifadesine açtığı nakle konu olan bir kitabı ve nüshası yoktur. Yani kendisinin şahsi nüshası olup (sonrasında bu nüshayı imha ettiği kuvvetle muhtemeldir), muhaddislerin istifadesine açtığı yazılı bir kitabının olmadığı anlaşılmaktadır.

C. İsnâd Kullanımına Yaklaşımı

İbn Avn hadisleri senedleri ile birlikte aktarma ve aynı zamanda bilginin kaynağını sorgulama konusunda hassas biridir. Nitekim İbn Avn'ın en yakın hocalarından biri olan Şa'bi'nin kendisine naklettiği bir hadis sonrasında hocasına ilgili rivayeti kimden aldığını sorması bu konudaki titizliğine örnek verilebilir.⁴⁹⁴ Yine İbn Avn'ın diğer yakın hocalarından biri olan Hasan el-Basrî hakkında "Hasan bize hadisler naklelerdi, ancak bize bunları senedleriyle nakletseydi daha iyi olurdu"⁴⁹⁵ demesi de İbn Avn'ın rivayetleri senedleriyle alma ve aktarma konusundaki hassasiyetini gösteren bir diğer karinedir. Ayrıca Şu'be b. el-Haccâc'ın "Amr b. Mürre [ö. 116/734-5] ve İbn Avn dışında tedlîs yapmayan kimseyi görmedim"⁴⁹⁶ şeklindeki değerlendirmesi de İbn Avn'ın haberlerin kaynağını nakletmedeki titizliğine işaret etmektedir. Zira tedlîs hadis terimi olarak değişik çeşitleri olmakla birlikte umumiyetle "bir râvinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü hâlde hadis almadığı bir şeyhten işitmişçesine rivayette bulunması" demektir.⁴⁹⁷ Bu sebeple İbn Avn'ın hadis aktardığı muhaddislerin isimlerini zikredip bu konuda dakik davrandığı ve Basra'da kimi önde gelen âlimlerin aksine

⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 343-4.

⁴⁹⁵ İbn Abdilber, *et-Temhûd*, I, 57; İbn Receb, *Şerhû İlel*, I, 58.

⁴⁹⁶ Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, III, 288.

⁴⁹⁷ Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 395.

tedlîsle itham edilmediği anlaşılır.⁴⁹⁸ İbn Avn'ın titiz yapısına işaret eden bir diğer durum ise muhaddislerin kendisini hadis öğrenimi ve öğretimi konusunda hiçbir şekilde doğrudan tenkit etmemeleridir.

Öte yandan İbn Avn'ın kendisine yetişmediği hâlde sahâbî olduğu söylenen Muâz b. el-Hâris el-Ensârî'den (ö. ?) hadis naklettiği belirtilir.⁴⁹⁹ Mezkûr hadisin senedine dair bir bilgi verilmemekte, sadece konusunun Ramazan ayında kunut okunmasıyla ilgili bir rivayet olduğu zikredilmektedir. Ancak yapılan genel tarama sonuçlarına göre İbn Avn'ın Muâz'dan aktardığı herhangi bir rivayet tespit edilememiştir.

Bunun dışında İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711-12) semâî olmadığı hâlde ondan hadis aktardığı da söylenir.⁵⁰⁰ Ayrıca İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'i görüp onunla beraber olduğunu, aynı zamanda Enes b. Mâlik'ten rivayette bulunduğunu nakletmiştir.⁵⁰¹ Yapılan tarama sonuçlarına göre de İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'ten doğrudan bir tek rivayeti olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰² Diğer taraftan İbn Avn'ın Enes b. Mâlik'ten rivayette bulunmadığı yönünde genel bir kabulün olduğunu söylemekte mümkün görünmektedir. Zira ricâl müelliflerinin çoğu İbn Avn'ın rivayette bulunduğu kişiler arasında Enes b. Mâlik'e yer vermemişlerdir.⁵⁰³ Bu konuda iki farklı görüş olsa da bu durum İbn Avn'ın isnâd kullanımındaki titizliğini nakzetmez. Çünkü tespit edilebildiği kadarıyla İbn Avn'ın Muâz b. el-Hâris ile Enes b. Mâlik dışında kendisine yetişemeyip doğrudan hadis naklettiği bir sahâbî veya tâbî âlimi bilinmemektedir. Görüldüğü gibi bu iki sahâbî'den bu şekilde naklettiği rivayet sayısı da tektir. Ayrıca hicri 2. Asrın ilk yarısında hadis rivayeti konusunda kimi âlimlerin titiz bir yapısı olsa da her zaman bu konuda sınırları ve sabiteleri belli katı kurallar uygulanmayabiliyordu. Bundan dolayı İbn Avn'ın hadislerin kaynaklarını zikretme

⁴⁹⁸ İbn Avn'ın akranlarından Eyyûb es-Sahtiyânî, Yûnus b. Ubeyd, Hâlid el-Hazzâ, Süleyman et-Teymî gibi âlimlerin tedlîs yaptıkları zikredilir (Çelik, "Tedlîs Yapmakla İtham Edilen Basralı Râviler s. 198, 202).

⁴⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXVIII, 118.

⁵⁰⁰ İbn Receb, *Şerhü İlel*, I, 365.

⁵⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 311.

⁵⁰² Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, VI, 51.

⁵⁰³ İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 113; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 395; Zehebi, *Siyer*, VI, 364; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398.

hususundaki tutumunu istisna kabilinden kabul ederek onun daha ziyade bu konuda ihtiyatla hareket ettiği görülmektedir.

D. Bid‘at Ehline Karşı Tavrı

Hadis ilminde bid‘atçı olarak nitelenen bazı kimselerin rivayetlerinin güvenilir kabul edilmediği ve kimi muhaddislerin bundan dolayı onlardan haber nakledilmemesi konusunda ihtiyatla hareket ettiği bilinmektedir. Bu başlık altında İbn Avn’ın bid‘atçılara yaklaşımı incelenecektir.

1. Kaderîlere Karşı Tavrı

Öncelikle kavram karışıklığını önlemek için burada Kaderîlerle kastedilen grubun Mu‘tezile olduğunu veya Mu‘tezile’nin algı ve anlayışını benimseyen kişiler için kullanıldığını belirtmek gerekir. Nitekim hadisçiler tarafından da Mu‘tezile yerine Kaderiyye isminin daha yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁰⁴

İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Avn’ı “sünnete sıkı sıkıya bağlı ve bid‘at ehline karşı şiddetli bir muhalif” şeklinde tavsif eder.⁵⁰⁵ Kaynaklardaki bilgilerde İbn Hibbân’ın tespitini destekler. Nitekim bu konuda Nadr b. Şümeyl (ö. 204/820) “İbn Avn kimseye surat asıp kaş çatmazdı. Ancak bir kaderî yahut mürcîî ona geldiğinde yüz çevirirdi” demiştir.⁵⁰⁶

Özellikle İbn Avn’ın bu hususta kaderîlere karşı sert davrandığı ve onlarla selamlaşmadığı zikredilir. Yine Nadr b. Şümeyl bu konuda “İbn Avn, Amr b. Ubeyd’in [ö. 144/761] yanına uğradı, Amr’ın yanında da İbn Avn’ın tanıdığı bir adam vardı. İbn Avn ona ‘Es-selamü aleyke ey falan!’ dediğini...” nakletmiştir.⁵⁰⁷ Görüldüğü üzere İbn Avn, selamını falanca kişiye vermiş, Amr’ı ise görmezden gelerek ona selam vermemiştir. Yine bu konuda İsa b. Yunus (ö. 187/803) “Amr b. Ubeyd, İbn Avn’a selam verdi. İbn Avn ise onun selamına mukabele etmedi. Amr, İbn Avn’ın yanına oturunca İbn Avn onun yanından kalktı gitti” demiştir.⁵⁰⁸ Bu bilgilere göre Amr b. Ubeyd, İbn Avn’la yakınlık kurmaya çalışmış, İbn Avn ise kendisine mesafeli davranarak onun yanından uzaklaşmıştır.

⁵⁰⁴ Hansu, *Mu‘tezile ve Hadis*, s. 55.

⁵⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3.

⁵⁰⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî*, I, 521.

⁵⁰⁷ Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 285.

⁵⁰⁸ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 70; İbn Asâkir, *Târihü Dimaşk*, XXXI, 362.

İbn Avn'ın kimi zaman bid'atçilerin yanında bulunup onları muhatap alan kişilere de olumsuz tavır takındığı anlaşılmaktadır. Nitekim Muâz b. Mükrim şöyle demiştir:

İbn Avn, beni Amr b. Ubeyd'le çarşıda beraber görünce benden yüz çevirdi. Bunun üzerine [yanına gittim] ve ondan özür diledim. O da bana 'Ben seni [bir kere] onunla beraber gördüm' dedi ve başka bir şey demedi.⁵⁰⁹

Başka bir rivayette ise İbn Uleyye şöyle demiştir:

Abdülazîz b. ed-Debbâğ b. Muhtâr yanına geldi. Bana, 'İbn Avn'la karşılaştım beni görmezden geldi, neyi var bilmiyorum' dedi. Ben de onunla beraber İbn Avn'ın yanına gittim. 'Ebû Avn! Abdülazîz'e niye böyle davranıyorsun' dedim. İbn Avn 'İpek satıcısı Kuteybe bana onu Amr b. Ubeyd'le birlikte çarşıda gördüğünü söyledi', dedi...⁵¹⁰

Görüldüğü gibi İbn Avn'ın bid'atçilerle birlikte bulunanlara aynı zamanda onlarla temasta olanlara mesafeli davrandığı ve onların yüzüne bile bakmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan İbn Avn'ın bu tutumu, yani hem bid'atçilere karşı sert tavır hem onlarla birlikte bulunanlara karşı uyguladığı caydırıcı hareket tarzı işe yarımış gibidir. Nitekim bu görüşü destekleyecek bir rivayette Abdülvehhâb el-Haffâf (ö. 204/819-20) şöyle demiştir:

Amr b. Ubeyd'in yanına uğradığımda onu tek başına otururken gördüm ve 'Ne oldu da insanlar seni böyle terk etti ki?' dedim. Bunun üzerine o, 'İbn Avn insanları benden engelledi ve onlarda beni terk etti' dedi.⁵¹¹

Rivayetten anlaşılacağı üzere İbn Avn'ın Amr b. Ubeyd'i Kaderî görüşlere sahip olması sebebiyle⁵¹² insanları ondan alıkoymaya çabalayarak kendi çevresini veya Basra'daki birtakım kimseleri ondan uzak tutmaya çalışmış ve bu konuda başarı sağlamıştır.

Özellikle İbn Avn'ın daha ziyade Amr b. Ubeyd'le isminin anılmasında ve ona karşı böyle şiddetli bir tavır takınmasında Amr b. Ubeyd'in Kaderî görüşlerinin yanı sıra Hasan el-Basrî'ye atfettiği bazı sözlerin de etkisi olmuş gibidir. Zira İbn Avn'ın

⁵⁰⁹ Ebu Nuaym, *Hilye*, III, 40.

⁵¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 71. Benzer bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *İlel* (Merrûzî), s. 184.

⁵¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 98; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 240.

⁵¹² İbn Avn kader hakkında konuşup bu konu içine dalanları "zalimler" olarak nitelemiştir (Ebu Nuaym, *Hilye*, III, 41).

Hasan el-Basrî'nin en yakın talebelerinden olması ve aynı zamanda Amr b. Ubeyd'in de Hasan el-Basrî'nin eski yakın öğrencilerinden biri olarak öne çıkması, yer yer Hasan'ın görüşleri konusunda aralarında tartışma ortamının doğmasına sebep olmuştur. Nitekim bu konuda Bekir b. Humrân:

İbn Avn'ın yanındaydım. Bir kişi ona soru sordu, o da bilmediğini söyledi. Ardından adamın biri, 'Amr b. Ubeyd, Hasan [el-Basrî] hakkında şöyle şöyle söylüyor deyince' İbn Avn 'Bizim için onun söylediği sözünde, kendisinin de bir değeri yoktur. O, Hasan hakkında yalan konuşuyor' demiştir.⁵¹³

İbn Avn'ın Amr b. Ubeyd'e kuvvetli bir muhalif olup insanlarını ondan alıkoymasında Amr b. Ubeyd'in Hasan hakkındaki ilgili sözlerin önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Yine bunu destekleyen başka bir rivayette ise İbn Avn:

Kaderiyye ve Mu'tezile Hasan [el-Basrî]'ye yalan isnat ederek ona ait olmayan sözleri kendisine nispet ediyorlar. Biz Hasan'la beraber bulunduk ve onun sözlerine şahit olduk. Şayet [sözlerine şahit olan diğer kimselerin] böyle bir duruma düşeceklerini bilseydik, Hasan'ın yanındayken onların karşısına dikilirdik. Kuşkusuz onların sonu kötü olacaktır. Ben öyle zannediyorum ki Basralıların çoğunun yardıma ve zafere nail olamamalarının sebebi içlerinde Kaderîlerin barınmasıdır" demiştir.⁵¹⁴

Görüldüğü üzere İbn Avn'ın Kaderîlere ve özellikle Amr b. Ubeyd'e karşı sert tutumunun olmasında Hasan el-Basrî'ye izafe ettikleri sözler son derece etkilidir.

2. Mürcîlere Karşı Tavrı

Mürchie kavramının tanımıyla ilgili veya Mürcî kimselerin kimliğiyle ilişkili farklı tarifler olmakla birlikte hadisçiler tarafından bu kavram daha ziyade imanın tanımı ve amel ile ilişkisi bağlamında ele alındığı için⁵¹⁵ burada Mürcîlikle nitelenen kimselerle imanın tanımına ameli dâhil etmeyen veya hadisçiler tarafından bu şekilde itham edilen kişiler kastedilmiş ve bu tanım esas alınarak değerlendirmelere yer verilmiştir.

⁵¹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 246; Mizzâ, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXII, 126.

⁵¹⁴ İbn Batta, *İbâne*, IV, 299.

⁵¹⁵ Kahraman, *İrcâ ve Mürcî Râviler*, s. 66.

İbn Avn'ın Mürciîlere de tavır alarak onlarla olan ilişkilerini askıya aldığı zikredilir. Nitekim bu konuda Nadr b. Şümeyl, İbn Avn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hammâd [b. Ebû Süleymân] [ö. 120/738] ne acayip bir insan! Kendisi, [Ömer b.] Zer'i (ö. 153/770-1) İbrahim [en-Nehaî]'ye şikayet etmek için onun yanına götürüyor. Sonra da kendisi Mürciî olup çıkıyor. İbn Avn, Hammâd'ın ilgili kelimeyi izhar etmesinden sonra onunla bir daha konuşmadı. Nadr b. Şümeyl 'Hammâd neyi izhar etti?' diye İbn Avn'a sorunca, o 'İrcâ fikrini' dedi. Daha önce birbirlerini tanıdıkları ve ona muhabbeti olduğu hâlde, İbn Avn onunla yolda karşılaşınca kendisinden yüz çevirirdi...⁵¹⁶

Yine bu bağlamda İbn Avn "İrcâ fikirlerini ortaya çıkarıncaya kadar Hammâd ashabımızdan biri idi" demiştir.⁵¹⁷ İbn Avn'ın İbrahim en-Nehaî'nin en yakın öğrencilerinden birisi olması dolayısıyla Hammâd ile de tanıştığı ve onunla dostluk kurduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki bu dostluk Hammâd'ın ircâ fikrine meyletmesiyle ortadan kalkmıştır. Burada önemli olan nokta ise İbn Avn'ın yakın arkadaşı olsa bile bid'atçı olarak gördüğü kimseleri dışlayıp bu konuda tavizsiz bir duruş ortaya koymasıdır.

Öte yandan İbn Avn'ın, Hammâd'ın en önemli öğrencilerinden biri olan Ebû Hanîfe (ö. 150/767) hakkında da ağır söylemlerde bulunduğu nakledilir. Nitekim, o "Müslümanlar içinde Ebû Hanîfe'den daha kötü bir insan bulunmamaktadır. Nasıl olur da dini konusunda aşırı kaçmış bir adamın dine ilişkin sözlerini alırsınız?" demiştir.⁵¹⁸ İbn Avn'ın Ebû Hanîfe'yi niçin itham ettiği net olarak belirtilmemişse de "dini konusunda aşırı kaçmış" ifadesinden ve Hammâd'ın en yakın talebelerinden biri olması gerçeğinden hareketle bu ifadenin mürciîliği ya da daha genel bir ifadeyle akidevi anlayışı dolayısıyla söylenmesi kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca "dini konusunda aşırı kaçmış bir adamın dine ilişkin sözlerini nasıl alırsınız" sözünden hareketle de İbn Avn'ın bazı öğrencilerinin kimi konularda Ebû Hanîfe'den etkilendiği ve onun bazı görüşlerini benimsediği söylenebilir. Nitekim İbn Avn'ın yakın ve uzak öğrenci grubu içerisinde birçok Kûfeli râvinin bulunması da halkası içerisindeki kimi öğrencilerinin Ebû Hanîfe'den etkilendiğini destekleyen bir karine olarak değerlendirilebilir. Yine

⁵¹⁶ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 305.

⁵¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Mevsûatü akvâl*, I, 305; Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 305.

⁵¹⁸ Ukaylî, *ed-Duafâ*, IV, 280. Benzer bir rivayet için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 549-550).

bunu teyit edecek başka bir rivayette ise İbn Avn “Bana haber verildiğine göre aranızda Allah yolundan saptıran kimseler var. Süleyman b. Harb [ö. 224/839] şöyle dedi: ‘Ebû Hanîfe ve ashabı da Allah yolundan saptıran kimselerdendi’ demiştir”.⁵¹⁹

Görüldüğü gibi İbn Avn kendi içlerindeki birtakım kişilerin Allah yolundan insanları alıkoyduğunu belirtmiştir. Bu durum ilgili kimselerin farklı itikadi görüşlere sahip olmalarının veya bid‘at ehli kimselerin görüşlerini benimsemesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Hatta İbn Avn’dan ders alan ya da meclisine katılan kimselerin onun farklı görüşlere açık olmayan bu tutumu sebebiyle halkadan ayrıldıkları da söylenebilir. Nitekim buna işaret eden bir rivayette Hasan b. Ali, Nadr b. Şümeyl’e şöyle demiştir:

Abdülazîz b. Ebî Revvâd [ö. 159/776], İbn Avn ile oturup kalkan onunla arkadaşlığı olan biriydi. Abdülazîz ‘Biz İbn Avn’ın edebinden çok faydalandık’ derdi.” Hasan b. Ali [ö. ?] sözüne şöyle devam etti: “Fakat İbn Avn ‘Biz Abdülazîz’in edebinden faydalandık’ demezdi. Bununla da onun Mürcîî olduğunu kastederdi.⁵²⁰

İbn Avn burada Abdülazîz’in Mürcîî olması sebebiyle onun hiçbir şeyinden faydalanmadığını söylemektedir. İlerleyen zamanlarda araları daha fazla açılmış olmalı ki, Abdülazîz kendisine “İman nedir?” diye sorulduğunda şöyle cevap verir: “İman amel olmaksızın sözdür. Artar, eksilir. Ayrıca iman birdir, ancak insanlar cennette birbirlerine karşı üstün konumda olabileceklerdir.” Ona “Fakat ashâbımız imanını artırdı, eksildiğini söylüyorlar” denilince o “Ashabınız kim?” diye sormuş ve bu soruya “Eyyûb, Yûnus ve İbn Avn” diye cevap alınca o “Allah onların taraftarlarını arttırmasını” demiştir.⁵²¹

Mevcut iki rivayete bakılırsa Abdülazîz ile İbn Avn’ın bir dönem arkadaşlık etmiş, ancak bir zaman sonra bu dostlukları bitmiştir. İbn Avn tıpkı Hammâd b. Ebû Süleyman’da olduğu gibi Mürcîîliği sebebiyle Abdülazîz’le de ilişkisini kesmiş ve bu durum muhtemelen birbirlerinden rivayette bulunmamalarına da sebebiyet vermiştir. İbn Avn’ın bu sert tavrı Hammâd b. Ebû Süleyman ve Abdülazîz b. Ebî Revvâd’da görüldüğü üzere kimi bid‘atçı râvilerden hadis aktarmamasına etki etmiş ve aynı zamanda diğer öğrencilerinin de bu konuda temkinli davranmalarını istemiştir. Özelde

⁵¹⁹ Fesevî, *el-Ma’rife*, II, 786; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 550.

⁵²⁰ Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 7.

⁵²¹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 137. Benzer bir rivayet için ayrıca bk. Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, II, 629.

İbn Avn'ın bid'atçilere karşı bu tutumunu ehl-i hadîsin bid'atçılara olan bakış açısının genel bir neticesi olarak görmekte mümkün gibidir.

Sonuç olarak İbn Avn'ın bid'at ehli kimselerin kuvvetli muhaliflerinden biri olarak öne çıktığı ve çevresindekileri de bu konuda etkilediği anlaşılmaktadır. Normalde yumuşak huylu bir yapıya sahip olan ve kimseye kızmamaya çalışan İbn Avn'ın mesele din veya hadis olduğunda bu konuda ciddi manada temkinli hareket ettiği ve kimseye taviz vermemeye gayret ettiği açığa çıkmaktadır. Öte yandan İbn Avn'ın bid'atçılara karşı çok şiddetli bir tavır takınmasında bid'atçı kişi veya grupların dine zarar verebileceği ya da halkı ifsat edebileceği endişesinin yanı sıra İbn Sîrîn'in bu meseledeki etkisi de büyük rol oynamış olmalıdır. Zira İbn Sîrîn'e nispet edilen "Bu ilim dindir, dininizi kimden aldığınıza dikkat edin"⁵²² sözünde kastedilen kimseler, ilk dönemdeki yalancı ve hadis ilmi ile uğraşısı olmayan kişiler olabileceği gibi bid'at ehli kimseleri de içerebilir. Genel manada bu ifadenin her ne kadar mezkûr kişilerden rivayette bulunmama konusunda etki ettiği söylenirse bile, bid'atçılara kötü gözle bakılmasında veya bazı muhaddislerin onları gündelik hayatları içerisinde dışlamalarında da bu rivayetin temel bir rol ifa ettiği söylenebilir. Bu sebeple İbn Avn'ın en yakın hocası olan İbn Sîrîn'den Ehl-i hadîsin parolası mahiyetindeki yukarıdaki sözü aktarması, başka konularla olduğu gibi bu meselede de hocasının etkisi altında kaldığını gösterir. Nitekim İbn Sîrîn'in de bid'atçilere karşı sert bir tavrının olduğu belirtilir.⁵²³

E. Reye Bakışı

İbn Avn'ın kaynaklarda rey karşıtı bir tutum takındığı aktarılır. Bu konudaki bazı âlimlerin reyin zemmi yönündeki tutum ve telakkileri onun reye mesafeli davranmasında etkili rol oynamıştır. Nitekim kimi tâbiûn âlimlerinin reyi itikadi konularda bid'at, fıkıhta bilgisizce hüküm verme, Kur'an ve Sünnet varken kendi görüşüne başvurma⁵²⁴ şeklinde olumsuz manada anlayıp yorumlamaları, Ehl-i hadîsin reye ve reyi kullananlara karşı sert tavır almalarına hatta onlardan rivayette bulunmamalarına yol açmıştır. Örneğin bu hususta Abdurrahman (ö. ?) "Hiç kimsenin İbn Avn gibi tâbiûndan gelen rivayetleri rey sebebiyle reddettiğini bilmiyorum"

⁵²² Dârimî, "Mukaddime", 38; Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 48; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 15 (Bu rivayeti İbn Sîrîn'den nakleden râvinin çoğu varyantta İbn Avn olduğu görülmektedir).

⁵²³ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 80-2.

⁵²⁴ Özşenel, *Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 73.

demıştır.⁵²⁵ Bu rivayete göre İbn Avn'ın kimi âlimleri rey kullandığı için terk ettiği ve rivayetlerini nakletmediği görülmektedir. Nitekim İbn Avn'ın Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) ve Tâvûs b. Keysân'ı (ö. 106/725) gördüğü⁵²⁶ belirtilmesine rağmen "sarf"⁵²⁷ konusundaki fetvalarından dolayı onlardan hadis aktarmadığı zikredilir.⁵²⁸ Atâ'nın nas bulunmayan konularda reye başvurması,⁵²⁹ Tâvûs'unda cumhura muhalif içtihatlarında bulunması,⁵³⁰ rey nedeniyle İbn Avn'ın onlardan hadis rivayet etmediklerini gösterir. Ancak Mizzî (ö. 742/1341) İbn Avn'ın Atâ b. Ebû Rebâh'tan hadis rivayet ettiğini belirtir.⁵³¹ Fakat Mizzî, Atâ b. Ebû Rebâh'ı İbn Avn'ın kendisinden hadis aktardığı uzak hocalarından birisi olan Atâ b. el-Vâsîtî el-Bezzâr (ö. ?) ile karıştırmış olsa gerektir. Zira İbn Avn'ın Atâ b. el-Vâsîtî'den hadis naklettiğinin belirtilmesi⁵³², Mizzî'nin isim benzerliğinden hareketle bu iki farklı kişiyi birbirine karıştırdığını düşündürmektedir. Ayrıca yapılan genel tarama sonuçlarına göre de İbn Avn'ın Atâ b. Ebû Rebâh'tan ve Tâvûs'dan hadis nakletmediği tespit edilmiştir. Bunun yanında İbn Avn, Atâ b. el-Vâsîtî'den tek bir hadis nakletmiş ve bazı müellifler ilgili hadisin Atâ b. el-Vâsîtî'den nakledilip Atâ b. Ebû Rebâh'tan rivayet edilmediğini özellikle belirtmişlerdir.⁵³³ Çünkü mevcut hadisin bazı kaynaklarda direkt "İbn Avn → Atâ..." şeklinde geçmesi, yani Ata'nın tam kimliğinin senedde net olarak belirtilmemesi aynı iki isimli şahsın birbirine karıştırılmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı İbn Avn'ın Atâ b. Ebû Rebâh'tan hadis naklettiği bilgisi doğru değildir.

İbn Avn'ın reye menfi baktığına işaret eden diğer bir bilgi ise kendisinin yakın hocası olan İbrahim en-Nehaî ile Şa'bî'ye ilişkin değerlendirmesidir. Zira o, normalde Şa'bî'nin konuşkan Nehaî'nin ise suskun bir kişiliğe sahip olduğunu, ancak fetva söz konusu olduğunda bu durumun tam tersini gördüğünü belirtir.⁵³⁴ Yani iki hocasına da dini bir meselede fetva sorulduğunda Nehaî'nin bu hususta cesur, Şa'bî'nin ise çekimser

⁵²⁵ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 250.

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* (Ebû Davud), s. 240; Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 285.

⁵²⁷ Paranın parayla değişimini konu edinen akit anlamındaki fıkıh terimidir (Aybakan, Bilal, "Sarf", *DİA*, XXXVI, 137).

⁵²⁸ Ebû Davud, *Suâlât* (Âcurrî), s. 220-1.

⁵²⁹ Cerrahoğlu, İsmail, "Atâ b. Ebû Rebâh", *DİA*, IV, 36.

⁵³⁰ Kahraman, Abdullah, "Tâvûs b. Keysân", *DİA*, XXXX, 185.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 395.

⁵³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, VII, 132 (34754)

⁵³³ Hennâd b. Serî, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 532.

⁵³⁴ Ebû Zür'a, *Târîh*, s. 347; Zehebî, *Tezkire*, I, 85.

davrandığını söylemek istemiştir. Nehaî'nin fetvalarında reyle öne çıkması,⁵³⁵ Şa'bî'nin de rey ve kıyasa olan menfi yöndeki yaklaşımı⁵³⁶ ilgili tavırların oluşmasında etkilidir. Ayrıca İbn Avn, Şa'bî'nin fetva karşısında kaygılı ve çekimser tutumunun kendisine daha hoş geldiğini belirtmiş ve bu konuda Şa'bî'yi Nehaî'ye tercih etmiştir.⁵³⁷ Onun Şa'bî'yi Nehaî'ye tercih etmesinde reye olan olumsuz bakış açısının etkisi yüksektir.

Öte yandan İbn Avn'ın reye menfi yaklaşımında en yakın hocası İbn Sîrîn'in payı oldukça önemlidir. Çünkü İbn Sîrîn'in rey hususunda öğrencisi İbn Avn'ı ikaz ettiği görülmektedir. Bu konuda İbn Avn şöyle demiştir:

Hasan [el-Basrî] kadı olarak tayin edildiği vakit bir adam benimle bir yetimin malını kendisine vermem ve yetimin malından onu sorumlu kılmam hususunda benden Hasan'la konuşmamı istedi. Ben de bu konuyu Hasan'la konuşunca bana, 'O adamı tanıyor musun?' dedi Ben de 'Evet' dedim. Bunun üzerine Hasan yetimin malını o adama verdi. Bu olayı İbn Sîrîn'e anlatınca bana 'Sen de kendi reyinde cüretkârsın [ve kezâ ente cerûn alâ re'yike]' dedi.⁵³⁸

Görüldüğü gibi İbn Sîrîn İbn Avn'ın vesile olduğu bu durumu tasvip etmemiş ve kendisine bir konu hakkında rey ile görüş bildirmesine izin vermemiştir.

F. Siyasilere Karşı Tavrı

İbn Avn, Emevî ve Abbâsîlerin hüküm sürdüğü zaman diliminde yaşayarak bu iki devletin siyasetlerini ve yöneticilerini yakından tanıma imkanı bulmuştur. Ayrıca İbn Avn, kimi zaman yöneticilerle olumlu-olumsuz birtakım olaylar ve diyaloglar da yaşamış, doğal olarak bu durum onun yönetim ve yöneticilerle olan ilişkilerini etkileyerek onlar hakkında farklı düşünceler beslemesine yol açmıştır.

İbn Avn, Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) halîfeliği zamanında İbn Sîrîn'e şöyle der : "Ömer b. Abdülazîz'i de onlar [diğer Emevî halîfeleri] gibi mi görüyorsun?" dedim. Kendisi bana '[Hayır], o iyi bir insan, diğerleri gibi değil' dedi."⁵³⁹ Bu rivayete göre İbn Sîrîn'in, Ömer b. Abdülazîz dönemi öncesindeki çoğu halîfelerin siyasetini benimsemediği ve tasvip etmediği görülmektedir. İbn Sîrîn'in ikrar ettiği bu durumu İbn

⁵³⁵ Özşenel, *Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 82-3.

⁵³⁶ Kahraman, *Âmir eş-Şa'bî*, s. 199-204.

⁵³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXV, 366.

⁵³⁸ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 45. Başka bir rivayete göre ise İbn Sîrîn'in "sende kendi reyinin peşinde koşuyorsun" [ve kezâ ente cerâ alâ re'yike] dediği nakledilir (Vekî', *Ahbâru'l-kudât*, II, 7).

⁵³⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XLV, 189.

Avn'ın da tasdik ettiği düşünülebilir. Nitekim bunu destekleyen bir bilgiye göre İbn Avn şöyle demiştir:

Ömer b. Abdülazîz halife olarak tayin edildiğinde minbere çıkıp şöyle dedi: 'Ey insanlar, eğer beni istemiyorsanız sizin işlerinizi üstlenmem [yani halife olmam]'. Bunun üzerine oradakiler '[Hayır, hayır, seni] kabullendik kabullendik' dediler. Böylece [İbn Avn] 'Şimdi istemez misiniz her şey yolunda olsun.'⁵⁴⁰

Burada İbn Avn'ın "Şimdi istemez misiniz her şey yolunda olsun" ifadesinden hareketle daha önceki halifeleri ve siyasetlerini onaylamadıkları anlaşılır. Üstelik bu bilgiden hareketle Ömer b. Abdülazîz'in halife olduğu sırada İbn Avn'ın Şam'da olduğu sonucuna varılır. İbn Avn'ın orduyla birlikte Şam'da yapılan bir savaşa katıldığı da⁵⁴¹ dikkate alındığında bu sırada yani Ömer b. Abdülazîz'in hilafeti zamanında iken mevcut savaşa katıldığı söylenebilir. Zira bazı verilerde bunu desteklemektedir. Örneğin İbn Avn'ın en yakın hocalarından biri olan Recâ b. Hayve'nin (ö. 112/730-31) Süleyman b. Abdülmelik'e (ö. 99/717) Ömer b. Abdülazîz'i veliaht bırakma konusunda tavsiyede bulunduğu⁵⁴², hatta Ömer b. Abdülazîz'in tayin edilmesinde onun önerisinin etkili olduğu söylenir.⁵⁴³ Ayrıca Zehebî (ö. 748/1348) Recâ b. Hayve'nin Süleyman b. Abdülmelik ile Ömer b. Abdülazîz yanındaki konumunun yüksek olduğunu belirtir.⁵⁴⁴ Bu bilgiler sonucu Recâ b. Hayve'nin Ömer b. Abdülazîzle arasının çok iyi olduğu ileri sürülebilir. Bundan dolayı İbn Avn'ın Şam'a gelerek savaşa katıldığı bu süreç içerisinde en yakın hocalarından biri olan Recâ b. Hayve ile beraber mevcut savaşa katıldığı ve birlikte düşmana karşı savaştıkları düşünülmektedir. Çünkü Recâ'nın o dönem için yönetimle ilişkisinin iyi olması talebesini de savaşa teşvik konusunda etkilemiş gibidir. Nitekim İbn Avn'ın, Recâ'nın düşmanla karşılaştığı esnada okuduğu bir duadan bahsetmesi⁵⁴⁵, savaşta onunla beraber olduğuna işaret etmektedir. Bunun için İbn Avn'ın Emevîler dönemindeki Şam seferine Ömer b. Abdülazîz zamanında katılması kuvvetle muhtemeldir.

⁵⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XLV, 166.

⁵⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 266.

⁵⁴² Demircan, Adnan, *Emevîler*, s. 82.

⁵⁴³ Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", *DİA*, XXXVIII, 81.

⁵⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, IV, 560.

⁵⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 227.

İbn Avn'ın 109 yılında⁵⁴⁶ Basra valiliğine atanan Bilal b. Ebû Bürde (ö. 126/744 civarları) ile yaşadığı tatsız olayda burada aktarılmalıdır. Bilal, İbn Avn'ı Arap bir kadınla evlendiği için kırbaçla dövmüş ve İbn Avn'a zorla talak verdirerek Arap olan eşini ondan boşandırmaya çalışmıştır.⁵⁴⁷ Emevî valilerinden olup zalim kişiliğiyle⁵⁴⁸ tanınan Bilal'in mevâlîden olan İbn Avn'ı dövmesinin arka planında Emevîlerin genel politikalarının parçası olmuş mevâlîye karşı ayrımcı tutumun etkili olduğu anlaşılır. Ayrıca bu olayda Bilal'i İbn Avn'ı dövme konusunda teşvik eden kişinin Katâde b. Diâme (ö. 117/735) olması da önemli ve ilginç bir ayrıntıdır. Zira Katâde kendi kabilesine mensup Sedûsî bir kadının İbn Avn ile evlenmesine karşı çıkmış ve Bilâl'i onu dövmesi hususunda kışkırtmıştır.⁵⁴⁹ Bu olay İbn Avn'da derin bir üzüntüye yol açsa da Bilâl öldükten sonra bile onun için olumsuz hiçbir şey söylememiş ve çevresindekilere de Bilâl konusunda konuşmalarını salık vermiştir.⁵⁵⁰ Bilal'in ayrıca güvenilir bir râvi kabul edilmesine rağmen⁵⁵¹ İbn Avn'ın ondan ve Katâde'den hiç rivayette bulunmamasında ilgili hadisenin etkili olduğu düşünülmektedir.

İbn Avn'ın, Basra valiliği yapmış Selm b. Kuteybe (ö. 149/766-67) ile yaşadığı diyalogda kendisinin yöneticilerle ilişkisini gösteren bir başka karine olarak değerlendirilebilir. Örneğin İbn Avn şöyle demiştir: "Selm b. Kuteybe vali iken yanına gittim ve 'es-Selâmü aleyküm' dedim. Râvi 'İbn Avn sözüne bir şey ilave etmedi demiştir'. Selm ise güldü ve 'İbn Avn'ın bu tavrına tahammül ederiz' dedi. Yani bununla İbn Avn'ın valiye olan kısa [övgüsüz] selamını kast etti."⁵⁵² İbn Avn'ın hem Emevî hem Abbâsî döneminde Basra valiliği yapmış Selm b. Kuteybe'nin yanına girerek ona selam verdiğini fakat bu selamına valinin idari makamına yaraşır övgülü sözler ziyade etmediği görülmektedir. Selm de İbn Avn'ın mevcut tutumunu fazla önemsememiş ve onun hatırına bu tavrına tahammül edeceğini belirtmiştir. İbn Avn'ın hangi sebeple valinin yanına gittiği bilinmiyorsa da huzuruna varıp kendisine selam

⁵⁴⁶ Ziriklî, *el-A'lam*, II, 72.

⁵⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IV, 280.

⁵⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IV, 271

⁵⁴⁹ Ebû'l-Arab, *Kitâbü'l-Mihen*, s. 270.

⁵⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262.

⁵⁵¹ Ziriklî, *el-A'lam*, II, 72.

⁵⁵² Zehebî, *Siyer*, VI, 370.

vermesinde Selm'in güvenilir ve adil bir devlet adamı⁵⁵³ olmasının etkisi yüksek olsa gerektir.

Öte yandan İbn Avn'ın yönetime karşı yapılan isyanlara katılmadığı ve insanları bu ayaklanmalardan uzak tutmaya çalıştığı aktarılır. Nitekim Abbâsî halifesi Mansûr'a (ö. 158/775) isyan eden İbrahim b. Abdullah'a (ö. 145/763) bu konuda destek vermediği anlaşılmaktadır. İbn Avn, İbrahim b. Abdullah isyan ettiği sırada Mirbed caddesi üzerinde bulunan evinin kapılarını kapattırılmış ve evinin kapılarını kimseye açmayarak isyana katılmamıştır.⁵⁵⁴ Ayrıca Mu'tezile'ye mensup bazı âlimlerin kendisini İbrahim b. Abdullah'a şikâyet ederek insanları senden engelliyor demesine bakılırsa⁵⁵⁵ İbn Avn'ın bu konuda etkin rol oynayarak insanları isyandan uzak tutmaya çalıştığı açığa çıkmaktadır. Bundan dolayı İbn Avn'ın bazı âlimlerin aksine⁵⁵⁶ bu ayaklanmaya destek vermediği gibi, yönetime başkaldırmama konusunda da en yakın hocası İbn Sîrîn'in mezhebini benimsediği anlaşılır.⁵⁵⁷ Ancak İbn Sîrîn'in idarecilere karşı çok sert tavır takınmasına rağmen⁵⁵⁸ İbn Avn'ın bu konuda daha ılımlı ve yumuşak olduğu da bir vakıdır. İbn Avn'ın yönetime ve idarecilere olan bu mutedil tutumundan dolayı olsa gerek vefat ettiği zamanda kendisinin cenaze namazını Abbâsîlerin Basra valisi Cemîl b. Mahfûz el-Ezdî kıldırmıştır.⁵⁵⁹ Bu bilgi de onun Abbâsî yönetimiyle ilişkisinin iyi olduğunu doğrulamaktadır.

G. Değerlendirme

İbn Avn'ın hadis ilmine ilişkin temel görüşleri çerçevesinde şunlar söylenebilir:

İbn Avn hadisleri lafzen aktarma hususuna itina göstererek rivayetleri olduğu şekilde nakletmeye gayret etmiştir. İbn Avn'ın gerçekten hadisleri lafzen rivayet edip etmediğinin tespitini yapmak pratikte mümkün değilse de onun bu meselede çok hassas olduğu görülmektedir.

⁵⁵³ Ziriklî, *el-A'lam*, III, 111.

⁵⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 264.

⁵⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 264.

⁵⁵⁶ İmam Mâlik'in (ö. 179/795) İbrahim'in abisine destek verdiği gibi Ebû Hanîfe'nin de (ö. 150/767) İbrahim b. Abdullah'a destek olunması hususunda fetva verdiği kaydedilir (Öz, "İbrahim b. Abdullah", *DİA*, XXI, 284).

⁵⁵⁷ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 162 (neşredenin sözü); Ebu Nuaym, *Hilye*, II, 276.

⁵⁵⁸ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 82.

⁵⁵⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3.

İbn Avn'ın hadislerin yazımı meselesine genel manada olumsuz baktığı söylenebilir. Zira o, hadisleri kesinlikle yazmadığını açıkça ifade etmiş, akrabası Bekkâr b. Muhammed'de onun herhangi bir yazılı hadisinin bulunduğu bir sahifesinin bile olmadığını belirtmiştir. Ancak İbn Avn'ın hadisleri yazdığına dair tek bir naklin bulunması sebebiyle de, onun uzun veya kısa hadisleri daha kolay ezberleyebilmek için yazdığı ve sonrasında ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bu sebeple hadisleri geçici olarak imla ettiği veya defterine kaydettiği düşünülebilir. Diğer taraftan İbn Avn'a izafe edilen herhangi bir kitap veya cüz de tespit edilememiştir. Bunun için ona isnad edilen "sahîhu'l-kitâb" nitelemesi de doğru değildir. Bu bilgilerde onun hadis yazımına karşı mesafeli olduğunu ve talebelik yıllarında hadisleri yazıp sonradan imha ettiğini düşündürmektedir.

Öte yandan İbn Avn'ın isnâd kullanımını konusunda titiz davrandığı müşahede edilir. Onun Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden rivayette bulunduğu söylenmişse de ondan bu şekilde naklettiği tek bir hadisin olduğu belirtilmelidir. Esasen bu bilgi İbn Avn'ın aktardığı rivayetlerin kaynağını zikretme hususundaki titizliğine halel getirmemekte, bilakis kendisinin isnâd meselesindeki hassasiyetine işaret etmektedir.

İbn Avn'ın bid'at ehli kimselere çok sert davrandığı ve onlarla olan ilişkilerini tamamen kopardığı anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda bid'atçı kişilerle görüşüp konuşan kişilere de tavrı almış ve onlara karşı yürüttüğü caydırıcı hareket tarzıyla bid'atçı kimselerin yalnızlaşmasını sağlamıştır. Doğal olarak onun bid'atçilere karşı bu sert yaklaşımı kendisinin ve talebelerinin onlardan hadis nakletmemesinde büyük rol oynamıştır.

Aynı şekilde İbn Avn'ın reye karşı menfi bir tutum sergilediği, hatta reyle fetva verdiği gerekçesiyle Atâ b. Ebî Rebâh ve Tâvûs b. Keysân gibi âlimlerden hadis nakletmediği tespit edilmiştir. Bu durum İbn Avn'ın kendisinden hadis aktardığı muhaddislere dikkat ettiğini göstermekte, dönemin önde gelen âlimlerinden de olsa görüşlerini tasvip etmediği kimselerden uzak durduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı bazı muhaddislerin yaşadığı dönem içinde kimi âlimlerden hadis nakletmemesinde bid'atçiliğin yanı sıra rey faktörünün de etkili olduğu görülmektedir.

İbn Avn'ın yönetim ve yöneticilerle olan ilişkisinin genel manada olumlu olduğu söylenebilir. Özellikle Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülazîz'in siyasetini beğenmiş ve takdir etmiştir. Ayrıca İbn Avn'ın Şam'da iken orduyla beraber katıldığı savaşa da

onun döneminde katıldığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Emevî valisi Bilal b. Ebû Bürde'nin kendisini Arap bir kadınla evlendiği için dövdüğü bilgisi onun bazı yöneticilerle arasında gerçekleşen menfi hadiselerle örnektir. İbn Avn'ın Abbâsî yönetimi ile ilişkisiyle ilgili de çok detaylı bilgiler bulunmamakla beraber, kendisinin Abbâsî döneminde Basra valiliği yapmış Selm b. Kuteybe ile arasının iyi olması, aynı zamanda cenaze namazını da yine Abbâsîlerin Basra valisi Cemîl b. Mahfûz el-Ezdî'nin kıldırması, onun yönetimle ilişkisinin iyi olduğunu gösteren deliller olarak zikredilebilir. Yine İbn Avn'ın devlete yönelik isyanlara katılmadığı ve insanları bundan alıkoymaya çalıştığı da görülmektedir. Bilhassa Abbâsî halifesi Mansûr'a isyan eden İbrâhim b. Abdullah'a destek vermemiş, çevresindekileri de ayaklanmaya katılmamaları noktasında uyararak bu konuda büyük gayret göstermiştir.

Tüm bu bilgilerden hareketle İbn Avn'ın Basra hadis halkaları içinde hangisine dâhil olduğu tespit edilmelidir. Onun lafzen rivayet ve isnâd kullanımı noktasındaki hassasiyeti, rey ve bid'at ehline karşı tutumundaki sertliği ve genel manada hadis yazımına karşı oluşu gibi yapısal özellikleri, kendisinin İbn Sîrîn halkasının yakın üyelerinden biri olduğunu gösterir.⁵⁶⁰ Zira halkanın ortak özellikleri olan tüm hususiyetler İbn Avn tarafından da benimsenmiştir. Ancak İbn Sîrîn'in idarecilere yönelik tavrının çok sert olmasına rağmen⁵⁶¹, İbn Avn'ın bu konudaki yaklaşımı biraz daha mutedildir. Onun bu noktada yöneticilere karşı olan ılımlı duruşunu, kişisel özelliğinin bir yansıması olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Çünkü kendisinin oldukça halim-selim bir karaktere sahip oluşu⁵⁶², kendisini döven Emevî valisi Bilâl b. Ebû Bürde hakkında bile olumsuz bir söylemde bulunmayışı, hatta zalim lakaplı Emevî valisi Haccâc (ö. 95/714) hakkında bile kötü söz söylenmesine razı olmayışı⁵⁶³, edebi ve ahlaki duruşunun bir göstergesidir. Ayrıca İbn Avn'ın özellikle fazilet ve takvası konusunda öne çıkan en önemli davranışının “diline sahip çıkışı” oluşu da bazı yöneticilerle arasında soğukluk olsa da onlar hakkında menfi bir şey söylememesine, kısacası yöneticilere karşı söylem ve eylemlerinde onu itidalli davranmaya sevk etmiştir.

⁵⁶⁰ İbn Sîrîn halkasının temel özellikleri için bk. Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 60-83.

⁵⁶¹ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 82.

⁵⁶² Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 39.

⁵⁶³ Haccâc'a olan yaklaşımı için Birinci Bölümdeki “İbn Avn'a Yönelik Tenkitler” kısmına bakınız.

Özetle İbn Avn'ın hadise ilişkin temel görüşlerinden hareketle İbn Sîrîn halkasının üyelerinden biri olduğu görülmektedir. Zira İbn Avn'ın İbn Sîrîn'i her konuda takip ve otorite kabul etmesi, en çok rivayeti ondan nakletmesi, Irak'ta Muhammed b. Sîrîn, Hicâz'da Kâsım b. Muhammed, Şâm'da ise Recâ b. Hayve gibisini görmediğini, bunlar içerisinde de Muhammed b. Sîrîn gibisiyle karşılaşmadığını belirtmesi,⁵⁶⁴ onun hadis anlayışını etkileyen en önemli hocasının İbn Sîrîn olduğunu gösterir. Dolayısıyla İbn Sîrîn'in hadis anlayışı, önde gelen talebesi İbn Avn tarafından da bir öğreti şeklinde benimsenmiş ve bazı rivayetleri onun aracılığıyla nesilden nesile intikal etmiştir.

II. Rivayetleri

Bu bölümde İbn Avn'ın rivayetleri çeşitli yönleriyle ele alınarak incelenecektir. Öncelikle İbn Avn'ın rivayetleri, sözün sahibi açısından tetkik edilecek ve bu sayede onun hangi tür hadisleri daha çok naklettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Ardından kendisinin, rivayet ettiği hadislerin rivayet aktarım formları üzerinde durulacaktır. Yani İbn Avn'ın hadisleri naklederken kullandığı rivayet sigaları hangileridir? sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Akabinde onun naklettiği haberlerin muhtevası ele alınıp, kendisinin *el-Musannef*'de hangi ana ve alt başlıklar altında daha fazla rivayette bulunduğu saptanacak ve bu vesileyle onun ilgi alanları hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

A. Rivayetlerin Kaynaklarına Göre Analizi

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde İbn Avn'ın 659 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerden 492'si maktû, 161'i mevkuf, altısı ise merfû'dur. Açıkça görüldüğü üzere İbn Avn'ın maktû şeklinde rivayet ettiği hadis sayısı diğer iki hadis çeşidine göre oldukça fazladır. Bununla birlikte mevkuf olarak naklettiği haber sayısının da nispeten fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbn Avn'ın rivayet ettiği merfû hadisler ise yok denecek kadar azdır. İbn Avn'ın *el-Musannef*'de maktû ve mevkuf hadislerinin çok olmasına mukabil merfû rivayetlerinin neden çok az olduğu hususunda kesin bir kanaate varmak zordur. Fakat ileride değinileceği üzere İbn Avn'ın naklettiği haberler detaylı olarak incelendiğinde dikkat çeken en önemli husus, rivayetlerinin ezici çoğunluğunun gözleme dayalı olarak aktarılmasıdır. Yani İbn Avn, bir rivayette bulunurken daha ziyade yakın hocalarının muhatap olduğu bir durum, olay veya soru karşısında nasıl

⁵⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 290.

hareket ettiklerini, neleri söylediklerini, ne fetva verdiklerini görerak ve izleyerek rivayet formunda bir bilgi kaynağı olarak aktarmıştır. Dolayısıyla İbn Avn'ın gündelik ve ilmî hayatında iyi bir gözlemci olması dolayısıyla, yakın hocalarından gördüğü her bir fiili veya olayı doğrudan nakletmesi, onun daha ziyade maktû hadis rivayet etmesine sebep olmuş olmalıdır. Zira bu durumda İbn Avn, doğrudan müşahede alanına girmeyen Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarından ziyade kendi gözlem kapsamına giren yakın hocalarının söz, fiil ve davranışlarını aktarmıştır. Özellikle İbn Avn, her konuda takipçisi olmaya çalıştığı İbn Sîrîn'in insanlara karşı tutumundan, neyi sevip sevmediğine kadar, hocasının bütün tutum ve davranışlarını bu şekilde görerak nakletmiştir. Ayrıca İbn Avn'ın *el-Musannef*'de İbn Sîrîn'den 275 maktû hadis rivayet etmesi de onun daha çok maktû hadis aktarmasının en kuvvetli delilidir. Çünkü İbn Avn'ın, sadece İbn Sîrîn'den naklettiği 275 hadis, kendisinin aktardığı mevkuf ve merfû hadisin toplamından bile çok yüksektir. Bundan dolayı İbn Avn'ın çokça maktû hadis nakletmesinde hadisleri daha ziyade gözleme dayanarak rivayet etmesinin yanı sıra İbn Sîrîn'i her konuda otorite kabul etmesi ve onun söz, fiil ve davranışlarına çokça değer vermesiyle de doğrudan ilişkili olsa gerektir.

Öte yandan İbn Avn'ın mevkuf olarak naklettiği hadislerde de çokça gözleme dayalı olarak aktarılan rivayetlerin olduğu belirtilmelidir. Yani İbn Avn, örneğin yakın hocası İbn Sîrîn'in kendi hocası olan Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) gözleme dayanarak naklettiği bir haberi, kendisi de direkt İbn Sîrîn'den bu şekilde mevkuf olarak rivayet etmiştir. Dolayısıyla burada direkt şahsi gözlemini değil, kendi hocalarının hocalarına dair gözlemlerini nakletmiştir. Bu durumda onun 161 mevkuf hadis nakletmesinde de yine hocalarının kendi hocalarına dair gözlemlerini nakletmesinin bu manada etkili olduğu ileri sürülebilir.

Diğer taraftan kitapların yazılış amaçları ve kendilerine ait karakteristik özelliklerinin de rivayet sayılarına etki ettiği söylenebilir. Zira bir muhaddisin bir kitapta maktû ve mevkuf hadis rivayeti merfû'ya göre daha fazla iken başka bir kitapta bu durumun tam tersi gözlemlenebilir. Nitekim hadis ilminde farklı tarzda yazılan eserlerin varlığı bilinmektedir. Örneğin *sünen* türü eserlerde merfû rivayetler çoğunlukta iken *musannef* tarzı eserlerde de mevkuf ve maktû rivayetlerin çokça bulunduğu bilinir. İbn Ebî Şeybe'nin kitabı da *musannef* türünde yazılan bir eser olduğu için İbn Avn'ın da mevkuf ve maktû rivayetlerinin bu durumda fazla olması şaşırtıcı bir husus değildir. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde yaklaşık 38.000 rivayetin mevcut

olduğu⁵⁶⁵ ve *el-Musannef*'deki maktû ve mevkuf rivayet sayısının merfû rivayet sayısından hayli fazla olduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi Yatkın'ın tespitine göre *el-Musannef*'te 7.597 merfû, 11.245 mevkuf, 15.598 maktû rivayet bulunmaktadır.⁵⁶⁶ Bu bilgiden hareketle İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde İbn Avn'ın aktardığı maktû hadis sayısının merfû hadisten fazla olmasının sebebi mezkûr kitaptaki maktû rivayetlerin 15.000 küsur civarında bulunmasıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim İbn Avn'ın *Kütüb-i Sitte* de yapılan tarama sonuçlarına göre 113 merfû, 37 mevkuf, 13 maktû rivayetinin olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi İbn Avn'ın *câmi* ve *sünen* türü eserlerde merfû hadis dışında 50 rivayeti nakledilmiştir. Bu sayının *el-Musannef*'deki maktû ve mevkuf rivayet sayısından çok az olduğu burada görülmektedir. Kısacası kitapların kendilerine ait özellikleri sebebiyle bir râvinin muhtelif hadis kitaplarında farklı türden naklettiği hadis sayılarının değişebileceği kuvvetle muhtemeldir. Ancak İbn Avn'ın İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde maktû rivayet sayısının 459 olup buna mukabil *Kütüb-i Sitte* deki toplam merfû rivayetinin 113 olması, aynı şekilde maktû olarak naklettiği hadis sayısının *el-Musannef* ve *Kütüb-i Sitte* de bulunan toplam merfû ve mevkuf hadis sayısından fazla olması, onun daha ziyade maktû rivayetleri tercih edip naklettiğini göstermektedir.

B. Rivayet Aktarım Formları

İbn Ebi Şeybe'nin *el-Musannef*'i özelinde yapılan tarama sonuçlarına göre İbn Avn'ın hocalarından nakilde bulunurken “an” sigası dışında cezm sigaları olarak “seeltü”, “kâle”, “kultü”, “kara'tü” “ketebtü”, “raeytü”, “zekertü”, “enne”, “haddesenî” ve “haddesenâ” gibi eda sigalarını kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca o, “süile”, “zükire”, “kîle”, “nübbîtü”, “zekerû” gibi temrîz sigalarıyla da birçok hadis nakletmiştir. Bunlar içerisinde en fazla kullanılan rivayet sigası ise 459 defa ile “an” dır. Bu bölümde öncelikle en çok kullandığı “an” sigası ardından da diğer rivayet sigaları ele alınacaktır.

1. An “عن” Rivayet Sigasıyla Aktarımı

İbn Avn'ın “an” sigasıyla naklettiği rivayetlere bakıldığında daha ziyade gözlemlendiği bir kişinin yaptığı herhangi bir fiili veya olayı tasvir ederek naklettiği anlaşılır. Nitekim o, “İbn Sîrîn yüzüyle beraber kulaklarını yıkardı. Başıyla beraber de

⁵⁶⁵ Efendioğlu, Mehmet, “el-Musannef”, *DİA*, XXXI, 237.

⁵⁶⁶ Yatkın, *Ebü Bekr İbn Ebi Şeybe ve Kitâbu'l-Musannef*'i, s. 183.

kulaklarını mesh ederdi”,⁵⁶⁷ “Muhammed [b. Sîrîn] her seferinde bir suyla ağzını çalkalayarak burnuna su alıp sümkürdü”⁵⁶⁸ gibi buna benzer pek çok rivayeti bu şekilde gözlemleyerek aktarmıştır.⁵⁶⁹ Ayrıca mevkuf olarak naklettiği haberlerde de kendi hocasının da bu şekilde gözlemleyerek hadisleri rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi kendi yakın hocası Nâfi’ b. Hürmüz’ün (ö. 117/735) “İbn Ömer [ö. 73/693] idrarını yaptığında yemek yemeyi isterse abdest alırdı. Fakat ayaklarını yıkamazdı”⁵⁷⁰, “İbn Ömer cinsel organına dokunduğunda abdestini iade ederdi”⁵⁷¹ dediğini aktarır.⁵⁷² İbn Avn’ın “an” sigası ile bu şekilde hem kendisinin bizatihi görerek veya kendi yakın hocalarının başkalarını (daha ziyade sahâbîleri) gözlemleyerek aktardığı hadis sayısı oldukça fazladır. İbn Avn’ın yakın hocalarının tamamı da tâbî olduğu için onların hocalarının da çoğunun sahâbî olduğu anlaşılır. Yani İbn Avn’ın hocalarının hocaları bu durumda sahâbîler olmakta ve onların fiil ve davranışları gözlemlenerek bir bilgi kaynağı olarak aktarılmaktadır.

Diğer taraftan İbn Avn’ın “an” sigasıyla rivayette bulunduğu haberlerde kendi hocasının yaşadığı olayları aktardığı da olmuştur. Bu haberlerde dikkat çeken ayrıntı ise İbn Avn’ın yakın hocalarının doğrudan bir soruya muhatap olmaları veya o dönemde tartışılan bir konuya açıklık getirme ihtiyacıyla soruya cevap vermeye çalışmalarıdır. Söz gelimi İbn Avn’ın İbn Sîrîn’den naklettiği “Her kim koltuk altına dokunursa abdesti tekrar alsın diyorlar. Hâlbuki ben, bunu söylemiyorum. Bunun ne olduğunu da bilmiyorum”⁵⁷³, “Muhammed’ [b. Sîrîn]’e helada hapşırın kişinin ne yapacağı sorulduğunda “Allah’ı zikretmesinde bir sakınca görmüyorum” demesi⁵⁷⁴, aynı zamanda İbn Avn’ın naklettiği “Hasan el-Basrî’ye denildi ki ‘Onlar şöyle diyorlar: Kişinin elini

⁵⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 295 (166).

⁵⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 368 (411).

⁵⁶⁹ Bu tarz direkt yakın hocalarını gözlemleyerek rivayet ettiği bazı haberler için ayrıca bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 335 (294); I, 378 (461); II, 210 (1791); II, 301 (2096); II, 359 (2299); II, 408 (2432); II, 412 (2451); II, 459 (2615); II, 484 (2700); II, 497 (2757); III, 61 (3087); III, 248 (3683); III, 369 (4144); III, 373 (4157); III, 396 (4280); IV, 87 (5263); IV, 291 (6039) vd.

⁵⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 43 (1129).

⁵⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 200-1 (1744).

⁵⁷² Bu tarz yakın hocalarının kendi hocalarını gözlemleyerek rivayet ettiği bazı haberler için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 333 (284); I, 392 (506); I, 406 (549); I, 532 (981); II, 91 (1331); II, 166 (1634); II, 548 (2966); III, 39 (3012); III, 145 (3327); III, 195 (3487); III, 262-3 (3748); III, 271-2 (3791); III, 383 (4210); III, 451 (4530) vd.

⁵⁷³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 415 (574).

⁵⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 67 (1235).

göğsün üst kısmında çıkararak namaz kılması mekruhtur.’ Bunun üzerine Hasan ‘Allah, dinini şunlara bıraksa gerçekten kullarına zorlaştırırlardı’⁵⁷⁵ şeklindeki mevcut haberler bir olay ve soru karşısında nakledilen hadislerle örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte bu tarz rivayetlerin İbn Avn’ın kendi yakın hocalarını veya yakın hocalarının da kendi hocalarını gözlemleyerek naklettiği hadislerden sayıca çok az olduğu da burada belirtilmelidir.

Bunun dışında “an” ile rivayet edilen haberlerde “doğrudan nakil” denilebilecek salt bilgi formundaki hadislerde çokça aktarılmıştır. Nitekim İbn Avn’ın Muhammed [b. Sîrîn]’den “Su bir kür olunca necaset taşımaz”⁵⁷⁶, “Halı üzerinde namaz kılmak bid’attır”⁵⁷⁷, “Gece namazı ikişer ikişerdir”⁵⁷⁸ gibi buna benzer birçok direkt bilgiye dayalı haberler rivayet ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁷⁹ Fakat bu tarz rivayetlerin gözleme dayalı rivayetlerden sayıca az olduğu da ortaya konmalıdır.

Öte yandan İbn Avn’ın hocalarından rivayette bulunurken daha ziyade “an” sigasını kullanması hadis tarihinin gelişim seyriyle de örtüşmektedir. Zira tâbiî ile sahâbî ve tebe-i tâbiî ile tâbiî arasında oldukça yoğun olarak kullanılan “an” sigasının daha sonraki dönemlerde azaldığı tespit edilmiştir.⁵⁸⁰ Dolayısıyla İbn Avn’ın çok fazla bir şekilde “an” sigasıyla nakilde bulunması bu anlamda dönemindeki temel nakil pratiğiyle de uyumaktadır. Zira İbn Avn’ın tâbiûnun küçüklerinden olduğu dikkate alındığında⁵⁸¹ bu durumda tâbiûnin tâbiîden rivayeti söz konusu olacaktır. Çünkü İbn Avn Enes b. Mâlik’i görmüş ise de ondan sadece bir rivayette bulunmuş, başka sahâbîlerden ise doğrudan rivayette bulunmamıştır. Yani İbn Avn tâbiûn tabakasına mensup olsa da rivayetlerini kendisinden bir önceki tabaka olan sahâbîlerden değil, tâbiîlerden almıştır. Nitekim İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef*’inde 659 rivayeti bulunan İbn Avn’ın 265 rivayeti yine tâbiî olan İbn Sîrîn’den aktarmaktadır. Bu durum bile onun rivayetlerini tamamen tâbiûndan aldığını doğrulamaktadır.

⁵⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 108 (3226).

⁵⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 140 (1538).

⁵⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 348 (4079).

⁵⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 445 (6694).

⁵⁷⁹ Bu tarz rivayet edilen bazı haberler için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 338 (304); I, 521 (948); I, 532 (978); II, 107-8 (1394); II, 225 (1828); II, 335-6 (2199); II, 358 (2294); II, 461 (2625); II, 516 (2853); III, 354 (4096); III, 318 (4182); III, 406 (4337); IV, 122 (5436); IV, 483 (6857) vd.

⁵⁸⁰ Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 37.

⁵⁸¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 333; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IX, 460.

2. Diğer Rivayet Sigalarıyla Aktarımı

İbn Avn'ın birçok defa kullandığı diğer rivayet sigaları ise “kâle” 96, “seeltü” 32, “kultü” 19, “süile” 12, “ketebtü” 8, “zükire” 7, “raeytü” 7, “nübbîtü” 5, “haddesenî” 4, “haddesenâ” 3, ikişer defa “enne” ve “kîle” dir. Bununla birlikte “kara'tü”, “zekeru” ve “enbeenî” sigaları da birer defa kullanılmıştır. Bu durumda İbn Avn'ın 16 farklı rivayet sigası kullandığı açığa çıkmaktadır. Bunlar içerisinde en fazla kullandığı siga “an” dan sonra “kâle” sigasıdır. İbn Avn'ın “kâle” sigası ile naklettiği rivayetler incelendiğinde “an” sigasına benzer şekilde daha ziyade gözlemediği bir olay veya bildiği bir bilgiyi ya da durumu tasvir ederek aktardığı anlaşılır. Nitekim İbn Avn'ın: “Ebu's-Sevvâr kişinin abdestsiz olarak mescide girmesini hoş görmezdi”⁵⁸², “Muhammed [b. Sirîn] namaza başlarken rüku ederken ve başını rükudan kaldırdığında ellerini de kaldırır”,⁵⁸³ “Hasan cenaze namazının her tekbirinde Fatiha sûresini okurdu”,⁵⁸⁴ “Sâlim [b. Abdullah] (ö. 106/725) ile Kâsım [b. Muhammed]'in cenazenin önünden yürüdüklerini gördüm”⁵⁸⁵ şeklinde rivayetler naklettiği görülmektedir. “Kâle” ile aktarılan rivayetlerin tamamının bu şekilde görme ve gözleme dayanarak nakledildiği söylenebilir. İbn Avn'ın “an” sigası ile naklettiği rivayetlerde kendi tespit ve gözlemi yanında, hocalarının da kendi hocalarını gözlemleyerek hadisleri naklettiği belirtilmişti. Ancak “kâle” ile aktarılan rivayetlerde ise İbn Avn'ın ağırlıklı olarak kendi gözlemediği olayları rivayet ettiği görülmektedir.

Yine bu bağlamda yedi kez “raeytü” (gördüm) kalıbı ile nakledilen rivayetlerde de İbn Avn'ın hocalarından görerek bilgi değeri ifade eden hadisleri aktardığı belirtilmelidir. Ayrıca yukarıda örnek verilen dört rivayette İbn Avn'ın gözlemediği kişilerin -Sâlim hariç- hepsinin yakın hocaları olduğu görülmektedir. İbn Avn'ın bu tarz hocalarını izleyip gözleyerek aktardığı rivayet sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Özellikle en yakın hocası İbn Sirîn'in her hal ve hareketini bu şekilde gözlemleyip tasvir ederek bir bilgi kaynağı olarak aktarmıştır.

İbn Avn'ın “kâle” ile aktardığı rivayetlerde kendi yaşadığı olayları ve kişisel kanaatini de aktardığı da anlaşılmaktadır. Ancak bu tür rivayetler yok denecek kadar

⁵⁸² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 143 (1552).

⁵⁸³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 412 (2451).

⁵⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 257 (11513).

⁵⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 210 (11342).

azdır. Örneğin o “Biz gece korka korka İbrâhim [b. Nehaî]’i defnettik”⁵⁸⁶ demekle başka bir rivayette ise “İddia ediyorlar sözü yalanın arkadaşıdır. Yalanın arkadaşı olma”⁵⁸⁷ diyerek kişisel kanaatini ortaya koymaktadır. İbn Avn’ın bu tarz kendi yaşadığı bir olayı ve kişisel kanaatini ortaya koyduğu rivayetlerin çok az olması, onun aslında bir anlamda neden maktû rivayetleri daha çok aktardığını anlaşılır kılmaktadır. Zira o, dönemindeki güncel veya aktüel olmayan fihhi konularla ilgili değerlendirmede bulunurken daima yakın hocalarının görüş ve gözlemlerine yer vermiş, delil değeri olarak onların sözlerini ya da fiillerini aktararak bir nevi kendi kişisel kanaatini izhar etmiştir. Bunun yanında İbn Avn’ın reye karşı olumsuz bakışı da şahsi görüş belirtmemesine etki etmiş olsa gerektir. Bundan dolayı güvendiği ve etkilendiği hocalarının görüşlerini kendi görüşü olarak kabul etmiştir. Muhtemeldir ki dönemindeki tartışma konusu olan birçok husus ile ilgili merfû rivayetlerin olmayışı, onu daha çok hocalarının bu konudaki kanaatlerini nakletmeye sevk etmiş ve bu sayede müşahede ettiği, işittiği ve bildiği birçok maktû rivayeti nakletmiştir. Doğal olarak bu durum onun merfû rivayetten daha ziyade maktû hadis aktarmasına sebebiyet vermiştir.

İbn Avn’ın 32 defa “seeltü” ve 19 kez kullandığı “kultü” sigası ise kendisinin bizzat hocalarına soru tevcih ederek naklettiği rivayetlerden oluşmaktadır. Burada kullandığı 19 “kultü” sigasının 17’si soru formatındadır. Diğer ikisi ise kendisinin ve başka birinin yaptığı tasviri anlatır. Bu durumda İbn Avn’ın 49 rivayeti bizzat soru sorularak elde ettiği ve aktardığı anlaşılır. Öte yandan soru anlamı ihtiva eden diğer sigalar ise 12 defa “süile” ve 7 kez kullanılan “zükire” kalıbıdır. Burada 7 kez kullanılan “zükire” kalıbının sadece bir tanesi direkt soru anlamındadır. Diğer taraftan “süile” kalıbı ile gelen rivayetlerin çoğunluğu ise İbn Sirîn’e başka talebeleri tarafından sorulan sorulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla İbn Avn tarafından sorulmayıp başkalarınca İbn Avn’ın hocalarına sorulan soru sayısı bu durumda 13 olmaktadır. Sonuç olarak 659 rivayet içerisinde hem kendisinin hem de başka kimselerce İbn Avn’ın farklı hocalarına soru sorularak nakledilen rivayet sayısı toplam 62’dir.

Bunun dışında soru sorularak elde edilen bu rivayetlerin ilim meclislerinde veya hadis/fıkıh halkalarında aktarıldığı söylenebilir. Nitekim direkt soru anlamı taşıyan “süile” sigasının İbn Avn’ın bulunduğu bir yerde başkalarınca sorulması, birçok kişinin bulunduğu ilmi bir ortamda ilgili soruların sorulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca

⁵⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 376 (11959)

⁵⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 212 (26311).

direkt soru anlamı ihtiva etmeyen “zükire”, “zekerû”, “kîle” gibi sigalarla nakledilen rivayetlere bakıldığında da bazı fikhî konuların gündeme gelerek dolaylı soru şeklinde sorulduğu ve tartışıldığı görülmektedir. Örneğin “Muhammed [b. Sîrîn]’e Mekke halkının ‘Kişi Cuma günü hutbeyi kaçırırsa namazı dört rekat kılsın’ sözü hatırlatılınca...”⁵⁸⁸, “Muhammed b. Sîrîn’e Cabir b. Zeyd’in iki namazı cem ettiği söylenilince”⁵⁸⁹, “Muhammed’in yanında kaplan derileri zikredilince...”⁵⁹⁰ gibi rivayetlerde anlaşıldığı üzere ilmî ve fikhî konuların müzakare edildiği gözlemlenir. Yine “Muhammed [b. Sîrîn]’in meclisinde üzerinde kuş resimleri olan yastıklar vardı. Bazı insanlar bu konuda çok konuşunca...”⁵⁹¹ ilgili rivayette de İbn Sîrîn’in meclisinden bahsedilmekte ve mecliste kuş resimlerinin bulunması kimileri tarafından uygun görülmemektedir. Bundan dolayı soru sigaları ile gelen rivayetlerin tamamı ilim meclislerinde nakledilmemiş ise de çoğunluğunun ilmi meclislerde elde edildiği düşünülebilir.

İbn Avn’ın 8 kez “ketebtü” ile naklettiği rivayetlere bakıldığında hepsinin yakın hocalarından biri olan Nâfi’ b. Hürmüz’e (ö. 117/735) mektupla yazdığı sorulardan ve ondan aldığı cevaplardan oluştuğu görülmektedir. İbn Avn çok yaygın bir metot olmayan mektupla soru-cevaplı bilgi alışverişinde *el-Musannef*’de Nâfi’den naklettiği 33 rivayetin 8’ini bu şekilde elde etmiştir. Ayrıca mektupta sorulan soruların çoğunun fikhî konulardan oluştuğu da belirtilmelidir.

İbn Avn’ın 4 kez “haddesenî”, 3 kere “haddesenâ” ile naklettiği haberlerin ikisi merfû ve mevkuf, üçü ise maktû rivayettir. Rivayetlerin ise biri hariç diğerleri fikhî içeriklidir. “Haddesenî” ve “haddesenâ” gibi tahdîs sigalarının İbn Avn tarafından toplam 7 defa olmak üzere az kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ilgili sigaların tabakadan tabakaya farklı yoğunluklarda kullanılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim yapılan bir çalışmada İbn Avn’ın da dahil olabileceği 4. tabakada tahdîs sigalarının yoğun bir şekilde kullanılmadığı tespit edilmiş, 3. tabakadan itibaren ilgili sigaların farklı kullanımlarının isnâdlarda yoğun bir şekilde yer aldığı belirtilerek, mevcut durum sistemsiz rivayetten sistemli rivayete geçişin bir alameti kabul edilmiştir.⁵⁹² Ayrıca

⁵⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 110 (5373).

⁵⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 398 (8340).

⁵⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XII, 621 (25756).

⁵⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XII, 636 (25803).

⁵⁹² Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 38-9.

isnâdın Hz. Peygamber’e yakın kısımlarında kullanılan “haddesenî” ve “haddesenâ” gibi sigaların daha sonra usûl kitaplarında yer aldığı şekliyle terim anlamıyla değil, kelime anlamıyla kullanıldığına dikkat çekilmiştir.⁵⁹³ Bu bağlamda İbn Avn’ın da çok az kullandığı tahdîs sigalarının kelime anlamıyla kullanılarak nakledildiği söylenebilir. Zira hem ilgili sigaların çok az bir şekilde kullanılması hem de kendi akranlarının da rivayetleri az ve düzensiz bir şekilde bu sigalarla aktarması mevcut sigaların şifahi nakil manasında kullanıldığını düşündürmektedir.⁵⁹⁴

3. Değerlendirme

Netice itibarıyla İbn Avn’ın rivayetlerinde yoğun olarak kullanılan rivayet sigalarının sırasıyla “an”, “kâle”, “seeltü”, “kultü” olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında çoktan aza birçok kez kullanılan “süile”, “ketebtü”, “raeytü”, “zükire”, “haddesenî”, “haddesenâ”, “kîle”, “enne” gibi sigalar da bulunmaktadır. Yine onun hadislerinde, “zekertü”, “zekerû”, “enbe’eni”, “kara’tü” sigaları ise birer defa kullanılmıştır. Ayrıca birer defa kullanılan sigalar ile “kîle”, “enne”, gibi ikişer defa kullanılan rivayet sigaları, sayısal azlığından dolayı yukarıda müstakil olarak ele alınmamıştır. Aşağıdaki tabloda mevcut sigaların tamamına sırasıyla yer verilmiştir:

İbn Avn’ın Kullandığı Rivayet Sigaları	Kullanılan Rivayet Sigalarının Sayısı
An	459
Kâle	96
Seeltü	32
Kultü	19
Süile	12
Ketebtü	8
Zükire	7
Raeytü	7

⁵⁹³ Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 32-3.

⁵⁹⁴ Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 38.

Nübbîtü	5
Haddesenî	4
Haddesenâ	3
Enne	2
Kîle	2
Zekertü	1
Zekerû	1
Enbe'enî	1
Kara'tü	1

Tablo 5: İbn Avn'ın Kullandığı Rivayet Sigaları ve Sayıları

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi İbn Avn'ın rivayetlerinde ağırlıklı olarak dört siganın kullanılıp diğer sigaların ise çok kullanılmadığı anlaşılır. Özellikle “an” sigası ile nakledilen haberlerin sayısı diğer sigalarla rivayet edilen hadislerin toplam sayısından fazladır. Bu durum daha öncede belirtildiği gibi hadis tarihinin gelişim seyri ile de doğrudan alakalıdır. Zira tâbiî ile sahâbî, tâbiî ile tâbiî ve tebe-i tâbiî ile tâbiî arasında “an” sigası oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Yani hadis tahammül metotlarının tam olarak şekillenmediği 2./8. asrın ikinci yarısına kadar nakledilen haberlerin çoğu bu şekilde “an” sigasıyla aktarılmış, daha sonra bu kullanım peyderpey azalmıştır. Nitekim hadis tahammül metotlarının hicrî ikinci asırdan önce sistematik bir şekilde kullanılmadığının diğer bir göstergesi de, söz konusu rivayet sigalarındaki fazlalıktır. Sistematik bir rivayet aktarım şekli olmadığı için ilk dönemlerde birbirlerinden farklı rivayet sigaları kullanılmıştır. Dolayısıyla bunların hiçbirinin ıstılahî anlamı bulunmamaktadır. Hicrî ikinci asrın ikinci yarısından sonra rivayet aktarımının sistemli hale gelmesiyle birlikte “haddesenâ/haddesenî ve ahberenâ/ahberanî olmak üzere iki rivayet aktarım sigasının yaygınlık kazandığı ve çoğunlukla hadislerin bu sigalarla aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁹⁵

⁵⁹⁵ Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 55.

İbn Avn'ın "an" ile nakledilen haberlerine bakıldığında dikkat çeken en önemli husus, bu sigayla aktarılan rivayetlerin gözleme dayalı olmasıdır. Yani İbn Avn, yakın hocalarının muhatap olduğu bir durum, olay veya soru karşısında nasıl hareket ettiklerini, neleri söylediklerini, neye ne fetva verdiklerini görerek ve izleyerek rivayet formunda bir bilgi kaynağı olarak aktarmıştır. Yine bunun dışında "an" ile rivayet edilen haberlerde "doğrudan nakil" denilebilecek salt bilgi formundaki hadislerde çokça aktarılmıştır. Özellikle "an" ile rivayet edilen haberlerde "gözlem" ve "doğrudan nakil" bu konuda ağırlığı oluşturmaktadır. Fakat gözleme dayalı rivayet edilen hadisler "doğrudan nakilden" daha fazladır.

İbn Avn'ın "kâle" sigası ile nakledilen rivayetleri incelendiğinde "an" sigasına benzer şekilde daha ziyade gözlemlediği bir olay veya bildiği bir bilgiyi ya da durumu tasvir ederek aktardığı görülür. Onun, "kâle" sigası ile naklettiği haberlerin ezici çoğunluğu bu şekilde görmeye dayalı olarak rivayet edilmiştir. Bunun yanında mevcut sigayla aktardığı haberlerde kendi yaşadığı olayları ve kişisel kanaatini de rivayet ettiği görülmektedir. Fakat bu tarz rivayetlerin çok az olarak nakledildiği de ayrıca belirtilmelidir. Bununla birlikte İbn Avn'ın "kâle" ile rivayet edilen hadislerinde dikkat çeken diğer bir husus, bu rivayetlerin tamamının bizatihi kendisinin müşahade ederek naklettiği hadislerden meydana gelmesidir. Zira "an" sigasından farklı olarak "kâle" ile aktarılan rivayetlerde İbn Avn'ın hocalarının hocalarına dair gözlemleri neredeyse yok gibidir. Yani İbn Avn'ın "an" ile naklettiği haberlerde, örneğin hocası İbn Sîrîn'in kendi hocası olan Ebû Hüreyre'den gözleme dayanarak naklettiği bir haberi, İbn Avn'da İbn Sîrîn'den rivayet etmiştir. Fakat onun "kâle" ile naklettiği hadislerde bu durumun tersine rivayetlerinin tamamında bizatihi kendisinin gözlemleyerek naklettiği haberler mevzubahistir. İbn Avn'ın bu şekilde çoğunlukla gözleme dayalı nakilde bulunması onun sıkı bir bilgi nâkili ve rivayetlerinde titiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca onun rey'e karşı olumsuz bakışı da şahsi görüş belirtmemesine etki etmiş ve hep gözleme dayanarak haberleri rivayet etmesine sebep olmuş olsa gerektir.

C. Rivayetlerin Muhtevası

Bu başlık altında İbn Avn'ın naklettiği rivayetlerin muhtevası ve aktardığı bilgilerin konuları detaylıca ele alınacaktır. Öncelikle İbn Avn'ın ana bölümler içerisinde en çok rivayette bulunduğu ana başlıklar sunulacak, akabinde alt başlıklar içinde yoğun olarak nakilde bulunduğu rivayetler ele alınarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu sayede hicri 100-151 yılları arasında ilmî yaşantısını sürdüren İbn

Avn'ın hangi konular üzerinde yoğunlaşp rivayette bulunduğunu ve şahsi ilgilerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Ana Konular

Tespit edilebildiği kadarıyla İbn Avn'ın en çok rivayetinden daha az rivayete doğru sırasıyla nakilde bulunduğu konu başlıkları ve rivayet sayıları şu şekildedir: “Namaz”, 165, “Alışveriş”, 95, “Edep”, 43, “Tahâret”, 41, “Cenaze”, 35, “Hâc”, 34, “Giyecekler”, 20 , “Siyer”, 19, “Nikâh”, 18, “Oruç”, 17, “İçecekler ”, 16, “Zühhd”, 16, “Tıp”, 13,“Fitneler”, 13, “Gazveler”, 12, “Zekât ”, 11, “Yemin ”, 10, “Boşanma”, 9, “Ebû Hanîfe'ye Reddiye”, 9, “Diyetler Bölümü”, 8, “Kur'ân'ın Faziletleri”, 7, “Cihâd ” 6, “Vasiyet”, 6, “Evâil”, 5, “Ezan ”, 5, “Mirâs”, 5, “Yöneticiler”,4, “Cemel ve Sıffîn ” 4, “Dualar”, 3, “Faziletler”, 3, “Hadler”, 2, “Av”, 2, “Ordular”, 2, “Tarih”. 1. Görüldüğü üzere İbn Avn'ın en çok rivayette bulunduğu ana başlık “Namaz” olup, akabinde ise 95 rivayetle “Alışveriş/buyû” başlığıdır. Aşağıda ana başlık konuları ve bu başlıklar altında aktarılan rivayet sayıları tabloda düzenli bir şekilde ele alınmıştır:

İbn Avn'ın Rivayetlerinin Ana Konularına Göre Dağılımı	Ana Konu İçindeki Rivayet Sayıları
Namaz	165
Alışveriş	95
Edep	43
Tahâret	41
Cenaze	35
Hâc	34
Giyecekler	20
Siyer	19
Nikâh	18
Oruç	17

İçecekler	16
Zühd	16
Tıp	13
Fitneler	13
Gazveler	12
Zekât	11
Yemin	10
Boşanma	9
Ebû Hanîfe'ye Reddiye	9
Diyetler	8
Kur'ân'ın Faziletleri	7
Cihâd	6
Vasiyet	6
Evâil	5
Ezan	5
Mirâs	5
Yöneticiler	4
Cemel ve Sıffin	4
Dualar	3
Faziletler	3
Hadler	2

Av	2
Ordular	2
Tarih	1

Tablo 6: İbn Avn'ın Rivayetlerinin Ana Konularına Göre Dağılımı ve Sayıları

Yukarıdaki tabloda da anlaşılacağı üzere İbn Avn'ın diğer bölümlere nazaran büyük farkla en fazla nakilde bulunduğu iki ana bölüm “namaz” ile “alışveriş” bölümüdür. İki ana bölümden “namaz” fıkıh ilminin önemli ana branşından biri olan *ibadet* bölümüne “alışveriş” ise *muâmelât*'a tekabül etmektedir. Ana bölümlere genel olarak bakıldığında fıkıh ilminin ana branşlarından biri olan *ibadet* kısmıyla ilgili - “namaz”, 165, “tahâret”, 41, “cenaze”, 35, “hâc” 34, “oruç”, 17, “zekat”, 11, “cihâd”, 6, “ezan”, 5, “dualar” 3,- toplam 317 rivayet nakledilmiştir. Bu sayı İbn Avn'ın toplam olarak naklettiği 659 rivayetin nerdeyse yarısına denk gelmektedir. Bu bağlamda İbn Avn'ın ibadetle ilgili bilgi ve haberleri daha çok rivayet ettiği söylenebilir. Öte yandan İbn Avn *muâmelât* kısmıyla ilgili- “alışveriş”, 95, “nikâh”, 18, “yemin” 10, “boşanma”, 9- toplam 132 rivayet nakletmiştir. Diğer ana bölümlerin ise bazılarının doğrudan fıkıh kitaplarındaki ana branşlardan birinin içerisine girmemesi, diğerlerinin ise ciddi bir rivayet kümesi oluşturmaması sebebiyle herhangi bir başlık altında incelenmemiştir. Bununla birlikte *ahlak* kategorisi altında değerlendirilebilecek 43 rivayetin “edeb” ve 16 naklin ise “zühd” başlığı altında aktarıldığı ve bu bölümde rivayet edilen toplam sayının 59 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla İbn Avn'ın fikhî konularla ilgili çokça rivayet aktarması, buna mukabil zühd, edeb ve tarih gibi alanlarda ise daha az rivayette bulunması, kendisinin daha ziyade fikhî konulara ağırlık verdiğini gösterir. Ayrıca İbn Avn'ın fikhî konularla ilgili yoğun nakilde bulunması şahsi ilgileri hakkında da ipucu verebilir. Zira İbn Avn'ın ibadet ve muâmelât alanında rivayet ettiği toplam haber sayısı 449'dur. Bunların içerisine ciddi bir yekûn tutmayan ferâiz ile ilgili alanda mirâs 5 ve vasiyetle ilgili 6 rivayet eklendiğinde sayı 460'ı bulmaktadır. Bu sayı İbn Avn'ın toplam 659 rivayeti içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı kendisinin siyer, megâzî, tarihî nakillerden ziyade fıkıh bilgisi içeren haberleri aktardığı ve bu yönüyle fakih tipolojisine daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu alanda hem naklettiği rivayetlerin fazlalığı hem de rivayetlerini daha çok gözlemde bulunarak direkt rivayet şeklinde değil, bir olgu üzerine aktarması bu hususu doğrulamaktadır. Ayrıca İbn

Avn'ın "namaz" bölümü ile ilgili 165 rivayette bulunması da mevcut konunun o dönemde çokça tartışılmasıyla da doğrudan alakalıdır. Nitekim ileride değinileceği üzere kendisinin özellikle cuma ve vitir namazıyla ilgili birçok farklı nakilde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum hem kendisinin şahsi ilgi alanı hakkında fikir vermekte hem de fikhî tartışmaların daha çok rivayette bulunduğu bölüme etki ettiğini göstermektedir.

İbn Avn "namaz" bölümünden sonra en çok rivayeti "alışveriş" başlığı altında nakletmiştir. Onun "alışveriş" konusunda fazla nakilde bulunması, Basra'nın ticaret merkezi olma özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Zira şehrin Basra körfezinin kuzeyinde yer alması⁵⁹⁶, bunun yanında Basra'da Arap dünyasının en eski limanları haline gelen körfez limanlarının bulunması ve İbn Avn'ın hayatta bulunduğu hicrî 2. Asırdan itibaren faaliyet gösteren Mirbed, Kalla', Bâbü'l-Câmi' ve Kebîr adlı ticaret merkezlerinin olması⁵⁹⁷, Basra'nın ticari bir üne sahip olduğunu gösterir. Bunun yanında İbn Avn'ın ticaret yapıp yapmadığıyla ilgili kaynaklarda bir bilgi tespit edilememişse de önemli bir ticaret merkezi olan Mirbed caddesi üzerinde bir evinin bulunması⁵⁹⁸, onun burada alım-satım faaliyetlerine yani ticari ilişkilere yakinen şahit olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Basra'nın ticaret şehri olup İbn Avn'ın da önemli bir ticari merkez olan Mirbed caddesi üzerinde evinin bulunması, onun "alışveriş" konusunda daha fazla haber aktarmasına sebep olsa gerektir.

2. Alt Başlıklar

İbn Avn'ın ana bölümler içerisinde en çok rivayette bulunduğu alanın "namaz" bölümü olduğu ifade edilmişti. Bu bölümdeki rivayetler ve alt başlıklar detaylı bir şekilde incelendiğinde namazla ilgili farklı konuların gündeme geldiği ve tartışıldığı görülmektedir. Nitekim o, "herhangi bir şeyin üzerinde namaz kılınması" konusunda farklı rivayetler nakletmiştir. Söz gelimi kendi döneminde kilim, halı, hasır ve tahta üzerinde namazın kılınıp kılınamayacağı mevzusu tartışılmış ve bu konuda dört farklı nakil aktarılmıştır. İbn Avn, en yakın hocası İbn Sîrîn'den halı üzerinde namaz kılmanın bid'at olduğunu,⁵⁹⁹ tahta üzerinde namaz kılmanın ise kendisine sevimli gelmediğini nakletmiş,⁶⁰⁰ başka rivayette ise İbn Sîrîn'in toprak üzerine secde ettiğini naklederek

⁵⁹⁶ Bakır, "Basra", *DİA*, V, 110.

⁵⁹⁷ Maden, *Ehl-i Hadîs Halkaları*, s. 35-6.

⁵⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 268.

⁵⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 348 (4079).

⁶⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 514 (2847).

hocasının bu konudaki tercihini fiili üzerinden rivayet etmiştir.⁶⁰¹ Ama İbn Avn ilginç bir şekilde bu konuyla ilgili Enes b. Sîrîn'den (ö. 120/737-38) hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirten merfû bir rivayette nakletmiştir.⁶⁰² İbn Avn'ın hangi kanaatte olduğu bilinmemekle birlikte, konuyla ilgili İbn Sîrîn'den üç maktû nakil, Enes b. Sîrîn'den de İbn Sîrîn'in fetvasının aleyhine bir merfû rivayet aktarması dikkat çekmektedir.

Yine mevcut dönemde konuşulan ve tartışılan bir diğer konunun vitir namazı hakkında olduğu görülmektedir. Vitir namazının hem hükmü hem de kaç rekat olduğu hususunda farklı nakiller serdedilir. Nitekim İbn Avn, Benî Abdülkays kabilesinden olan Müslim (ö. ?) adlı bir râvi aracılığıyla İbn Ömer'den "...Allah Resûlü ve Müslümanlar vitir namazı kılmışlardır" sözünü nakletmiştir.⁶⁰³ İbn Ebî Şeybe'nin "Vitir Sünnettir Diyenler" başlığı altında verdiği ilgili rivayette, vitir namazının sünnet olarak kabul edildiği görülmektedir. İbn Avn'ın aktardığı başka rivayette ise İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/174) " Vitir sadece Kur'ân ehli üzerine gereklidir" demiştir.⁶⁰⁴ Başka bir rivayette ise İbn Avn, Kâsım [b. Muhammed]'e (ö. 107/725) devesi üzerinde vitir kılan adamın durumunu sormuş, Kâsım'da "Hz. Ömer'in yerde vitir namazını kıldığını..." belirtmiştir.⁶⁰⁵ Bu nakil doğrudan vitir namazının hükmü ile ilgili bir bilgi olarak görülmesi de farz namazların binek üzerinde kılınmayacağı bilgisinden hareketle, ilgili rivayetin de vitir namazının sünnet mi, yoksa vacip mi? tartışması içerisinde değerlendirilebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu bağlamda İbn Avn'ın naklettiği bir diğer rivayette ise Şa'bî: "Gündüzün yarısında da olsa vitrini terk etme" demiştir.⁶⁰⁶ İbn Ebî Şeybe'nin "Sabah Olsa Bile Vitir Namazını Kaza Etmesi Gerekir Diyenler" başlığı altında verdiği mevcut rivayette de vitir namazının gündüz olsa da kılınmasının lüzumuna işaret edilmiş ve nafîle namazların kazasının olmayacağı gerçeğinden hareketle vitir namazının da farz namaz gibi kaza edilmesi gerektiği nakledilerek kılınmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir. Diğer yandan mevcut dört rivayetin ikisinin mevkuf, ikisinin de maktû olduğu ayrıca belirtilmelidir.

⁶⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 497 (2757).

⁶⁰² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 341-2 (4048).

⁶⁰³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 498 (6921).

⁶⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 508 (6939).

⁶⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 523 (6986).

⁶⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 483 (6858).

Vitir namazının kaç rekat kılınacağı hususunda ise İbn Avn'dan dört farklı rivayette vitrin tek rekat olarak kılındığı ve kılınmasının gerektiği nakledilmiştir.⁶⁰⁷ İlgili dört rivayetin ikisi maktû, biri mevkuף ve merfû şeklinde rivayet edilmiştir. Başka bir rivayette ise İbn Avn, Hasan el Basrî'nin (ö. 110/728) vitir namazının ikinci rekatında kendisinin selam verdiğini naklederek⁶⁰⁸ esasında kendisinin iki rekat olarak vitir namazı kıldığını belirtmek istemiştir.

Dolayısıyla vitir namazı ile ilgili yukarıdaki tüm rivayetlere bakıldığında İbn Avn'ın yaşadığı zaman diliminde vitir namazının hükmü ve kaç rekat olduğu hususunda tartışmaların yaşandığını gösterir. Bunun yanında vitir namazının vakti⁶⁰⁹ ve vitir namazını geciktiren kişinin nasıl hareket edeceği⁶¹⁰ konusunda da farklı nakillerin aktarılması bu hususu teyit etmektedir. Bu durumda İbn Avn'ın vitir namazıyla ilgili toplam 11 farklı rivayet naklettiği görülmektedir. Nakledilen toplam rivayetlerin yedisi maktû, üçü mevkuף biri ise merfû şeklindedir.

Öte yandan kaynaklarda Cuma namazı ile ilgili de birçok konunun konuşulduğu ve tartışıldığı zikredilir . Cuma namazıyla alakalı bazı farklı uygulamaların söz konusu olduğu dönemde, imam hutbede iken camiye gelen kimsenin namaz kılıp kılamayacağı⁶¹¹, hutbe sırasında birinin konuştuğunu işiten kişinin ne yapacağı⁶¹², hutbe okunurken yüzün imama dönülmesinin gerekip gerekmediği⁶¹³, imam hutbedeyken selam almanın mekruh olup olmadığı⁶¹⁴, yine imam hutbede iken tesbih ve zikir ile meşgul olunup olunamayacağı⁶¹⁵, imam minberden indikten sonra cemaatin konuşup konuşamayacağı⁶¹⁶, Cuma hutbesini kaçırın kimsenin ne yapacağı⁶¹⁷, cumadan önce namaz kılıp kılınamayacağı⁶¹⁸, Cuma namazına yetişemeyen bir kişinin namazdan

⁶⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 484 (6864); IV, 486-7 (6873); IV, 487 (6878); XX, 177 (37557).

⁶⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 488 (6881).

⁶⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 478 (6834).

⁶¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 483 (6858).

⁶¹¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 70 (5208); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 72 (5215).

⁶¹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 87 (5263).

⁶¹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 89 (5270).

⁶¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 96 (5306).

⁶¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 99 (5325).

⁶¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 109 (5365).

⁶¹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 110 (5373).

⁶¹⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 114 (5403).

gelenlerle karşılaşınca camiye gidip gidemeyeceği⁶¹⁹, imamın hutbeyi uzatmasının doğru olup olmadığı⁶²⁰, Cuma günü dua ederken ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı⁶²¹, yağmur yağdığı için Cuma namazına gidemeyen kişinin mazur sayılıp sayılmayacağı⁶²², Cuma namazında kalabalıktan dolayı rüku ve secde yapamayan kişinin nasıl namazını kılacağı⁶²³ ilgili haberler İbn Avn tarafından nakledilmiştir. Mezkûr rivayetlerin başlığına bakıldığında özellikle hutbeyle ilgili konuların ağırlıklı bir şekilde nakledildiği gözlemlenir. Nitekim Cuma namazıyla alakalı nakledilen toplam 13 rivayetin 7'si cuma hutbesiyle ilgilidir. Ayrıca rivayetlerin 12'si maktû biri ise mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Yukarıda ele alınan diğer konularda olduğu gibi burada da maktû rivayetlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

İbn Avn'ın yaşadığı zaman diliminde konuşulan ve tartışılan bir diğer konu ise “hangi durumlarda sehiv secdesi yapılıp yapılamayacağı” meselesidir. Konuyla ilgili “namazı eksik veya fazla kılan kişinin sehiv secdesi yapmasının yeterli olup olmayacağı”⁶²⁴, “namazından şüphe eden kimsenin”⁶²⁵ ve nafil namazda yanılan kişinin ne yapacağı”⁶²⁶, “iki rekatlı namazlarda ikinci rekattan sonra ayağa kalkan kimsenin nasıl hareket edeceği”⁶²⁷, namazını eksik olarak tamamlayıp konuşan kimsenin durumunun ne olacağı” gibi farklı rivayetler İbn Avn tarafından nakledilmiştir. Konuyla ilgili toplam beş haber rivayet edilmiştir. Bu haberlerin biri merfû, ikisi mevkuf ve ikisi de maktû şeklindedir.

İbn Avn yemin ve kefareti konusuyla da ilgili de birçok haber rivayet etmiştir. Söz gelimi “Allah'tan başkasına ya da babasının adına yemin eden kişinin durumu”⁶²⁸, “Ömrüme yemin olsun diyen bir kimseye bir şey gerekir mi?”⁶²⁹, “Yeminini bozan

⁶¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 122 (5436).

⁶²⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 144-5 (5526).

⁶²¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 147-8 (5535).

⁶²² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 163 (5565).

⁶²³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 179 (5613).

⁶²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 431 (4445).

⁶²⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 435 (4454).

⁶²⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 437 (4468).

⁶²⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 451 (4530).

⁶²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 550 (12418).

⁶²⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 551 (12425).

kefaretini nasıl ödemeli?”⁶³⁰, “Yemini bozmadan önce kefarete verilebilir mi?”⁶³¹, “Yemin kefaretinde üç gün tutulan oruç ayrı ayrı mı yoksa peş peşe mi tutulmalı?”⁶³² gibi alt başlıklar altında haberler nakletmiştir. Rivayetlerde dikkat çeken ayrıntı ise İbn Avn’ın iki yakın hocası İbn Sîrîn ile Hasan el-Basrî’nin bu konudaki tutum ve kanaatlerini gözlemleyerek nakletmesidir. Nitekim İbn Avn, Muhammed [b. Sîrîn]’in yeminini bozmadan önce, Hasan el-Basrî’nin ise yeminini bozduktan sonra kefaretinin ödendiğini belirtmiştir.⁶³³ Toplam olarak nakledilen altı rivayetin beşinin yemin kefaretiyle ilgili olduğu görülmektedir. Rivayetlerin ikisi mevkuf dördü de maktû olarak rivayet edilmiştir.

Yine İbn Avn’ın birçok defa rivayette bulunduğu bir diğer konu ise selamlaşmanın sözlü ve fiili olarak nasıl yerine getirileceği ve yetişkinlere, zimmîlere, çocuklara nasıl selam verileceği konuları ile ilgilidir. Nitekim o, “selam verene nasıl karşılık verilir?”⁶³⁴, “birinden selam getiren kişiye ne söylenir?”⁶³⁵, “es-selamü aleyküm mü yoksa es-selamü aleyke demek mi daha iyidir?”⁶³⁶, “selam verirken tokalaşmak gerekli midir?”⁶³⁷, “selamı önce veren kimsenin fazileti”⁶³⁸, “zimmîlerin selamına nasıl karşılık verilir”⁶³⁹, “çocuklara nasıl selam verilir”⁶⁴⁰ konularıyla ilgili haberler nakletmiştir. İbn Avn “selam verene nasıl karşılık verilir” başlığı altında naklettiği rivayette yakın hocası İbrâhim en-Nehaî’nin selama “ve aleyküm ve rahmetullahi” şeklinde mukabele ettiğini⁶⁴¹, İbn Sîrîn’in ise “ve aleyküm” olarak karşılık verdiğini rivayet etmiştir.⁶⁴² Yine rivayetlerde dikkat çeken diğer husus ise Vekî → İbn Avn → Şa’bî → [Kadı] Şüreyh (ö. 80/699) isnâdıyla rivayet edilen “İki kişi karşılaştıklarında Allah katında üstün olan ilk selam veren kişidir” ilgili rivayetin Şüreyh’in sözü olarak

⁶³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 555 (12439).

⁶³¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 556 (12445, 12449).

⁶³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 566 (12501).

⁶³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 556 (12449).

⁶³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 175 (26203); (26204).

⁶³⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 179 (26209).

⁶³⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 181 (26216).

⁶³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 186 (26235).

⁶³⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 199 (26272).

⁶³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 201-2 (26277).

⁶⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 206 (26294).

⁶⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 175 (26203).

⁶⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 175 (26204).

aktarılmasıdır. Zira bu konuda farklı lafızda fakat aynı manada nakledilen merfû bir hadiste bulunmaktadır. Nitekim Ebû Ümâme'nin (ö. 86/705) naklettiğine göre Allah Resûlü “Allah katında en makbul insan karşılaşmada selamı ilk önce verendir”⁶⁴³ buyurmuşlardır. Burada dikkat çeken durum ise bazen tâbînin naklettiği maktû bir rivayetin mana olarak merfû bir karşılığı olmasıdır. Öbür taraftan toplam olarak nakledilen sekiz rivayetin biri mevkûf, yedisi maktû olarak aktarılmıştır. Görüldüğü üzere diğer alt başlıklarda olduğu gibi burada da maktû rivayetlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

3. Değerlendirme

İbn Avn'ın ana başlık içinde yer alan alt başlıklar altında spesifik olarak naklettiği rivayetlere bakıldığında 13 rivayetle en çok “Cuma namazıyla” ilgili rivayetleri naklettiği görülmektedir. Ardından 11 rivayetle “vitir namazı”, sekiz rivayetle “selamlaşma”, altı rivayetle “yemin ve kefareti” beş rivayetle “sehv secdesinin gerekli olduğu yerler” dört rivayetle de “herhangi bir şeyin üzerinde namaz kılınıp kılınamayacağı” konuları gelmektedir. İbn Avn'ın özelde çokça naklettiği rivayetlerin nerdeyse tamamının “namaz” (kitâbû's-salât) ana başlığı altında zikredilmesi de dikkat çekmektedir. Bilhassa mezhepler arasında hükmü ve kaç rekat kılınacağı hususunda ihtilafı olan vitir namazı hakkında⁶⁴⁴ 11 rivayetin aktarılması da Basra'da bu mevzunun gündemde olup tartışıldığını gösterir. Bunun yanında İbn Avn'ın en çok naklettiği rivayetlerin toplam sayısı 47'dir. Bunların üçü merfû, dokuzu mevkuf, 35'i ise maktû şeklinde rivayet edilmiştir. Görüldüğü gibi maktû olarak naklettiği rivayet sayısı mevkuf ve merfû şeklinde aktardığı hadis sayısından oldukça yüksektir.

Diğer taraftan İbn Avn'ın alt başlıklar altında zikrettiği rivayet sayılarının -cuma ve vitir namazı hariç- çok olmadığı görülmektedir. Zira en az rivayette bulunduğu “herhangi bir şeyin üzerinde namaz kılınıp kılınamayacağı” konusuyla ilgili dört rivayet nakletmiştir. Bu rakamın çok olmadığı ve en çok rivayet ettiği alan içerisinde bu bölümün zikredilmesinin uygun düşmeyeceği ileri sürülebilir. Fakat tespit edilebildiği kadarıyla İbn Avn'ın dört rivayette bulunduğu başka bir alt başlık olmaması sebebiyle, en asgari rakam dört ile sınırlı tutulmuş, alt başlıklar altında dört ve üzerinde naklettiği haberler en çok rivayette bulunduğu bölümler içerisinde değerlendirilmiştir. Bunun

⁶⁴³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 144.

⁶⁴⁴ Erdem, Sami, “Vitir Namazı”, *DİA*, XLIII, 111-3.

yanında İbn Avn'ın farklı konularda çokça naklettiği belirtilen alt başlık sayısı da altı olarak tespit edilmiştir. Doğal olarak bu rakamın da az olması kendisinin en çok nakilde bulunduğu bölümleri dört ile başlatmaya sevk etmiştir. Ayrıca İbn Avn'ın diğer alt başlıklarda naklettiği rivayet sayılarının azdan çoğa 4, 5, 6, 8, 11, 13 şeklinde olması ve bölümler arasında rivayet sayısı noktasında çok fark bulunmaması, en çok rivayette bulunduğu bölüm sayılarının dört ile başlatılmasında önemli bir etkendir. Aşağıdaki tabloda İbn Avn'ın alt başlıklar altında en fazla rivayette bulunduğu konular ve rivayet sayılarına yer verilmiştir:

İbn Avn'ın Alt Başlıklar Altında En Fazla Rivayette Bulunduğu Konular	Alt Başlık Altındaki Rivayet Sayıları
Cuma Namazı	13
Vitir Namazı	11
Selamlaşma	8
Yemin ve Kefareti	5
Sehiv Secdesi	5
Tahta, Toprak ve Kilim Üzerinde Namaz	4

Tablo 7: İbn Avn'ın Alt Başlık Altında En Fazla Rivayette Bulunduğu Konular ve Rivayet Sayıları

Bunun yanında İbn Avn'ın yukarıda zikredilen konular dışında birden fazla naklettiği başka konularda bulunmaktadır. Nitekim o, “sabah namazı”, “gemide namaz”, “kunut duaları”, “Hâricîler” ve “şıra içimi” ile ilgili de üçer rivayet nakletmiştir. Yukarıda zikredilen konu başlıkları dışında en çok rivayette bulunduğu diğer alt başlıkların da bunlar olduğu söylenebilir. İbn Avn'ın rivayette bulunduğu alt başlıkların üçünün “namaz”, birinin “içecekler” ve “tarih” ana başlığı altında zikredildiği de belirtilmelidir.

Sonuç olarak İbn Avn'ın altı farklı konuda nispeten çokça rivayette bulunduğu söylenebilir. Altı farklı konuda naklettiği toplam 47 rivayetin 35'ni maktû olarak nakletmiştir. Yine bu alt başlıklar içinde aktardığı toplam 47 rivayetin 33'ünü “namaz”

(kitâbu's-salât) ana başlığı altında zikretmiştir. Özellikle o, Cuma ve vitir namazıyla ilgili hatırı sayılır birçok haber rivayet etmiştir. Dolayısıyla bu bağlamda Basra'da Cuma ve vitir namazıyla alakalı konuların tartışıldığı ileri sürülebilir. Nitekim İbn Avn'ın vitir namazıyla ilgili farklı olarak hem merfû, hem mevkuf hem de maktû rivayetleri nakletmesi, o dönemde bu konunun ciddi anlamda tartışıldığını düşündürmektedir. Öte yandan İbn Avn'ın üzerinde durduğu temel meselelerin daha ziyade altı konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İbn Avn'ın çokça rivayette bulunduğu alt başlıkların beşi “namaz” (kitâbu's-salât) biri ise “edeb” (kitâbü'l-edeb) ana başlığı altında nakledilmiştir. Mevcut durum, kendisinin alt başlıklar ve ana başlıklar altında rivayet ettiği haberlerin çokluğuyla da uyum halindedir. Nitekim o, en çok rivayeti “namaz” bölümünde nakletmiş, “alışveriş” bölümünden sonra da en çok haberi “edeb” ana başlığı altında rivayet etmiştir. Dolayısıyla İbn Avn'ın en fazla haber naklettiği alt başlıklar içindeki konuların aynı zamanda yine ana başlık olarak en çok rivayette bulunduğu “namaz” ve “edeb” bölümü içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca bu durum İbn Avn'ın gündeminde olan konular ve ilgi duyduğu alanlar hakkında da fikir verebilir. Nitekim muhaddislerin en fazla naklettiği haberlerle ilgi alanları arasında doğrudan bir ilişki kurmak yanlış olmasa gerektir. Zira İbn Avn'ın “namaz” ve “edeb” ana başlıkları altında naklettiği rivayetlerin fazlalığı, kendisinin gündelik ve sosyal hayattaki titiz yaşamının bir yansıması olarak da okunabilir. Söz gelimi İbn Avn'ın âbid,⁶⁴⁵ namazını itina ile kılan⁶⁴⁶ ve dini konularda çok dikkatli olan bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir.⁶⁴⁷ Bunun için namaz noktasında ya da daha genel ifadeyle ibadet konularında hassas olan birinin, dinin veya ibadetlerin direği olan namaz hakkında daha fazla nakilde bulunması bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.

Öte yandan İbn Avn'ın yaşadığı dönem içinde ilmî kişiliğinden ziyade edebi ve ahlakî ile nam salması, özellikle onun fazilet ve takvası konusunda öne çıkan en önemli davranışının “dilini sahip çıkışı” olması “edeb” hususuna ayrı bir ehemmiyet atfettiğini gösterir. Nitekim Abdullah b. el-Mübârek'e (ö. 181/797) Basra'ya niçin gitmek istediği sorulunca “İbn Avn'ın edebini ve ahlakını almak için” cevabını vermiş,⁶⁴⁸ bunun yanında kendisinin dilini yalan, gıybet, iftiradan koruma konusunda insanlara önderlik

⁶⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 305.

⁶⁴⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 38; Zehebi, *Siyer*, VI, 366.

⁶⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 262-3.

⁶⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-safve*, III, 311.

ettiği belirtilmiştir.⁶⁴⁹ Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Süleymân et-Teymî (ö. 143/761), Yunus b. Ubeyd (ö. 139/756) gibi akranları içerisinde “dilinde sahip çıkmasıyla” temayüz ettiğinin ifade edilmesi,⁶⁵⁰ hatta İbn Avn’ın kendisinden mürcî’ olması sebebiyle uzak durduğu Abdülazîz b. Ebû Revvâd’ın (ö. 159/776) bile kendisi hakkında “Biz İbn Avn’ın edebinden çok faydalandık...” demesi⁶⁵¹ onun gündelik hayatında edebi ve ahlakî ile ön plana çıktığına, bu konuda talebelerini ve muhaliflerini de ciddi manada etkilediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla İbn Avn’ın edebi ve ahlakıyla tanınması, söz ve eylemleriyle de örneklik teşkil eden davranışlarda bulunması, onun edeb ve ahlak konusuna çok önem verdiğini göstermekte, bu yüzden bu alanda daha fazla nakilde bulunduğunu düşündürmektedir.

⁶⁴⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 37.

⁶⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 350.

⁶⁵¹ Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 7.

SONUÇ

İbn Avn'ın hadisçi yönünü ele almayı hedefleyen bu çalışmada, hadis tarihi meselelerini daha doğru anlamaya ve yorumlayıp açıklamaya yardımcı olacak konular üzerinden farklı sonuçlara ulaşılmaya gayret edilmiştir. Özellikle İbn Avn'ın ilmî seyahatleri, yakın-hoca talebeleri, hadis halkalarıyla ilişkileri, hadis ilmiyle ilgili temel görüşleri ve rivayetlerinin içeriği gibi hadis ilmi ve tarihine ilişkin pek çok konu irdelenmiştir. Onun hadisçi kimliğine ilişkin temel hususiyetleri ile ilgili şunlar söylenebilir:

Hicrî 2. asırda Basra'da yaşayan İbn Avn, hadisçi kimliği ve özellikle ahlaki duruşuyla ön plana çıkan önemli bir muhaddistir. Kaynaklarda onunla ilgili detaylı bilgiler verilmesi, kendisinden çok fazla rivayet nakledilmesi ve hadis öğrenimi konusunda doğrudan veya dolaylı bir şekilde tenkit edilmemesi, İbn Avn'ın hadis ilminde seçkin bir şahsiyet olduğunu gösterir. Ayrıca o, Kûfe, Mekke, Medine ve Şam gibi hadis ilmî açısından dönemin önde gelen ilim merkezlerine çok fazla seyahat ederek bu şehirlerin önemli simalarından istifade etmiştir. Zira onun, yakinen istifade ettiği sekiz hocasının olduğu, bunlardan Umeyr b. İshâk dışındaki hocalarıyla sıkı ilişkisinin bulunduğu ve onlardan farklı sayılarda hadis naklettiği tespit edilmiştir.

Kendisinden en fazla hadis rivayet ettiği hocası İbn Sîrîn'dir. İbn Avn bireysel ve toplumsal hayatında, ayrıca hadis konusunda da birçok açıdan onu takip ve taklit etmiştir. Dolayısıyla İbn Sîrîn farklı yönlerden kendisine en çok etki eden, hadis algı ve anlayışını şekillendiren birinci derecedeki hocasıdır. Bunun dışında diğer yakın hocaları Hasan el-Basrî, Nehai, Şa'bi, Nâfi', Kasım b. Muhammed, Recâ b. Hayve'dir. Mezkûr hocalarıyla gündelik ve ilmî hayatında çok sıkı münasebeti olmasına rağmen onlardan ciddi sayıda hadis rivayet etmemiştir. Bunun en önemli sebebi ise, onun İbn Sîrîn'i otorite kabul ederek onunla daha fazla beraber bulunması ve daha ziyade rivayet birikimini İbn Sîrîn'den elde etmesidir. Bundan dolayı bir muhaddisin yakın hocaları belirlenirken sağlıklı sonuçlara ulaşabilmesi adına sadece isnâd verilerini yani rivayet sayılarını değil, aynı zamanda ricâl bilgilerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira yukarıda görüldüğü üzere bir muhaddis, birçok hocasıyla güçlü bir iletişim ve etkileşimde olduğu halde ondan çeşitli nedenlerle daha az hadis rivayet etmektedir.

İbn Avn'ın Eyyûb es-Sahtiyânî ve Yunus b. Ubeyd vefat ettikten sonra düzenli bir şekilde hadis aktarmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu durumda hicrî 139-151 yılları

arasında kendisinin sistemli olarak öğrencilerine hadis aktardığı söylenebilir. Ayrıca ders yapıp hadis aktardığı işlevsel bir halkasının olduğu da belirtilmelidir. Fakat bu halkanın Basra'daki İbn Sîrîn ve Hasan el-Basrî halkaları gibi ana bir halka olmayıp tali bir halka statüsüne sahip olduğu görülmektedir.

Öte yandan İbn Avn'ın ilmî birikimi de yakın öğrencileri vasıtasıyla daha sonraki kuşaklara nakledilmiştir. En yakın öğrencileri bizzat kendisinin ifade ettiği gibi Ezher b. Sa'd ve Süleym b. Ahdar isimli iki râvidir. Kaynaklardaki bilgilerde mezkûr iki ismin İbn Avn'ın yakın öğrencileri olduğunu teyit etmektedir. Ancak Süleym'in İbn Avn'dan yedi tane yani çok az hadis rivayet ettiği tespit edilmiştir. Bunun sebebi hakkında kesin bir şey söylemek zor gözükse de Süleym'in erken vefat etmesinin yanı sıra İbn Avn'dan hadis nakleden diğer öğrencilerin bu hususta kendisine baskın çıkmasının etkili olduğu ileri sürülebilir. Bunun için bir muhaddisin yakın talebeleri tespit edilirken salt ricâl verilerini esas almak doğru bir yöntem değildir. Çünkü Süleym'in kaynaklarda İbn Avn'ın en yakın talebesi olduğu belirtilmesine rağmen, *el-Musannef*'lerde ve *el-Müsned*'de ondan naklettiği rivayet sayısı yedidir. Vekî'nin ise İbn Avn'la nerdeyse gündelik ve ilmi hayatta hiçbir ilişkisi bilinmemesine rağmen ondan 93 hadis nakletmiştir. Süleym ile Vekî'nin İbn Avn'dan rivayet ettiği hadis sayısının arasında çok ciddi bir farkın olduğu izahtan varestedir. Dolayısıyla Süleym, onun en yakın öğrencilerinden biri olsa bile, İbn Avn'ın rivayet birikimini aktarma noktasında akranlarından geri kalmıştır.

Bunun yanında İbn Avn'ın toplam dokuz yakın öğrencisinin olduğu belirlenmiştir. Fakat bu dokuz râvinin her birinin kendisiyle aynı yakınlığa sahip olmadığını ayrıca belirtmek gerekir. Özellikle Ezher ve Süleym dışında en yakın talebelerinin İbn Uleyye, Muhammed b. Ebû Adî, Hammâd b. Üsame ve Muâz b. Muâz gibi Basralı ravilerden oluştuğu görülmektedir. İbn Avn'dan en fazla rivayeti ise 126 hadisle İbn Uleyye nakletmiştir.

İbn Avn'ın hadis ilmiyle ilgili temel görüşleri incelendiğinde lafzen rivayet ve isnâd kullanımı noktasındaki hassas, rey ve bid'at ehline karşı tutumunda sert ve genel manada hadis yazımına da karşı olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda onun İbn Sîrîn halkasının yapısal özelliklerini taşıdığı görülmektedir. İbn Sîrîn'in hadise ilişkin temel kanaatlerinin titiz bir anlayışa dayandığı ve bu açıdan İbn Avn'ın kendisiyle aynı halkada ve görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan İbn Avn'ın genel olarak rivayetleri tetkik edildiğinde daha ziyade maktû rivayetleri tercih edip naklettiği tespit edilmiştir. Onun gündelik ve ilmî hayatında iyi bir gözlemci olması dolayısıyla, tâbiîn tabakasına mensup yakın hocalarından gördüğü her bir uygulama veya olayı doğrudan nakletmesi, onun daha ziyade maktû hadis rivayet etmesine sebebiyet vermiştir. Bunun yanında kendisinin rivayetlerinde yoğun olarak kullanılan rivayet sigalarının sırasıyla “an”, “kâle”, “seeltü”, “kultü” olduğu görülmektedir. Özellikle “an” sigası ile çok fazla rivayet aktarmıştır. Nitekim “an” ile nakledilen haberlerin sayısı diğer sigalarla rivayet ettiği hadislerin toplam sayısından fazladır. İbn Avn'ın “an” sigasıyla oldukça fazla nakilde bulunması dönemindeki temel nakil pratiğiyle veya hadis tarihinin gelişim seyri ile uyusmaktadır. Zira tâbiî ile sahâbî, tâbiî ile tâbiî ve tebe-i tâbiî ile tâbiî arasında “an” sigası oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Yani hadis tahammül metotlarının tam olarak şekillenmediği hicrî ikinci asrın ikinci yarısına kadar nakledilen haberlerin çoğu bu şekilde “an” sigasıyla aktarılmış, daha sonra bu kullanım peyderpey azalmıştır. Onun rivayetlerinin muhtevasına bakıldığında en çok nakli “Namaz” ile ilgili olup, ardından “Alışveriş” ana başlığı altında aktardığı anlaşılmaktadır. O, alt başlık altında ise en çok haberi Cuma ve vitir namazıyla ilgili konularda aktarmıştır.

Özetle İbn Avn'ın hadis ilmi ve tarihinin önemli meselelerini içeren birçok konudaki görüşleri, yakın-hoca talebeleri, rihleleri, aktardığı rivayetleri gibi ilmî durum ve konumuna ilişkin muhtelif yönleri belirtilmiştir. Bundan dolayı şahıs merkezli tezlerin özellikle de hadis ilminde kilit rol oynayan muhaddislerin, mezkûr temel meseleler dikkate alınarak araştırılması, hadis ilminin anlaşılması ve yorumlanmasına bu anlamda dinamizm katacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîburrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1392/1972.
- Ahatlı, Erdinç, "Şakîk b. Seleme", *DİA*, XXXVIII, 306.
- Ahmed b. Hanbel eş Şeybânî, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl li-Ahmed rivâyetü'l-Merrûzî ve gayrihî* (Sâlih, Meymûnî ve Merrûzî rivayetleri) (nşr. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs), Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1408/1988.
- , *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel rivayeti) (nşr. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs), I-IV, Riyâd: Dâru'l-Hânî, 1422/2001.
- , *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşit), I-L, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1416/1995.
- , *Mevsûatü akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi* (haz. es-Seyyîd Ebü'l-Meâti en-Nûrî-v.dğr.), I-IV, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997.
- , *Suâlâtü Ebî Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî min âsâri'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî'l-cerh ve't-ta'dîl* (Ebû Davud rivayeti) (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994.
- Ali b. el-Medînî, Ebü'l Hasan Ali b. Abdullah, *el-İlel* (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1980.
- Altıkulaç, Tayyar, "Hammâd b. Zeyd", *DİA*, XV, 489.
- Arslantürk, Zeki ve Arslantürk E. Hamit, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler*, İstanbul: Çamlıca Yay., 2021.
- Âşıkkutlu, Emin, *Ricâl İlmine Giriş*, İstanbul: İFAV, 2007.
- Avcı, Casim, "Kûfe", *DİA*, XXVI, 339-342.
- , "Nisbe", *DİA*, XXXIII, 142-4.
- Aybakan, Bilal, "Sarf", *DİA*, XXXVI, 137-140.
- Aycan, İrfan "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, *DİA*, XIV, 427-8.
- Aydınlı, Abdullah, "Hasan Basrî, Hayatı ve Hadîs İlmindeki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, sy. 8, s. 91-113.

- , “İbn Ebû Leylâ”, *DİA*, XIX, 435-6.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi Ricâli Me'ani'l-Âsâr* (nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl), I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- A'zâmî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fî'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihi*, I-II, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-sahîh* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), I-III, Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü'l-eşraf* (nşr. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî) I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996/1417.
- , *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut: Müessetü'l-Meârif, 1407/1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), I-VII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Bırışık, Abdulhamit “Tefsir”, *DİA*, XL, 281-290.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır), I-IX, Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- , *et-Târihu'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail “Atâ b. Ebû Rebâh”, *DİA*, IV, 35-6.
- Çelik, Ali, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi* (doktora tezi, 2017), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- , “Tedlis Yapmakla İtham Edilen Basralı Râviler”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13, s. 185-210.
- Çetin, Büşra, *Hicrî I. Asırda Basra Kadıları ve Hadis Rivayetiyle İlişkileri* (yüksek lisans tezi, 2019), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi SBE.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, *es-Sünenü'l-vâride fî'l-fiten* (nşr. Rıdâullah Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî), I-VI, Riyâd: Dâru'l-âsime, 1416/1995.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen* (nşr. Hüseyin Süleym Esed ed-Dârânî), I-IV, Riyâd: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.

- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), I-V, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- Demircan, Adnan, *Emevîler*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Durmuş, İsmail, "Nadr b. Şümeyl" *DİA*, XXXII, 281-2.
- Dündar, Muhammed Mücahid, "Ehl-i Sünnet'in Siyâsî Temâyülü Olarak Osmâniyye ve Osmânîler", *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]*, XII, sy. 1, s. 91-119
- Ebû Davud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Âcurrî Ebâ Davud es-Sicistânî fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (Âcurrî rivayeti) (nşr. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî), Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1399/1979.
- , *es-Sünen*, Riyâd: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, ts.
- , *es-Sünen*, (nşr. Şuayb Arnaût v.dğr.) I-VI, Dimaşk: Dâru'r-Risâletu'l-Alemiyye, 1430/2009.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1988.
- Ebû Zür'a ed-Dimaşkî, Abdurrahman b. Amr, *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dimaşkî* (nşr. Halîl el-Mansûr), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Ebü'l-Arab, Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Kitâbü'l-Mihen* (nşr. Yahyâ Vehîb el-Cebbûrî), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1427/2006.
- Ed-Dûrî, Abdülazîz, "Bağdat", *DİA*, IV, 425-433.
- Efendioğlu, Mehmet, "el-Musannef", *DİA*, XXXI, 237-8.
- Emîn, Ahmed, *Fecrü'l-İslâm* (trc. Ahmed Serdaroğlu), Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976.
- Er, Rahmi, "Rü'be b. Accâc", *DİA*, XXXV, 282-3.
- Erdem, Sami "Vitr Namazı", *DİA*, XLIII, 111-113.
- Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, İstanbul: İSAM, 2018.
- Ertürk, Mustafa, "Hüseyim b. Beşîr", *DİA*, IX, 64.
- Erul, Bünyamin, *Hadis Tetkikleri -Eleştirel Bir Yaklaşım-*, Ankara: Otto, 2016.
- el-Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), I-IV, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1410/1989.

- Fıġlalı, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Sebe”, *DİA*, I, 133-4.
- , “İbâziyye”, *DİA*, XIX, 256-261.
- Gördük, Yunus Emre, “*Mevâlî Tabîîlerin Fikhî Ayetlere Yaklaşımı*” -Nâfi ‘ Mevlâ İbn Ömer Örneği- , Tefsir Araştırmaları Dergisi, 2017, I, sy. 2, s. 242-269.
- Güler, Zekeriya, “Yezîd b. Hârûn”, *DİA*, XLIII, 521-2
- Güner, Ahmet, “Kârinîler”, *DİA*, XXIV, 493-495.
- , “Mâzyâr b. Kârin”, *DİA*, XXVIII, 198-9.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, *et-Târîh*, (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Riyâd: Dâru Taybe li’n-neşr ve’t-tevzî, 1405/1985.
- Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Ankara: Otto, 2018.
- Hatîb el-Baġdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi* (nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb), I-II, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1416/1996.
- , *el-Kifâye fî ‘ilmî-r-rivâye*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1357/1938.
- , *el-Müttefik ve'l-müfterik* (nşr. Muhammed Sâdık Aydın el-Hâmidî), I-III, Dımaşk: Dârü'l-Kadîrî, 1417/1997.
- , *er-Rihle fî talebi'l-ħadîs* (nşr. Nûreddîn Itr), Dımaşk: Silsiletü Revâi’i Turasine’l-İslâmî, 1395/1975.
- , *Takyîdü’l-ilm* (nşr. Yûsuf el-Iş), Beyrut: Dâru İhyâü’s-Sünneti’n-Nebeviyye, 1974.
- , *Târîhü Baġdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), I-XVII, Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1422/2001.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Ma’rifetü ulûmi’l-ħadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine: Mektebetü’l-İlmiyye, 1397/1977.
- Hatiboġlu, İbrahim, “Nâfi”, *DİA*, XXXII, 286-7.
- , “Şu‘be b. el-Haccâc”, *DİA*, XXXIX, 224-6.
- Hitti, Philip Khuri, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (trc. Salih Tuġ), I-IV, İstanbul: Boġaziçi Yayınları, 1980.

- Hizmetli, Sabri, “Kitâbu’l-Osmâniyye’ye göre Câhız’ın İmâmet Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, XXVI, s. 681-716.
- Hodsgon, Marshall G.S, *İslam’ın Serüveni*, I-III, (trc. Berkay Ersöz), Ankara: Phoenix Yayınları, 2017.
- Işık, Kemal, *Mutezile’nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1967.
- İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh, *Câmi’u beyâni’l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbagî fî rivâyetihî ve hamlihî* (nşr. Ebü’l-Eşbâl ez-Züheyri), I-II, Riyâd: Dâru İbnü’l-Cevzî, 1414/1994.
- , *et-Temhîd limâ fî’l-Muvatta’ mine’l-me’ânî ve’l-esânîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebîr el-Bikrî), I-XXVI, Mağrib: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du’afâi’r-ricâl* (nşr. Süheyl Zekkâr), I-VIII, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1409/1988.
- İbn Asakîr, Ebü’l-Kâsım Alî b. Hasen ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk* (nşr. Amr b. Gamâre el-Amrî), I-LXXX, Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberî, *el-İbâne an şerî’ati’l-fıraki’n-nâciye ve mücânebeti’l-fıraki’l-mezmûme* (nşr. Rızâ b. Na’sân Mu’tî v.dğr.), I-IX, Riyâd: Dâru’r-Râye, 1415/1994.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn* (nşr. Ebu’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-III, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986.
- , *Sıfatü’s-safve* (nşr. Mahmûd Fâhûrî ve Muhammed Revvâs Kal’acî), I-IV, Beyrut: Darü’l-Ma’rife, 1405/1985.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I-IX, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1373/1953.
- , *el-Merâsîl* (nşr. Şükrullah Nimetullah Kûcânî), Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1418/1998.

- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekir Ahmed b. Züheyr b. Harb, *et-Târihu'l-kebir: Târihu İbn Ebî Hayseme* (nşr. Salâh b. Fethî Helel), I-IV, Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004.
- İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* (nşr. Muhammed Avvâme), I-XXVI, Cidde: Dâru'l-Kible 1427/2006.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh* (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-XI, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1407/1987.
- , *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), I-X, Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- , *Takrîbü't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Halep: Darû'r-reşîd, 1411/1991.
- , *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr: Adîl Mürşid, İbrâhîm Zeybek), I-IV, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1435/2014.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân et-Temîmî es-Sicistânî, *Kitâbü's-sikât* (nşr. Muhammed Abdülmüîd Hân), I-X, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- , *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muḥaddisîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), I-III, Halep: Dârü'l-Va'y, 1396/1976.
- , *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr* (nşr. Merzûk Ali İbrâhîm), Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb* (nşr. Abdülkâdir Arnaût, Mahmûd Arnaût), I-X, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-XXI, Kâhire: Dâru Hicr, 1418/1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (nşr. Nûruddîn İtr), I-II, Dımaşk: Dâru'l-mellâh, 1398/1978.

- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali Muhammed Ömer), I-XI, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, *Târîhu esmâ'id-du'afâ ve'l-kezzâbîn* (nşr. Abdürrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî), yy., 1409/1989
- , *Târîhu esmâi's-sikât mimmen nukile anhumü'l-ilm* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1404/1984.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), I-IV, yy., ts.
- İbn Serî, Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. Abdurrahmân b. Abdülcebbâr el-Firyevâî), I-II, Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ, 1406/1985.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-İsfahânî, *Ricâlü Sahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), I-II, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Mesâlik fî şerhi Muvatta'i Mâlik* (nşr. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymânî, Âişe bnt. el-Hüseyn es-Süleymânî), I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1428/2007.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim* (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestüvî), I-II, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- Kahraman, Hüseyin, *Ehl-i Rey Yurdu Kûfe'de Özgün Bir Hadis Âlimi -Âmir eş-Şa'bî-*, Bursa: Emin Yay., 2019.
- , *Hadis İlminde İrcâ ve Mürciâ Râviler*, Bursa: Emin Yay., 2011.
- , "Tâvûs b. Keysân", *DİA*, XXXX, 185-6.
- Kallek, Cengiz, "Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, XXIV, 545.
- Kandemir, M. Yaşar, "Bîşr b. Mufaddal", *DİA*, VI, 223.
- , "Moğultay b. Kılıç", *DİA*, XXX, 229-231.
- , "Mu'temir b. Süleyman", *DİA*, XXXI, 390.
- , "Sebî, İsa b. Yûnus", *DİA*, XXXVI, 248-9.
- Karahan, Abdullah, "Yezîd b. Zürey", *DİA*, XLIII, 523.

- Karaman, Hayreddin “Fıkıh”, *DİA*, XIII, 1-14.
- Karataş, Mustafa, “Ravh b. Ubâde”, *DİA*, XXXIV, 472.
- Kazıcı Ziya, Ayhan, Halis, “Tâlim ve Terbiye”, *DİA*, XXXIX, 515-523.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-şîka ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fî Câmi'ih* (nşr. Abdullah el-Leysî), I-II, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1407/1987.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara: Otto, 2018.
- Koçyiğit, Talat, *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti*, Konya: Hüner Yayınevi, 2016.
- Köse, Saffet, “Hafs b. Gıyâs”, *DİA*, XV, 118.
- Kudât, Emîn, *Medresetü'l-hadis fi'l Basra: hattâ el-karni's-sâlise'l-hicrî*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998.
- Kuzudişli, Bekir, *Hadis Rivayetinde Bağlam*, İstanbul: Klasik, 2020.
- , *Hadis Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yay., 2017.
- Küçük, Sezai, Zahit Enes Çakar, “Basra ve Horasanlı Zahid ve Sufilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı”, *Academic Platform Journal Of Islamic Research*, 2020, sy. 2, s. 188-211.
- Küçük, Raşit, “Abdullah b. Mübârek”, *DİA*, I, 122-4.
- Maden, Ömer Faruk, *Hicri II. Asır Ehl-i Hadis Halkaları* (yüksek lisans tezi, 2018), Marmara Üniversitesi SBE.
- Melchert, Christopher, “Ehl-i Hadîs'in Dindarlık Anlayışı” (trc. Abdulvahap Özsoy), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 22, s. 301-322.
- , “Hadis Ravisi Olarak İlk Zâhidler” (trc. Süleyman Doğanay), *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, sy. 19, s. 413-425.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî, *et-Tenbîh ve'l İşrâf* (trc. Mithat Eser), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994 (6. Baskı)

- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Abdillâh el-Bekcerî, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (nşr. Âdil b. Muhammed, Üsâme b. İbrâhîm), I-XII, Kâhire: *el-Fârûku'l-hadîsiyye*, 1422/2001.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Münferidât ve-l-vuhdân* (nşr. Abdulgaffar Süleymân el-Bündârî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- , *Sahîhu Müslim* (nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâki), I-V, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1991.
- , *Kitâbü't-Temyîz* (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Riyâd: Vizâretü'l-Me'ârif, 1402/1982.
- Nâdiye Nûrî Ali, "Neş'etü medineti'l-Basra ve tetavvurihe'l-'imranî fi karni'l-evveli'l-hicrî", *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Basra*, 1433/2012, VII, sy. 14, s. 193-217.
- Nuaym b. Hammâd, *Kitâbu'l-Fiten* (nşr. Semîr b. Emîn ez-Züheyri), I-II, Kahire: Mektebetü't-Tevhid, 1412/1991.
- Odabaşı, Fatma, "Yezîd b. Mühelleb", *DİA*, XLIII, 522-3.
- Öz, Mustafa, "İbrâhim b. Abdullah", *DİA*, XXI, 283-4.
- Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara: Otto, 2017.
- Özdirek, Recep, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 23-28.
- Özen, Şükrü, "İbrâhim en-Nehâî", *DİA*, XXXII, 535-538.
- Öztürk, Mustafa, "Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri", *HİTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, sy. 23, s. 77-112.
- Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartuşmaları -Şeybâni Örneği-*, İstanbul: İFAV, 2017.
- Râmehürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i* (nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1391/1971.
- Sabuncu, Mahmut, *İsmâil b. Uleyye ve Hadis İlmindeki Yeri*, (yüksek lisans tezi, 2018), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ), I-XXIX, Beyrut: Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1420/2000.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân, *el-Î'lân bi't-tevbîh li-men zemme ehle't-târîh* (nşr. Franz Rosenthal), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed, *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ* (nşr. M. Weisweiller), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, XXXXII, 541-544.
- Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları* (trc. M. Yaşar Kandemir), İstanbul: İFAV, 2017.
- Süt, Abdulnasır, *Basra ve Mu'tezile*, İstanbul: Endülüs Yay., 2019.
- e-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, *Târihü'l-ümem ve'l mülûk* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahîm), I-XI, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1387/1967.
- Tatlı, Mustafa, *Tâbiûn Döneminde Hadis Rivayeti*, (doktora tezi, 2021), İstanbul Üniversitesi SBE.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u's-Sahîh)* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-VI, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Topgül, M. Enes, *Hadis Râvilerinde Şiîlik Eğilimi*, (yüksek lisans tezi, 2010) Marmara Üniversitesi SBE.
- , *İsnâdı Okumak*, İstanbul: İFAV, 2021.
- , *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?*, İstanbul: İFAV, 2019.
- , "Cevâmiu'l-Kelim ve Câmiu Hâdimi'l-Haremeyn Adlı Dijital Hadis Veri Tabanları Üzerine Notlar", *İslam Araştırmalar Dergisi*, 2023, sy. 49, s. 167-176.
- Topgül, M. Enes, Ö. Faruk Maden, "Ehl-i Hadis Ders Halkalarının Tespitine Dair Bir Metot Teklifi: II. (VIII.) Asrın İlk Yarıları Basra Örneği", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2021, sy. 45, s. 37-68.
- Tuğlu, Nuri, Yıldırım Ahmet, "Vekî b. Cerrâh ve Kitabı'z-Zühd Adlı Eseri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sy. 25, 127-144.

- Turhan, Halil İbrahim, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi -Hicrî İlk İki Asır-*, İstanbul: İFAV, 2015.
- Türcan, Zişan, *Hadis El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay., 2016.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd, *ed-Du'afâu'l-kebîr* (nşr. Abdülmü'tî Emin Kal'acî), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Ulu, Arif, "Tâbiîn", *DİA*, XXXIX, 328-330.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDV Yay., 2018.
- , "Ezher b. Sa'd", *DİA*, XII, 63-4.
- Üzüm, İlyas "Osmâniyye", *DİA*, XXXIII, 480-1.
- Varlık, Nükhet, "Tâun", *DİA*, XL, 175-177.
- Vekî, Muhammed b. Halef, *Ahbârü'l-kudât*, I-III, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, ts.
- Yaran, Rahmi, "Bıyık", *DİA*, VI, 115-6.
- Yatkin, Nihat, *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitâbu'l-Musannef'i*, (doktora tezi, 1998), Atatürk Üniversitesi SBE.
- Yiğit, İsmail, "Emeviler", *DİA*, XI, 87-104.
- , "Süleyman b. Abdülmelik", *DİA*, XXXVIII, 80-81.
- Yücedağ, Rıdvan Talha, *2./8. Asır Medine Hadis Halkaları*, (yüksek lisans tezi, 2022), Marmara Üniversitesi SBE.
- Wellhausen, Julius, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, (trc. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Yahya b. Maîn, *el-Cüz'ü's-sânî min hadîsi Yahyâ b. Ma'în* (Mervezî rivayeti) (nşr. Hâlid b. Abdullah es-Sebî), Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- , *Ma'rifetü'r-ricâl* (İbn Muhriz rivayeti) (nşr. Muhammed Kâmil, Muhammed Mutî), I-II, Dimaşk: Matbûâtü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- , *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Maîn* (İbnü'l-Cüneyd rivayeti) (nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf), Medine: Mektebütü'd-Dâr, 1408/1988.

- , *et-Târîh* (Dûrî), *Yahya b. Maîn ve kitabühü't-Târîh* içinde (nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf), I-IV, Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1399/1979
- , *Târîhu Osmân b. Saîd ed-Dârimî an Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn fî tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm* (Osmân b. Saîd ed-Dârimî rivayeti) (nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf), Dımaşk: Dâru'l Me'mûn li't-Türâs, 1400/1980.
- Yâkût, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977.
- Yaman, Ahmet, "Yahyâ b. Zekerıyyâ", *DİA*, XLIII, 270.
- Yardım, Ali, *Hadîs I-II*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2017.
- Yücel, Ahmet, "İbn Avn", *DİA*, XIX, 340-1.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmirî), I-LII, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1410/1990.
- , *el-İber fî haberi men gaber* (nşr. Ebû Hacer Muhammed b. Saîd Zağlûl), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- , *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübi's-sitte* (nşr. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), I-II, Cidde: Dâru'l-Kıble li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992.
- , *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (nşr. Alî Muhammed el-Becavî), I-IV, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- , *el-Mugnî fî'd-duafâ* (nşr. Nuruddîn Itr), I-II, Katar: İdâretü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.
- , *Siyeru-a'lami'n-nübelâ* (nşr. Şuayb Arnaût v.dğr.), I-XXV, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.
- , *Tezkiretü'l-huffâz* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- , *Zikru esmâi men tüküllime fihî ve hüve müvessak* (nşr. Muhammed Şekûr b. Mahmûd el-Hâcî el-Meyâdîni), Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed ed-Dımaşkî, *el-A'lam*, I-XV, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.

EK-1**İBN AVN KRONOLOJİSİ**

Hicrî 66	Doğum
Hicrî 81	Kûfe'ye ilk gidiş
Hicrî 94'ten önce	Mekke'ye gidiş
Hicrî 96	Nehaî'nin cenazesine (Kûfe'ye) gidiş
Hicrî 96	Şa'bi ile Kûfe'de görüşme
Hicrî 99-101 arası	Şam'a savaşa gidiş (Ömer b. Abdülazîz Dönemi)
Hicrî 100 veya 110 yılında	Mekke'ye gidiş
Hicrî 104'ten önce	Medine'ye gidiş
Hicrî 120 sonrası	Şam'a gidiş
Hicrî 148-151 yılları arası	Bağdat'a gidiş
Hicrî 151	Vefat